

GİRİŞ

Geniş anlamı ile basın, yazılı , sözlü ve görüntülü kitle iletişim araçları ile kamuoyuna sunulan, süreli haber, bilgi, oluşum ve yorumlardır. Bu anlamda basın gazete, dergi, radyo, televizyon ve günümüzde özellikle bilgisayarı içine alır diyebiliriz. Dar ve temel anlamda ise basın, belirli sürelerde basılan ve dağıtılan gazete ve dergilerdir demek mümkündür.

En eski ve en etkili kitle haberleşme aracı olarak basının tanımı ile ilgili olarak bazı ünlü düşünür ve devlet adamları şunları söylemektedirler: Tocquevill, “Basın, özgürlüğü en mükemmel demokratik formülüdür.”; Mendes France, “Modern demokrasinin belli başlı öğelerinden biri”; Pierre Deyonet, “Basın olmadan yönetmek, muhalefet etmek, öğrenmek ve öğretmek, inandırmak, çalışmak veya dinlemek, satın almak veya satmak imkansız hale gelmiştir. Basın hiçbir şeye yeterli değildir. Fakat basın her şeye ve herkese gereklidir.”¹

Mustafa Kemal Atatürk ise “Basın milletin sadakasıdır. Bir milleti tenvir ve irşatta bir millete muhtaç olduğu gıday-ı fikri vermekte, hulâsa bir milletin hedef-i saadet olan istikâmet-i müşterekede görünmesini teminde, matbuat başlı başına bir kuvvet, süreli yazı yoluyla bir mektep, bir rehberdir.”² demiştir.

Bu çalışmanın konusu 1950-1960 yılları arasında yaşanan basın-iktidar ilişkisidir. Basının kısa bir tanımını yaptıktan sonra, konumuzun ana hatlarına geçebiliriz.

Türkiye’de demokrasiye geçiş ile basının bir güç olarak ortaya çıkışı paralel ilerlemiştir diyebiliriz. 1945-1950 yılları arasında yaşanan dönemin, hem basın hem de Türk siyasal yaşamında ayrı bir önemi vardır. II. Dünya Savaşı, 1945 yılında sona ermiş ve diğer ülkeler gibi Türkiye de savaş sonrası yeni kurulan düzende yer alma çabasına girmiştir. Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan siyasal rejim değişerek çok partili siyasal yaşama geçilmiştir. Savaşın bittiği 1945 yılından, iktidarın el değiştirdiği 1950 yılına kadar geçen süreye “demokrasiye geçiş süreci” olarak bakılabilir.

Türk siyasal yaşamında demokrasiye geçiş sancılı bir süreç izlemiştir. Terakkiperver ve Serbest Cumhuriyet Fırkaları ile, güdümlü olarak da olsa, çok partili siyasi rejime geçiş denemeleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlık

¹ Mehmet Nuri İNÜĞUR, **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, 1982, s. 20.

² Enver Ziya KARAL, **Atatürk’ten Düşünceler**, İstanbul, 1981, s. 167.

aynı zamanda çok partili rejime geçişe tahammülsüzlük fikrini doğurmuştur ve Cumhuriyet Halk Partisi uzun yıllar iktidarı tek başına elinde tutmayı başarmıştır. Ancak tek parti yönetimine karşı olan sessiz muhalefet, siyasi parti olarak 1945 yılında CHP'nin karşısına çıkabilmiştir. 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasıyla birlikte çok partili siyasi rejime adım atılmıştır, ancak asıl hamle Demokrat Parti'nin kurulmasıyla olmuştur. Muhalefet gerçek kimliğini DP ile bulmuştur.

1945-1950 yılları arasındaki dönemde yaşanan hızlı siyasal değişim ve savaş sonrasında yeni oluşan görece yumuşama ortamı, siyasal muhalefete imkan tanıdığı gibi basına da çalışma kolaylığı oluşturmuş ve o güne kadar söylenemeyenlerin, yazılamayanların ortaya çıkmasına elverişli bir ortam hazırlamıştır.

Bu ılımlı hava içerisinde hem DP muhalefeti hem de basın birlikte hareket ederek güçlerini birleştirmişlerdir. Böylece yıllardır tek parti denetiminde olan basın, rahat çalışma ortamına kavuştuğu gibi iktidara muhalefet edebilme cesaretine ve gücüne de kavuşmuştur. Hem DP, hem de basın iktidara karşı muhalefet ederken birbirlerinden güç almışlardır. DP'nin muhalefette kaldığı dört yıl boyunca, basın tam anlamıyla DP'nin yanında olmuştur. DP ise bunun farkında olmuş ve basının gücünü kullanmasını bilmiş, iktidara giden yolda yanından ayrılmayan basının desteğini inkar etmemiştir. Hatta bu desteğin ödülünü iktidara geçer geçmez Yeni Basın Kanunu hazırlayarak vermiştir. Bu yeni Basın Yasası ile basın, yıllardır özlemini çektiği basın özgürlüğüne kavuşmuştur.

Kuruluşundan itibaren DP'nin yanında olan ve onu zafere kavuşturan basın ile çiçeği burnunda iktidar olan DP arasındaki güç birliği ne yazık ki çok uzun sürememiştir. Basının küçük iktidar eleştirileri DP'nin pek hoşuna gitmemiştir. Hoşuna gitmediği için de bu eleştirileri otoritesi ile önlemeye çalışmıştır. Aslına bakılırsa DP dönemi basın-iktidar ilişkisinin kırılma noktası da burası olmuştur. Zamanında bu küçük eleştirilere hoşgörü ile yaklaşılsaydı belki de basının muhalefeti ülkeyi askeri müdahaleye götürece kadar acımasız bir hal almazdı.

Türkiye'de basın-iktidar ilişkisinde yaşanan kısır döngü incelediğimiz bu döneme de damgasını vurmuştur diyebiliriz. Basın nedense her zaman iktidar karşıtı, muhalefet destekleyicisi olmuştur aynı şekilde iktidar da muhalefetteyken desteğini aldığı basına, iktidardayken tahammül edemez hale gelmiştir.

Nihayetinde diyebiliriz ki bu çalışmada, 1950-1960 Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu dönem boyunca, basının iktidarla olan ilişkisi ortaya konulurken, dönemin siyasi yapısı ve olayları da aradaki ilişkinin oluştuğu şartları daha iyi göstermesi açısından ele alınmıştır. Bu siyasi ve sosyal olayların paralelinde gelişen ve şekillenen basın-iktidar ilişkisinde, iktidarın basın üzerinde ve basının iktidar üzerindeki karşılıklı etkileri incelenmiştir.

1. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNE KADAR BASIN-İKTİDAR İLİŞKİSİ

1. 1. Osmanlı Döneminde Basın-İktidar İlişkisi ve Basın Rejimi

Avrupa'daki ilk gazetenin teşekkülünden yaklaşık dört yüz yıl sonra Osmanlı'da ilk gazetelere rastlanmasının sebeplerinin neler olduğu üzerinde durmak gerekir. Öncelikle ele almamız gereken konular, devletin o dönem içerisindeki siyasi, sosyal ve ekonomik boyutlarıdır. Basın tohumunun yeşerip filizlenmeye çalıştığı dönemler, Osmanlı Devleti'nin çökmeye başladığı dönemlerdir. Siyasi boyutun yanında sosyal ve ekonomik boyutlar da basının kök salarak gelişmesini engelleyen önemli faktörlerdir. Devletin o dönem içerisinde güçlü düşmanlarıyla amansız savaşlar içerisinde olması, bir yandan siyasi çöküntüyü bir yandan da maddi manevi çöküntüyü getirmiş ve basının ilk döneminin güdük kalmasına sebep olmuştur.

Devleti teşkil eden unsurların bir ırklar ve milliyetler haritası olması aynı zamanda Batıda olduğu gibi tek dilden yayın yapmayı ve bu yayının etkili olmasını engellemiştir.³ Halkın okuryazar oranının oldukça düşük olması gelişimi engelleyen bir diğer önemli faktördür. “Bunların dışında, kapitülasyonların baskısı ile “Yabancı Unsur Basın” her zaman Türk basınına oranla daha fazla hürriyete ve liberal bir rejime sahip olabilmıştır. ...Çok önemsiz görülmeyle beraber bir zaman sonra anlaşılmıştır ki, dağıtım imkanları da Türk Basını'nın ve rejiminin oluşmasında büyük engeller yaratmıştır.”⁴

“Bir gazete neşri için en zaruri unsur, matbaadır. Matbaa olmadan hakiki bir gazete çıkarılmaz.”⁵ Basının temel direği olarak gazeteyi ve gazetenin de oluşmasının ilk şartının matbaa olduğunu kabul edecek olursak, Osmanlıda ilk matbaanın nasıl oluştuğuna değinmek zorundayız:

“Avrupa'da basimevlerinin hızla yaygınlaşmaya başladığı yıllarda, Osmanlı Devleti bu yeniliğe karşı resmi olarak herhangi bir girişimde bulunmamıştı. Türklerin matbaa kurması yaklaşık otuz yıllık bir gecikme ile Lale Devri'nde olmuştur. Türkler ise bu icat “*Müteferrika Matbaası*” olarak bilinen matbaa sayesinde 1727'den sonra kullanmaya başlamışlardır. Bu matbaa, 1716–1720 tarihleri arasında Paris'teki Türk

³ İlhan BARDAKÇI, **Mukayeseli Fikir ve Basın Rejimleri**, İstanbul, 1977, s. 91.

⁴ BARDAKÇI, **a.g.e.**, s. 91.

⁵ Hasan Refik ERTUĞ, “Türk Basını Nasıl Doğdu ve Gelişti?”, **Yeni Türkiye**, İstanbul, 1959, s. 174.

sefaretinde başkâtiplik yapmış olan Mehmet Sait Efendi ile İbrahim Müteferrika tarafından İstanbul'da kurulmuş ve 16 Aralık 1727 yılında faaliyete geçmiştir.⁶

“Müteferrikanın ölümünden sonra ise matbaa 1797 yılına kadar belli aralıklarla ancak sekiz yıl çalışabilmiştir.

Matbaanın yaygınlaşmaya başlamasından sonra ilk önce yabancılar tarafından teşekkül eden gazeteler ve daha sonraları da devlet ve aydınlar tarafından Türkçe olarak basılan gazeteler Türk basın tarihinin başlangıcı oluşturmuşlardır. Matbaanın aktif şekilde kullanılmasından sonra şekillenmeye başlayan Türk basın tarihinin Osmanlı Devleti dönemindeki sürecini şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

- 1828- 1876 tarihleri arası dönem
- I. ve II. Meşrutiyet dönemi

1.1.1. 1828-1876 Arası Basın

İlk elli yıllık dönemi incelerken bu bugünkü anlamda belli başlı bir basın rejiminin olmadığını ve bu dönemin rejimini kendi şartları doğrultusunda ele almak zorunda olduğumuzu belirtmek durumundayız.

Bu dönem basın sistemi izne ve icazete bağlı bir sistemdir. Gazeteler, daha ziyade hükümetin haberleri ile dolu olarak yayınlanmaktadır.⁷

İlk Türkçe gazetenin ne zaman basıldığına dair bilgiler, yakın zamana kadar, 1831 yılında *Takvim-i Vakayi* olduğu yönündedir. Ancak Orhan Koloğlu bu duruma kanıtlarıyla birlikte açıklık getirmiş ve ilk Türkçe gazetenin 1828 yılında Mısır'da yayınlanan “*Vakayi-i Mısriye*” olduğunu ortaya koymuştur. Aslında “*Vakayi-i Mısriye*” den haberdar olmakla birlikte ilk Türkçe gazetenin o olmadığını savunan aydınlarımız da vardır. Selim Nüzhet'e göre, ilk Türkçe gazeteyi *Takvim-i Vakayi* olarak kabul etmek zorundayız. Nüzhet, bunu böyle kabul etmemiz gerektiğinin sebeplerini şöyle belirtmiştir:

“*Vakia*, *Vakayi-i Mısriye* 1828 (1244)'de, yarısı Türkçe yarısı Arapça olarak intişara başlamıştır. Lakin onu memleketimizde çıkan ilk gazete olarak kabul edemeyiz. Buna sebep de o senelerde Mısır'ın hususi vaziyeti, Mehmet Ali'nin istiklaliyet davasına girmiş olmasıdır. Bunun aksini kabul ettiğimiz halde Fransa

⁶ ERTUĞ, a.g.e., s. 173-174.

⁷ BARDAKÇI, a.g.e., s. 94.

ihtilali senelerinde İstanbul'daki Fransızlara havadis vermek üzere intişara başlayan Bulletin de Nouvelles'i ilk gazete olarak saymamız lazım gelir.”⁸

1831 yılında ise Takvim-i Vakayi, İstanbul'da yayınlanan ilk Türkçe gazete olarak yayına başlamıştır.

“Takvim-i Vakayi neden çıkarıldı? Yabancı ülkelerde basının iki yüz yıllık bir tarihi vardı. Dışarıdaki olayları gazetelerden izleyenler bunları Padişaha duyuruyorlardı. O yıllarda İzmir'de çıkan Fransızca gazeteler⁹ de geniş yankılar uyandırmıştı.”¹⁰ Padişahın oldukça etkilendiği bu gazeteler, ona bir Türkçe gazetenin oluşturulması fikrini aşılamıştır. Nihayet Edirne Antlaşmasından sonra, devlete yeni bir düzen vermek üzere “ıslahat meclislerinin” toplanmasına başlanmış ve hükümetin bir gazete çıkarması tasarısı da ilk kez bu meclis toplantılarında ortaya atılmıştı. II. Mahmut tasarıyı olumlu karşılamış ve gazetenin adını da kendi koymuştur: *Mukaddeme-i Takvim-i Vakayi*.¹¹

Takvim-i Vakayi haftalık olarak yayınlanmak üzere çıkarılsa da hiçbir zaman haftalık olarak çıkamamıştır. Yılda ortalama 15-20, en fazla olarak da 31 sayı çıkarılmıştır.¹² Gazete 1860'dan sonra bir nevi resmi gazete olarak yayın hayatına devam etmiş, bu arada başka yarı resmi yarı özel girişimle gazeteler çıkmaya başlamıştır. Bir çeşit resmi gazete olsa da Takvim-i Vakayi da zaman zaman baskılarla karşılaşmış, gazete 4 Kasım 1922'de tamamen tarihe karışmıştır.

Türkçe basının gerçek atası olan, ilk çıkışında beş bin tiraja sahip olan ve hiçbir zaman muntazam şekilde piyasaya sürülemeyen Takvim-i Vakayi'dan sonra Türkiye'de Türkçe olarak yayınlanan ikinci gazete, yani *Ceride-i Havadis* çıkarılmıştır. Bir bakıma 1839 Tanzimat Fermanı'nın basın alanında yansıması gibi olan Ceride-i Havadis, İngiliz muhabir William Churchill tarafından çıkarılmış yarı resmi gazetedir.¹³

“Devletten maddi destek gören, bu yönüyle yarı resmi nitelik kazanan gazete, başlangıçta hiç satılmayan¹⁴ bir yayın durumunda iken, 1852 yılında iç ve dış ilanlara

⁸ Selim Nüzhet GERÇEK, **Türk Gazeteciliği**, İstanbul, 1931, s. 10.

⁹ Bu gazetelerden biri de Blak (Blacgue) Bey'in çıkardığı Le Courier de Smyrene gazetesi II. Mahmut'un ilgisini çekmiş ve Blak Bey'i İstanbul'a davet ederek yeni bir gazete kurma konusunda bilgiler edinmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alpay KABACALI, **Türk Yayın Tarihi (Başlangıçtan Tanzimata Kadar)**, İstanbul, 1987, s. 73-75.

¹⁰ Hıfzı TOPUZ, **a.g.e.**, s. 15.

¹¹ M.N. İNUĞUR, **Türk Basımında İz Birakanlar**, İstanbul, 1999, s. 2.

¹² Hıfzı TOPUZ, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, 2003, s. 17.

¹³ Murat TAZEGÜL, **Modernleşme Sürecinde Türkiye**, Babil Yayınları, İstanbul, 2005, s. 145.

¹⁴ İlk üç sayı bedava satılmış, sonra da gazetenin ancak yüz elli kadar okuyucusu olmuştur. TOPUZ, **a.g.e.**, s. 17.

önem vermesi, 1854 Kırım Savaşını mahallinde izleme imkânı sağlaması bu gazetenin gelişmesine neden olmuştur.”¹⁵

Gazete önceleri on günde bir yayınlanmışsa da sonraları yayın sürekliliği sık sık artmıştır. Gazetenin tirajı ise zamanla birkaç yüzden yüz elliye kadar düşmüştür ve 1860’dan sonra önemini yitirmeye başlamıştır.¹⁶

Resmi nitelikli gazetelerden sonra özel girişimle yayınlanan ilk Türkçe gazete 21 Ekim 1860’da yayımına başlanan *Tercüman-ı Ahval*’dir.

“Basın, devletin yönetiminde olursa gazetecilik olmaz diyenler, Takvim-i Vakayi ve Ceride-i Havadis’i devletin yönetiminde çıktıkları için gazeteden saymayarak basın tarihini Tercüman-ı Ahval ile başlatmışlardır.”¹⁷ Bu son derece yanlış bir anlayıştır. Türk basın tarihini Tercüman-ı Ahval ile başlatmak demek, Takvim-i Vakayi ve Ceride-i Havadis’te çalışmış olan nice Türk gazetecimizi yok saymak demektir. Kimsenin bu gazetecileri yok saymaya hakkı olmadığını düşünüyoruz.

Gazetenin kurucularına gelecek olursak, toplumsal değişmelerde basının oynadığı rolü Fransa’da yakından görme fırsatı bulan Agâh Efendi ve Şinasi bu gazeteyi vücuda getiren değerli kalemlerdir. Gazete, yayın hayatına haftada iki gün olarak başlamış, gördüğü ilgi üzerine haftada beş güne kadar çıkmıştır.¹⁸

Osmanlı ülkesinde ilk özel Türkçe gazete olma özelliğini taşıyan Tercüman-ı Ahval, hem gazetecilik hem de edebiyat ve kültür tarihi açısından bir dönüm noktasıdır.¹⁹

Hem dil hem içerik açısından geniş kitlelerin özlemine yanıt vermesi, Tercüman-ı Ahval’in o güne kadar çıkan Türkçe ve diğer gazetelerden kat kat fazla ilgi görmesine sebep olmuştur. Bu derece ön plana çıkmasıyla hemen dikkati ve tepkiyi çekmiş, basın tarihimizdeki ilk rekabeti ve siyasal tartışmaları beraberinde getirmiştir. Ceride-i Havadis ilk tepkisini ortaya koyan gazete olmuş ve Ruzname-i ceride-i Havadis’i yayınlayarak bu rekabetin içinde olduğunu göstermiştir.

Liberal eğilimli özel bir gazete olan Tercüman-ı Ahval, hem bu gazetelerle giriştiği siyasi tartışmalar hem de devlet yönetim sistemini eleştirmesiyle devlet yönetiminin de tepkisini çekmiştir.

¹⁵ İNUĞUR, a.g.e., s. 4.

¹⁶ Orhan KOLOĞLU, *Osmanlıdan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, İstanbul, 2006, s. 30.

¹⁷ TOPUZ, a.g.e., s. 18.

¹⁸ KOLOĞLU, a.g.e., s. 43.

¹⁹ İNUĞUR, a.g.e., s. 4.

“Tercüman-ı Ahval hükümetle iyi ilişkiler kuramamıştır. Gazete ilk olarak 1861 Mayıs’ında iki hafta süreyle kapatılmış, neden kapatıldığı açıklanmamıştır.”²⁰ Bu eleştiri çizgisini sürdüren gazete, yayın hayatına beş buçuk yıl kadar devam edebilmiştir.

Tercüman-ı Ahval’den sonra düşünce gazeteciliğinin öncüsü sayılan Şinasi tarafından *Tasvir-i Efkar* çıkarılmıştır. (27. 06. 1862) Yeni Osmanlılar Cemiyeti’nin sözcüsü durumuna gelen *Tasvir-i Efkar*, *Tecüman-ı Ahval*’in açtığı yolda bir adım ileri gitmiş ve kamuoyunun önemini her şeyden önce tutmuştur.

Tasvir-i Efkar Türkçe basına iki önemli yenilik getirmiştir:

1- Okuyucu mektuplarına büyük ölçüde yer vermiştir.

2- Arap harfleriyle dizgiyi kolaylaştırmak için dizgi kasasındaki harf sayısını 112’ye indirmiştir.

İlk iki özel gazetenin açtığı yoldan devam eden bir diğer gazete de Ali Suavi’nin çıkarttığı *Muhbir* gazetesidir. 1867’de yayına başlayan gazete çok sert bir muhalefet tarzı kullanmış ve çeşitli fırsatlarla hükümetin politikasını eleştirerek basında bir eylem başlatmıştır.²¹ Okuyucu mektuplarına geniş yer veren gazete, hükümete yönelttiği sert eleştirilerle sık sık kapanmıştır ve nihayet 27. 05. 1867 tarihinden sonra bir daha çıkmamıştır.

Bu dönem gazete ve gazetecilerinin eleştirileri oldukça sert olunca yönetim duruma el koymuştur. Dönemim ünlü gazetecilerin büyük bir kısmı Avrupa’ya kaçmak zorunda kalmışlardır. Bunların başını Ziya Paşa, Namık Kemal, Şinasi ve Ali Suavi gelir. Bu isimler kaçtıkları yerlerde gazete çıkarmaya devam etmişlerdir.²²

“Bu dönem aynı zamanda memur- gazeteci tipinin yerini meslekten gazetecinin artık almaya başladığı dönemdir. Sürekliliği kadar içeriği açısından da meslektaşının simgesi olarak *Basiret* gazetesini ve kurucusu Basiretçi Ali Bey’i gösterebiliriz.”²³

1869’da yayına başlayan gazete, Ali Suavi’nin yazılarını bastığı için 1878’de kapatılmıştır. Otuz yıl sonra 1908’de tekrar yayına başlasa da eskisi gibi tutunamayıp 1909’da tekrar kapanmıştır. *Basiret* gazetesini aynı zamanda Yeni Osmanlıların ılımlılarındanı.

²⁰ Enver Behnan ŞAPOLYO, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, Ankara, 1965, s. 118.

²¹ TOPUZ, *a.g.e.*, s. 24.

²² Ali Suavi *Muhbir*’i, Namık Kemal ve Ziya Paşa *Hürriyet*’i çıkarmıştır Paris’te. Aynı zamanda Paris de *İttihat* ve *Cenevre*’de *İnkılab* gazeteleri çıkarılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Koloğlu, *a.g.e.*, s. 51.

²³ KOLOĞLU, *a.g.e.*, s. 51.

Meşrutiyetten önceki yıllarda adı geçen önemli gazetelerden biri de 1870 yılında Aleksan Sarrafyan Efendi tarafından çıkarılmaya başlayan *İbret* gazetesidir. Gazeteyi 1872 yılında Ahmet Mithat Efendi kiralamıştır.²⁴

1872 yılından sonra gazete radikal Yeni Osmanlıların sözcüsü haline gelmiştir.²⁵

Bunların dışında 1870’li yıllar aynı zamanda Türk Basınına mizahın girdiği yıllar olmuştur. Dönemin önemli mizah gazeteleri arasında şu isimleri sayabiliriz: *Meğu, Hayal, Çingiraklı Tatar, Meddah, Diyojen, Latife* ve *Çaylak*.²⁶

Ayrıca azınlığın çıkardığı gazeteler de olmuştur. Özellikle Rumlar bu konuda ileri seviyede idiler. “İstanbul’da çıkan ilk Rumca gazete 1835’de Othomanikos Minitör’dur. Bu gazete Takvim-i Vakayi’nin Rumca çevirisidir.”²⁷

İlk elli yıllık dönemin basın rejimine bakacak olursak, tam anlamıyla belirli kalıplara oturmuş bir rejimden bahsetmemiz mümkün değildir. Alınan önlemlerin büyük çoğunluğu meydana gelen duruma göre belirlenmiş ve çok da fazla ileriye kapsayacak şekilde olmamıştır diyebiliriz. Daha doğrusu ülkenin kendi şartlarına paralel hazırlanmaktan uzak, başka devletlerin basın yasalarından taklitle oluşturulmaya çalışmış bir basın rejimi söz konusudur.

Basını ilgilendiren ilk yazılı hukuk kaideleri 1840-41-42 tarihlerinde konulmuştur.²⁸

Osmanlıda basınla ilgili ilk yasaklama ise 1858 Ceza Kanunu’nda üç madde halinde olmuştur. Bu maddeler 138, 139 ve 213. maddelerdir. Böylece bizde, basına ilk yasaklar başlamış oldu.

Bu yasadaki önce sadece iki gazete vardı ve bunlardan biri devletin resmi gazetesi diğeri de yarı resmi gazeteydi. Ama devletin yöneticileri ileriye görmüşler ve basından gelebilecek zararları önleyebilmek için bu maddeleri kanuna eklemişlerdir.

29

Avrupa’daki basının etkin gücünün ileride Osmanlı Devleti’nin başına gelmesini önlemek için; 1864 yılında, 1852 Fransız Basın Kanunu örnek alınarak 95 maddelik “Matbuat Nizamnamesi” hazırlanmıştır.

²⁴ TOPUZ, a.g.e., s. 27.

²⁵ KOLOĞLU, a.g.e., s. 53.

²⁶ KOLOĞLU, a.g.e., s. 58.

²⁷ H.R. ERTUĞ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul, 1960, s. 152.

²⁸ İbrahim KOYUNCU, *Türkiye’de Basın İktidar İlişkisi (1950-1954)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 1997, s. 22.

²⁹ ayrıntılı bilgi için bkz. TOPUZ, a.g.e., s. 44.

Bu nizamnameye özentî bir yönetmelik diyebiliriz. Çünkü o yıllarda sadece dört gazete yayınlanıyordu ve bunlar da hükümete kafa tutacak derecede güçlü yayın organları değildi. Ama bazı yöneticiler Avrupa'nın başına bela olan basının ileride Osmanlı Devleti'nin başına bela açmaması için bu nizamnameyi gerekli görmüştür.³⁰

Sadrazam Fuat Paşa zamanında çıkarılan ve 1909 yılına kadar yürürlükte kalan Matbuat Nizamnamesi, tam anlamıyla Türk Basını için engelleyici olmamıştır. Özellikle 3. maddesi basındaki yerli yabancı farkını ortadan kaldırarak Türkçe Basında sevinç ve kolaylık yaratmıştır.³¹

İlk özel Türkçe gazetelerden sonra basın güçlenmeye başlamıştır. Özellikle Ali Suavi ve gazetesi Muhbir'in sert eleştirisi yüzünden 1867 yılında "Ali Kararname" yürürlüğe girmiş ve basına karşı oldukça sert tedbirler alınmıştır. Bu kararnamenin çıkarılmasında Yeni Osmanlıların yoğun muhalefeti oldukça etkili olmuştur. Çünkü o dönemlerde Jön Türk muhalefeti ile basın iç içe girmiş durumdaydı.

Ülkedeki bütün bozukluklardan basını sorumlu tutan ve en ufak eleştiriye tahammülü kalmayan hükümet, Ali Kararname ile yaptığı baskı ve sınırlandırmalarla yetinmeyip 11 Mayıs 1876 yılında yeni bir kararname ile basına ilk sansürü koymuştur.³²

1.1.2. I. Meşrutiyet ve II. Abdülhamit Dönemi Basını

Abdülhamit tahta çıktıktan yaklaşık bir buçuk yıl sonra temelini kapalı, baskıcı yaklaşımdan alan çok güdümlü ve tekerci bir yönetime başvurmuştur ki bu dönem Osmanlı tarihinde "istibdat dönemi" olarak adlandırılacaktır. Aslında Abdülhamit, ülke yönetiminin başına geçtiği ilk bir buçuk yılda oldukça liberal bir eğilim gösterse de ülkenin içinde bulunduğu şartların ağırlaşması ve aşırı denetimci yaklaşımı, sonrasındaki otuz yılın oldukça baskıcı geçmesine sebebiyet vermiştir.

1876 tarihinde meşrutiyet yönetiminin ve ilk anayasa Kanuni Esasi'nin kabul edilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti yönetiminde yeni bir düzene ilk adımını atmıştır. Bu yeni düzenin anayasasında basınla ilgili de bir madde mevcuttur. Kanuni Esasi'nin 12. maddesinde:

³⁰ TOPUZ, a.g.e., s. 44.

³¹ KOLOĞLU, a.g.e., s. 60.

³² TOPUZ, a.g.e., s. 47.

“Basın yasalar çerçevesinde serbesttir.”³³ ifadesi yer almıştır.

Bu dönem basınına ilk sansür, 20 Eylül 1877 tarihinde yayınlanan Sıkı Yönetim Nizamnamesiyle başlamıştır. Padişah bu nizamname ile gerekli gördüğü zamanlarda gazeteleri kapatma yetkisini eline almıştır.³⁴ Bu sansür uygulamaları önceleri siyasi yayın yapan gazeteleri, 1882 yılından itibaren ise tüm gazete ve dergileri kapsamıştır.

1867 Sıkı Yönetim Nizamnamesi’nden sonra 1888 yılında matbaaların bütün baskılarına ön sansür (ancak izin alındıktan sonra basma koşulu) getirilmiştir. Bundan sonraki sansürün zinciri 1894 Matbaalar Nizamnamesi olmuştur. Bu nizamnameyle kitapçıklar da kontrol altına alınmıştır.³⁵

Abdülhamit dönemi basın üzerindeki sansürler, yukarıda bahsettiğimiz önlemler ve bunlara benzeyen birçok resmi ve gayri resmi sıkı denetimlerle 1907 yılına kadar devam etmiştir.

Basındaki bu denli sıkı denetime rağmen, bu dönem basınında teknik açıdan hayli ilerlemeler sağlanmıştır. Devlet kendine yakın gördüğü yayınlara maddi ve teknik açıdan oldukça fazla destek sağlamıştır. Bu da Abdülhamit’in basına değil, kendine muhalefet eden basına karşı olduğunu göstermiştir.

Bu döneme damgasını vuran ve dış basın tarafından saltanatın alaya alınmasına sebep olan bir diğer önemli basın sansürü de bazı kelimelerin kullanılmasının yasaklanmasıdır. Bu kelimelere birkaç örnek vermeden önce hangi ölçüte göre yasaklandığını belirtmekte fayda vardır. Aslında daha çok padişahı ve yönetimini eleştiren ve eleştiri anlamı çağrıştıran kelimelere yasak getirilmişse de işgüzar memurlar tarafından bu iş çığırından çıkartılmıştır. Bu işgüzar memurlar akıllarına esen kelimeleri fütursuzca yasaklama cüretini göstermişlerdir. Bu durum da doğal olarak kargaşaya sebebiyet vermiştir.

“O dönemden kalma belgelerde şu kelimelerin çıkarıldığı belirtiliyor: Grev, suikast, ihtilal, anarşi, sosyalizm, dinamo, dinamit, infilak, kargaşalık, hal (hükümdarın tahtan indirilmesi), kıtal (vuruşma), Kanuni Esasi, hürriyet, vatan, Müsavat (eşitlik), Bosna, Hersek, Makedonya, Girit, Kıbrıs, Yıldız, Büyük burun (Abdülhamit’in burnu büyük olduğu için)...”³⁶

³³ KOLOĞLU, a.g.e., s. 61.

³⁴ TOPUZ, a.g.e., s. 54.

³⁵ KOLOĞLU, a.g.e., s. 63.

³⁶ TOPUZ, a.g.e., s. 56.

Bu kelimeleri kullanan gazete ve dergiler anında kapatılmıştır ya da sert bir dille uyarılmıştır. Bunlardan başka istibdat döneminde dizgi yanlışı yüzünden de birçok gazete kapatılmıştır.³⁷

Abdülhamit dönemi basınına damga vuran bir diğer önemli durum da yerli ve yabancı basına çıkar sağlayarak onların satın alınması olmuştur.

Abdülhamit stratejik olarak basını içten kontrol altında tutup, dışardan gelecek saldırıları önlemek gibi bir rejim oluşturmuş; bu rejim içeriği kontrol altında tutmayı başarmışsa da dış basın konusunda bu başarıyı elde edememiştir ve dış basın otuz yıl boyunca onun kabusu olmuştur.

İç basından hiçbir bilgi edinemeyen ve gerçekleri öğrenmek isteyenler, doğal olarak yabancı ve sürgün basına yönelmiştir. Yabancı basın da bu durumdan istifade ederek Osmanlı aleyhinde yalan yanlış haberler yayınlayarak kamuoyunu yanıltmıştır.

Bu sıkı rejime rağmen bu dönemde çıkan gazetelere bakacak olursak konularının daha çok edebiyat ve kültür ağırlıklı olduğunu görürüz. Siyasi konuları ele almak nerdeyse imkansız olduğu için gazeteler ve aydınlar bu konudaki birikmişliklerini edebi konulara yansıtmışlardır.

Bu politika ile hareket eden gazetelerin başında *Tercüman-ı Hakikat* gelir. 1878 yılında “yazı makinesi”³⁸ olarak adlandırılan Ahmet Mithat Efendi tarafından çıkarılmıştır. Bir mücadele gazetecisi olmaktan çok öğretici gazeteci olan Ahmet Mithat, halka yönelen ve halkın anlayacağı basit bir dille yazı yazma çığırını başlatmıştır.

Bu dönemin bir diğer önemli gazetesi Mihran Efendinin idari yönetiminde 1882 yılında çıkarılan *Sabah* gazetesidir. Uzun yıllar bu gazeteyi çıkaran Mihran Efendi Birinci Dünya Savaşı bittikten çok kısa bir süre sonra Sabah gazetesine yön verecek bir karar almış ve gazetesini İttihatçıların en büyük düşmanı Ali Kemal’e bırakmıştır. Peyam-ı Sabah adını alan gazete milli mücadeleye karşı çıkmış ve 1922 yılında kapanmıştır.³⁹

II. Meşrutiyet’in en önemli yayın organlarından biri olacak olan *İkdam* gazetesi, 1894 yılında Ahmet Cevdet tarafından Sabah’a rakip olarak çıkarılmıştır.

³⁷ TOPUZ, a.g.e., s. 59.

³⁸ TOPUZ, a.g.e., s. 64.

³⁹ TOPUZ, a.g.e., s. 68.

Başlığına “Türk Gazetesi”⁴⁰ başlığını koyan ilk gazete olan İkdam, Saray’la yakın ilişkiler kurmuş ve bunu da yıllarca başarıyla sürdürmüştür.⁴¹

M. S. Çapanoğlu kitabında İkdam’ın sahibi Ahmet Cevdet’in Padişaha çektiği bir telgrafın üzerinde durmaktadır ki bu da Saray’la olan yakın ilişkisinin bir kanıtı mahiyetindedir. “ Ahmet Cevdet, bu telgrafında, vaktiyle tütün işi yaparken Reji’nin (Tekel’in) kurulması dolayısıyla uğradığı zararları ve İkdam’ın geliriyle geçinemediğini anlatarak, Fransızca gazete çıkarmak için Padişah’tan yardım istemektedir.”⁴² Mütareke yıllarında çeşitli güçlüklerle çıkmaya devam eden gazete 1926 yılında kapatılmıştır.

Bu dönem gazetelerine de kısaca değindikten sonra Abdülhamit dönemi basın rejiminin değerlendirmesini kısaca şöyle yapabiliriz:

Bu dönem basın rejiminin dayandığı sansür; içte tam baskı, dıştan gelenleri engelleme ve toplumu her açıdan sıkı denetleme esasına dayandırılmıştır. Ama bu sıkı denetimler pratikte hiçbir işe yaramadığı gibi birçok olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiştir.⁴³

Özetle şunu söyleyebiliriz ki otuz yıl boyunca nefes aldırılmayan aydın kesimin birikmişliği II. Meşrutiyetle patlamış ve bu baskı rejiminin acısını özgürlüğün sınırsızca kullanıldığı II. Meşrutiyet toplumu çekmiştir.

1.1.3. II. Meşrutiyet ve Mütareke Dönemi Basın

24 Temmuz 1908 yılında meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesiyle birlikte Türkiye tarihinde yeni bir döneme daha adım atılmıştı. Ülkeye hakim olan özgürlük havası basında da kendini göstermiş ve bütün gazeteler Meşrutiyetin ikinci ilanından bir gün sonra, yıllardan sonra ilk olarak sansürsüz olarak yayınlanmıştır. Böylece gazeteciler yaklaşık otuz yıllık biktırılmışlık ve bastırılmışlığın acısını özgürce yayınladıkları yayınlarıyla çıkarmışlardır.

Basına sınırsız özgürlük tanıyan bu dönemi Türk basın tarihi açısından bir geçiş dönemi olarak görebiliriz. Fakat bu sınırsız özgürlük ortamının basın açısından tamamen olumlu sonuçlar doğurduğunu söylemek mümkün değildir. Aksine bu dönemi benzerine daha önce ve sonra rastlanmayacak olan bir “basın terörünün yaşandığı dönem” olarak adlandırmamız sanırım yanlış olmayacaktır.

⁴⁰ KOLOĞLU, a.g.e., s. 65.

⁴¹ TOPUZ, a.g.e., s. 69.

⁴² Münir Süleyman ÇAPANOĞLU, **Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar**, İstanbul, 1970, s. 49.

⁴³ KOLOĞLU, a.g.e., s. 70-72.

Abdülhamit'in hemen hemen her türlü hürriyeti ortadan kaldırıp, anayasayı ve meclisi feshetmesi, Jön Türk muhalefetini illegal bir teşkilatlanmaya itmiştir. Sivil ve askeri bürokrasi içinde de gelişen bu teşkilatlanmanın öncülüğü Ahmet Rıza Bey ve Prens Sabahattin tarafından yapılmıştır. Aralarındaki bazı temel görüş farklılıklarına rağmen Jön Türklerin birleştiği tek nokta vardı:

“II. Abdülhamit istibdadına son verip, Kanuni Esasi’yi yeniden yürürlüğe koymaktı. Balkan halkının da yardımıyla bu amaç 23 Temmuz 1908’de nispeten az kan akıtılarak gerçekleştirildi.”⁴⁴

Meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi büyük bir coşku yaratmış ve gazeteciler derhal toplanıp bir araya gelmişlerdir.⁴⁵ 33 yıldan beri ilk defa böyle bir toplantı yapılmıştır. Gazeteciler derhal kendi aralarında dernek kurmaya kara vermişlerdir. “Osmanlı Matbuat Cemiyeti” adlı derneğin temelleri o toplantıda atılmıştır.⁴⁶

Basının siyasal iktidar baskısına baş kaldırışı da bu güne rastlar. “25 Temmuz 1908 sabahı bütün gazeteler yıllardan beri ilk defa sansürsüz olarak çıkmıştır. Sansürün kaldırıldığı 24 Temmuz günü Cumhuriyetten sonra “ Basın Bayramı” olarak kabul edilmiştir.”⁴⁷

O günlerde İstanbul’da topu topu dört gazete çıkıyordu: İkdam, Sabah, Tercüman ve Saadet. “Yeni bir dönem başlıyordu artık Türk basınında. Yıllardan beri düşündüklerini yazamamış olanlar yeni gazeteler çıkarmaya başladılar. İlk iki ay içinde 200’ün üstünde gazete imtiyazı alındı.”⁴⁸

Bu dönemde basın her türlü frenden yoksundur. “Gazetecilik dışında başka amaçlar için ve kişisel hınçları için de gazete çıkaranlar ve her türlü kısıtlamanın yokluğunda başkalarını gelişi güzel karalayan yayınlar da çok fazladır... Düşünce anarşisine dönüşen bu dönemde, bir yayın kapanıp bir diğeri açılmıştır.”⁴⁹ Kısa süre içinde çıkarılan gazete ve dergilerin sayısı 353’ü bulmuştur.

Bu durum, adeta basında bir anarşi durumunun çıkmasına yol açmıştır. Basın, merkezi otoriteden intikam alma aracına dönüşmüştür. Hürriyet ortamının doğurduğu bu karışıklıklar bir basın kanunu hazırlama zorunluluğunu gündeme getirmiştir. Bu durum basın hürriyetinin ortadan kaldırılacağı endişesini de doğurmuştur.

⁴⁴ Kemal KARPAT, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, 1967, s. 19.

⁴⁵ Ahmet Emin YALMAN, **Gördüklerim Geçirdiklerim**, C. I, s. 62.

⁴⁶ TOPUZ, **a.g.e.**, s. 82.

⁴⁷ TOPUZ, **a.g.e.**, s. 82.

⁴⁸ Server İSKİT, **Türkiye’de Matbuat Rejimleri**, İstanbul, 1939, s. 76.

⁴⁹ TAZEGÜL, **a.g.e.**, s. 149.

“Bu maksatla 1881 Fransız Basın Kanunu örnek alınarak bir Basın Kanunu tasarısı hazırlanarak meclise sunuldu. 14 Temmuz 1909’da Millet Meclisi’nde kabul edilerek, Âyan Meclisi’nden hızla geçen tasarı 18 Temmuz 1909’da kanunlaşmıştır. Bu kanun zaman zaman değişikliklere uğrayarak 1931 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.”⁵⁰

1909 Matbuat Kanunu, “gazete çıkarılması için beyanname verilmesini yeterli görmüş, basında sorumluluğu düzenlemiş ve sorumlu müdür- gazete sahibinin sahip bulunması gereken nitelikleri sistemleştirmiştir. Gazete çıkartmak için bildirimde bulunulmasının yeterliliği, basın hürriyetine doğru bir adım olarak belirmiş, gazete çıkartma hakkını sınırlayan idari ve mali koşullar aranmamıştır.

1913 yılında çıkartılan bir kanunla Matbuat Kanunu değiştirilerek, gazete çıkartılabilmesi belirli bir paranın depo edilmesine bağlanmış ve hükümetçe belli durumlarda gazetelerin kapatılması hakkı tanınmıştır. Nihayet I. Dünya Savaşı başlayınca, 1914 yılında çıkartılan bir geçici kanunla, askeri konularda sansür olanağı kabul edilmiş ve ilan edilen sıkıyönetim süresince de bu kanuna dayanılarak, tüm yayınlar için sansür uygulanmasına başlanılmıştır.”⁵¹

Sonsuz bir özgürlük içinde, değil son otuz yılda, son üç yılda söylenmemiş her şeyi söyleme hırsına kapılan basın, ilk büyük şokunu 31 Mart olayı ile yaşamıştır. Tutucu çevreler ve basın tarafından kışkırtılan askerlerin eylemi, özgürlükler üzerinde düşünmek gereğini ortaya koymuştur.⁵²

31 Mart olayından çok kısa bir süre sonra, 28 Nisan 1909’da Mebusan Meclisi’ne basın özgürlüğünü kısıtlayıcı yeni bir basın kanunu tasarısı getirilmiştir. 14 Temmuz 1909’da kabul edilmiş, 18 Temmuz’da da kesinleşmiştir.

14 Temmuz 1909 tarihli Matbuat Kanunu’nu, 8 Ağustos 1931’e kadar, 22 yıl yürürlükte kalmışsa da 15 kez değişikliğe uğramıştır.⁵³

II. Meşrutiyet yılları basın tarihi bakımından bir terör dönemi olmuştur diyebiliriz. Dört gazeteci⁵⁴ öldürülmüş, katiller yakalanamamış ve ağır bir baskı havası yaratılmıştır. Türkiye’de ilk yerli haber alma ajansı 1911’de kurulan Osmanlı Telgraf Ajansı’dır. Bu ajans, kurulduktan üç yıl sonra 1914’de İngiliz ve Fransız hükümetlerinin propagandasını yaptığı gerekçesiyle kapatılmıştır. Onun

⁵⁰ M. N. İNUĞUR, **Basın ve Yayın Tarihi**, s. 306.

⁵¹ Çetin ÖZEK, **Türk Basın Hukuku**, İstanbul, 1978, s. 17-18.

⁵² KOLOĞLU, **a.g.e.**, s. 88-89.

⁵³ TOPUZ, **a.g.e.**, s. 86.

⁵⁴ Bu gazeteciler, Hasan Tahsin, Ahmet Samim, Zeki Bey ve Hasan Fehmi’dir.

kapatılmasının ardından hükümet yeni bir ajansın kurulmasını öngörmüş ve 1914 yılında Osmanlı Milli Telgraf Ajansı kurulmuştur.⁵⁵

Sol basın da Türkiye’de II. Meşrutiyetle doğmuştur.

Bu dönemde basın, merkezi otorite ve saray yerine politikacıların kışkacına düşmüştür. Bu durum iktidar yanlısı ve muhalif basın arasında kalem kavgalarının yaşanmasına yol açmıştır.⁵⁶

Bu sebeplerle, bu dönemde adeta bir kaos yaşanmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında basın rejimini oluşturan iki temel unsurdan birisi olan idari rejimin ön plana çıkması, ceza rejiminin yeterince işletilememesi rol oynamıştır. Böylece hukuk dışı uygulamalar ortaya çıkmıştır.

1908-1914 yani II. Meşrutiyet dönemi basın özelliğini, elde ettiği özgürlüğü asla yeterli bulmaması oluşturur.

1. 2. Milli Mücadele Döneminde Basın

Bu dönem basını bölge olarak ikiye ayırtmakta fayda vardır:

1. Mütareke yıllarında İstanbul basını
2. Mütareke yıllarında Anadolu basını

1. 2. 1. Mütareke Yıllarında İstanbul Basını

Mütareke yıllarında İstanbul’da çeşitli eğilimlerde gazete çıkmıştır. Bunlar;

-Milli Mücadeleyi destekleyenler;

İleri: Bu gazeteyi Celal Nuri ve Suphi Nuri birlikte çıkarmışlardır. Mustafa Kemal duyulmasını istediği haberleri bu gazeteye ulaştırmış, yazıları burada başka isimlerle yayınlanmıştır

Yeni Gün: Bu gazeteyi 3 Eylül 1918’de Yunus Nadi kurmuştur. Mustafa Kemal ve milli mücadele yanlısı olsa da Amerikancı tutumu onun bu davayı pek iyi anlamadığını ortaya koymuştur.

Akşam: Necmettin Sadak, Kazım Şinasi Dersan, Ali Naci Karacan ve Falih Rıfkı Atay tarafından 20 Eylül 1918’de yayımlanmıştır.

Vakit: 22 Ekim 1917’de yayın hayatına başlayan bu gazeteyi, Ahmet Emin Yalman ve Mehmet Asın Us birlikte çıkarmışlardır.

-Milli Mücadeleye bütün güçleriyle saldıranlar;

⁵⁵ TOPUZ, a.g.e., s. 94-95.

⁵⁶ BARDAKÇI, a.g.e., s. 100.

Peyam-i Sabah: Bu gazete 1 Ocak 1920'de, iki gazetenin birleşmesiyle yayına başlamıştır. Bunlardan biri 1876'da kurulmuş olan "Sabah", diğeri de 1913'de, Ali Kemal'in yönetiminde çıkmış olan "Peyam" gazetesidir.

Alemdar: Gazetenin başyazarı Refi Cevat Ulunay, 1911'de Pehlivan Kadri ile birlikte bu gazeteyi çıkarmıştır.

Türkçe İstanbul: Bu gazete ilk olarak 9 Kasım 1918'de "Yeni İstanbul" adıyla çıkmıştır. Ancak daha sonra 8 Aralık 1918'de gazetenin adı "Türkçe İstanbul" a dönüşmüştür.

- Anadolu'daki direniş eylemine sempatisi olan gazeteler;
- Tasvir-i Efkâr
- Tevhid-i Efkâr
- İstiklâl
- İkdam
- Tercüman-ı Hakikât

1922 Kasım'da yeniden çıkan *Tanin* yine İttihatçıları koruyordu. Koyu İslamcılar *Sebilürreşad*'ın çevresinde toplanmışlardı. Komünistler de *Aydınlık* dergisini çıkardılar.⁵⁷

Bunların yanında Milli Mücadele döneminde mizah dergileri ve bu dergilerdeki karikatür geleneği gelişmeye başlamıştır. milli Mücadele döneminde yayın hayatına atılan mizah dergilerinden 122 sayıyla en uzun ömürlüsü olan *Güleryüz*'ün sahibi Sedat Simavi'dir.⁵⁸

Anadolu'da Milli Mücadelenin doğup gelişmesinin yanı sıra bir de Milli Mücadele basını doğmuş ve gelişmiştir. Gazetelerde o zamanlar en basit baskı araçları kullanılmıştır. Bu yıllar Türk basın tarihinin kahramanlıklarla dolu dönemlerinden biri sayılır. Anadolu basınının düşmana ilk direnişi İzmir'de Hukuk-u Beşer gazetesi başyazarı Osman Nevres'in (Hasan Tahsin) 1919 Mayıs'ında düşmana ilk kurşunu sıkmasıyla başlamıştır.⁵⁹

Mustafa Kemal'in ulusal direnci örgütlemeğe başladığında ilk girişimi, haber akımını kontrol altına almak için telgraf ağına el koymak olmuştur. İkinci adım olarak, Sivas Kongresi vesilesiyle, 14 Eylül 1919'da Müdafa-i Hukuk'un sözcüsü olarak İrade-i Milliye gazetesinin yayınına geçildi. Ama gazetenin yöneticileri başka

⁵⁷ TOPUZ, a.g.e., s. 98.

⁵⁸ Cüneyt OKAY, *Dönemin Mizah Dergilerinde Milli Mücadele Karikatürleri*, Ankara, 2004, s. 9.

⁵⁹ TOPUZ, a.g.e., s. 118.

çizgide kalınca Mustafa Kemal, Ankara'ya yerleşir yerleşmez, tamamen kendi denetiminde ve hedefini çok daha açık olarak yansıtan Hakimiyet-i Milliye ismi altında gazetesini çıkardı. (10 Ocak 1920) .

Bunu tamamlayan diğer iki adım, *Anadolu Ajansı* ile *Matbuat Umum Müdürlüğü*'nün kurulması olmuştur.

“Mustafa Kemal Paşa, Ulusal Bağımsızlık Savaşının yanında yer alan basın dikkate alacağı hususları açıklarken, ulusal hak ve hukukun korunması yanında, Avrupa kamuoyunu da kendi yanına çekecek yazıların yazılmasını, onların daraltılmamasını, milletlerin hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesini de istemiştir.”⁶⁰

Bu dönem basınının tek bir konusu vardı: Savaşın başarıya ulaştırılması. Dolayısıyla Türkçe olmayan gazeteler tutunamayarak kapanmış; tek dilli, Türkçe'nin egemen olduğu bir bölge belirlemiştir.

Milli Müdafaa destekçisi olarak Anadolu'da 82 yayın belirlemiştir. Hakimiyet-i Milliye ve Yeni Gün, diğer bütün Kemalist basın için yönlendirici olmuşlardır.⁶¹

1.2.2. Anadolu Ajansı:

Anadolu Ajansı İstiklal Savaşı yıllarında, 6 Nisan 1920'de Ankara'da Atatürk'ün kararıyla kuruldu. Ajansın adını da Atatürk koydu.

Ajansı o yıllarda birkaç kişi yönetiyordu. Ajansın ne ülke içinde ne de ülke dışında muhabirleri vardı. Kuruluşu sırasında Anadolu Ajansı'nın iki önemli amacı vardı. Bunlardan biri: Ulusal birliği tehlikeye düşürecek kışkırtmalara karşı önlem almak; diğeri ise Kurtuluş savaşı ve eylemiyle ilgili haberleri halka duyurmaktı.

23 Nisan 1920'de toplanan Büyük Millet Meclisi'nde ilk görüşülen konulardan biri de haberleşmeydi. Hükümet, “*Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü*” adlı bir örgütün kurulmasını öngörüyordu. Anadolu Ajansı da bu örgütün içinde yer alıyordu. Tasarı 7 Haziran 1920'de kabul edilerek Ajans, Matbuat Genel Müdürlüğü çerçevesi içinde Bakanlar Kurulu Başkanlığı'na bağlandı.

Hükümet Anadolu Ajansı'nın yönetimine daha geniş bir esneklik vermek için 1924 yılında yeni bir kanun tasarısı hazırladı. 1 Mart 1925 tarihinde yürürlüğe giren

⁶⁰ Yücel ÖZKAYA, *Milli Mücadelede Atatürk ve Basın I*, Ankara, 2001, s. 40.

⁶¹ KOLOĞLU, *a.g.e.*, s. 114-115.

bu kanunla Ajans, Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü'nden ayrılarak özerk bir anonim ortaklık oldu.⁶²

1. 3. Cumhuriyet Dönemi Basın ve Basın-İktidar İlişkisi

1. 3. 1. Atatürk Dönemi

Cumhuriyetin ilanından sonra basının sınırsız bir özgürlüğe kavuşması elbette beklenemezdi. Bir yanda hala Saltanatı ve Hilafeti savunanlar vardı, öte yanda da yeni rejimin her türlü düşünceye özgürlük tanıyacağını umut edenler. Oysa yeni rejim henüz sağlam temeller üzerine oturtulmamıştı. Mustafa Kemal Paşa ve yakın arkadaşları Cumhuriyeti tehlikeye sokacak davranışlara karşı büyük duyarlılık gösteriyorlardı.⁶³

Atatürk dönemi basını ve basın rejimini anlatmadan önce Atatürk'ün basın hakkındaki bazı görüşlerini burada belirtmekte fayda var:

“Muhterem efendiler, basın özgürlüğünden doğacak sakıncaların giderilmesi doğrudan doğruya basın özgürlüğüyle sağlanmalıdır.” (1. 11. 1923, TBMM)

“Arkadaşlar, Türkiye basını, ulusun gerçek sesinin ve kararının belirtisi olan Cumhuriyetin çevresinde çelikten bir kale oluşturacaktır: Bir fikir kalesi, zihniyet kalesi. Basın mensuplarından bunu istemek Cumhuriyetin hakkıdır.” (8. 2. 1924, İzmir Gazetecileriyle Görüşme)

“Basın özgürlüğü ve toplumsal özgürlükler olmadan ve konuya ait işler hakkında geniş eleştiri alanı bırakılmadan, kamuoyu görevini yapamaz. Kamuoyu özgür eleştiri ve tartışma alanıdır. Bu alan hep açık olmalı ve değişik fikirlerle desteklenmelidir.” (1929, H. S. Tanrıöver'in anılarından)⁶⁴

“20. asırda gazetecinin yeri hapisaneler olamaz.”

“Basın. Milletın genel sesidir. Bir milleti aydınlatma ve doğru yolu göstermede, bir millete muhtaç olduğu düşünce besinini vermekte, özetle bir ulusun mutluluk amacı olan ortak yönde yürümesini sağlamakta, basın başlı başına bir güç, bir okul, bir rehberdir (1 Mart 1922).”⁶⁵

Atatürk'ün basına ilgisi Erkan-ı Harp yıllarına kadar uzanmaktadır. Mütarekeden sonra İstanbul'a gelmiş ve Fethi Okyar ve Doktor Ferit ile birlikte

⁶² TOPUZ, a.g.e., s. 138-141.

⁶³ TOPUZ, a.g.e., s. 143.

⁶⁴ TOPUZ, a.g.e., s. 112.

⁶⁵ Ali GEVGİLİLİ, *Türkiye’de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk*, İstanbul, 1990, s. 124.

Minber Gazetesini çıkarmıştır. Bu gazete işgal döneminin ağır baskılarına ancak 50 gün dayanabilmiştir.⁶⁶

1919'da Milli Mücadelenin başladığı Anadolu'da başlayan tek dilli basın ortamı, 1922 sonundan itibaren bütün Türkiye'ye yerleşmiştir. Böylece Atatürk dönemi diye nitelendirdiğimiz dönemin tek dilli yapı ve tek çizgili basınının temelleri oluşmuştur.

“Şeyh Sait ayaklanması nedeniyle 4 Mart 1925'de çıkarılan Takrir-i Sükun kanunu, hükümete doğrudan basın üzerinde tasarrufta bulunma hakkını tanıyordu. Buna dayanarak, Halk Fırkası'na muhalif olan Terakkiperver Fırkası'nın destekçisi bir sürü gazeteyle (Tevhid-i Efkar, Tanin, Vatan, vb. .) sosyalist bazı yayınlar (Aydınlık, Orak Çekiç...) kapatılmıştır.”⁶⁷

Şeyh Sait ayaklanmasını tetikleyen sebeplerin arasında basının da önemli bir rolü olduğu düşüncesi, Takrir-i Sükun yasasında hükümete basın özgürlüğünü dilediği kadar kısıtlayabilme ve gazeteleri kapatabilme yetkisini vermiştir.

Anadolu basınına denetim altına alan Genç Cumhuriyetin yöneticileri, İstanbul basınına da tümüyle Kemalist çizgiye sokmada Saltanatın, Hilafetin kaldırışı ve Şeyh Sait Ayaklanması olaylarını kullanmıştır.

“Ortadan kalkan muhalif basının yerine İstanbul'da *Vakit* ve *Akşam*'a ek olarak Yunus Nadi'nin *Cumhuriyet*'i (8 Mayıs 1924) ve Mahmut Soydan'ın *Milliyet*'i eklenerek iktidar partisi boşluğu doldurulmuş oldu. 1945 sonunda çok partili düzene geçinceye kadar basın, sürekli olarak CHP'nin sıkı kontrolü altında tutulmuş, dini yayınlara hiç izin verilmemiş, sola da Kemalist çizgiyi aşmamak koşuluyla göz yumulmuştur.”⁶⁸

Hem gazete sahiplerinin çoğunun milletvekili oluşu hem de kağıt ve ilan kaynağının devlet kontrolünde olması güdümlü bir basının yaratılmasına ve sıkı bir devlet denetimine sebebiyet vermiştir.

“1931'de Cumhuriyet döneminin ilk basın yasası yayınlandı. Bunda, saltanat, hilafet, komünizm ve anarşizm yanlısı yayınlara madde tasrihiyle yasaklama getiriliyordu. Hükümete, ülke yararına ters düşen yayınları kapatma hakkı

⁶⁶ KOYUNCU, a.g.e., s. 41.

⁶⁷ KOLOĞLU, a.g.e., s. 117.

⁶⁸ KOLOĞLU, a.g.e., s. 118.

tanınıyordu. Bu durumda Matbuat Müdürlüğü'nün bir emriyle gazeteler kapatılabiliyordu.”⁶⁹

Cumhuriyet döneminin ilk ve en çok tartışılan 1931 Basın Kanunu'nun en ağır hükmü 50. maddesi olmuştur. Bu madde şöyle diyordu:

“Memleketin politikasına dokunacak yayından dolayı, Bakanlar Kurulu kararıyla gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilirler.”⁷⁰

CHP Basın Kanunu'nu çıkararak, basını denetim altına almış ve çok önemli muhalefet unsurunu büyük ölçüde etkisiz hale getirmiştir.

“1932 ve 1933 yıllarında çıkan gazete ve dergiler, ne uzun ömürlü olmuşlar, ne de dikkate değer bir hususiyet taşımışlardır... 1935 Nisan ayında Türkiye’de, 38 adet günlük gazete, 78 adet günlük olmayan gazete ve 127 adet dergi yayınlanmıştır.”⁷¹

“1935’de Ankara’da Birinci Basın Kongresi toplandı. Amaç, basınla Basın Genel Direktörlüğü arasındaki işbirliğini pekiştirmek, Türk basınının görevlerini daha iyi görebilmesi için gereken yolları saptamaktı... Bu toplantıdan, basının rejime bağlılığını anımsatmak dışında hiçbir sonuç alınamadı ama “Basın Birliği” kuruldu.”⁷²

Atatürk’ün son iki yılında hem bir yumuşama hem de bir sertleşme görüldü. Yasaklılardan Ahmet Emin Yalman 1936’da Tan’da, Hüseyin Cahit Yeni Sabah’ta yazmaya başladılar. Atatürk’ün ölümünden beş ay önce de Yüzellilikler affedildi.

Atatürk’ün 10 Kasım 1938’de ölümü ve onu izleyen İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı, bu koşullar altında gerçekleşmiştir. Basın, devletin denetim ve kısıtlamalarına sonuna kadar açık bir duruma getirilmiş ve aykırı yayınlar uzun süreli olamamışlardır. Bu koşullar altında resmi ideoloji, yayın organlarından kendisine destek verecek yayınlar yapmalarını beklemiştir.⁷³

1. 3. 2. İnönü Dönemi

Atatürk’ün 1938’de ölmesiyle birlikte Türkiye yeni bir döneme girmiştir. Cumhurbaşkanı seçilen İnönü ile birlikte “Milli Şef” dönemi başlamış ve bu dönemin başlamasından kısa bir süre sonra II. Dünya Savaşı patlak vermiştir. Bu savaş bitene

⁶⁹ KOLOĞLU, a.g.e., s. 119.

⁷⁰ TOPUZ, a.g.e., s. 184.

⁷¹ ERTUĞ, a.g.e., s. 192.

⁷² KOLOĞLU, a.g.e., s. 120.

⁷³ TAZEGÜL, a.g.e., s. 153.

kadar, Türkiye'nin üzerinde kalın bir sis tabakası gibi çöken olağanüstü sıkı denetimler gündeme gelmiştir. Hükümetin meşhur denge politikası ve bu politikayı uygulayabilmek için sıkı tedbirler alması doğal olarak basını da olumsuz etkilemiştir.

Bu devredeki basın sistemi tam anlamıyla devletçi, yani devletin basın üzerindeki mutlak hakimiyetine dayanan bir renk taşımaktadır diyebiliriz. Celal Bayar başbakanlığında, 1938'de yapılan Basın Kanunu değişikliği yeni hükümete geniş yetkiler sağlamıştır; basının yönetimi İnönü'nün ve hükümetinin tekelindedir.

II. Dünya Savaşı, 1946 yılına kadar sürecek olan basın iktidar ilişkisinin en önemli belirleyicisi olmuştur. Basın özgürlüğünün hiç lafı edilmez bu dönemde. Bakanlar Kurulu gerekli gördüğü anda, dilediği gazeteyi, dilediği sürece kapatmıştır. Bu kararlar kesin olduğu için ne Meclis ne de Danıştay bu kararlara karışmamıştır.

II. Dünya Savaşı yıllarında bazı haberlerin gazetelere hiç girmemesi, bazılarının bütülmemesi konusunda Başbakanlıktan ya da Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nden emirler geliyordu.

Sıkı kontroller olmasına rağmen, hükümetin denge politikasının sonucu olarak basın, savaşın arasında tercihlerini belirtebilmiştir.

Avrupa'nın savaş döneminde, faşist yönetimler ve demokrasiler olarak ikiye ayrılması Türk basınında da benzer bir cepheleşme yaratmıştır. Savaşın gelişimi içinde *Tan*, *Vatan*, *Akşam* ve *Tanin* gazeteleri genellikle demokratik cepheyi desteklerken, *Cumhuriyet*, *Tasvir-i Efkâr* ve öteki bazı gazeteler Türkiye'nin Almanya ile yakın ilişkiler kurmasını savunmuşlardır.⁷⁴

Böylece hükümetin dış politikasını etkilemeden ülkeye çoğulcu fikirler yansıtılmıştır. CHP hükümeti bu karşıt akımlar arasında hakemlik yapmış, dengeyi sağlamaya özen göstermiştir.⁷⁵

Siyasi iktidar savaş rüzgarlarının getirdiği olağanüstü şartları ve yetkileri kullanarak basın üzerinde otoriter uygulamalar gerçekleştirmiştir.

Bu düzenlemelere bakacak olursak;

- 1940 yılında Başbakanlık Matbuat Umum Müdürlüğü Kanunu yürürlüğe girmiş ve bu müdürlüğe Selim Sarper getirilmiştir.

- 1940 yılı sonunda "Örfi İdare" ilan edilmiştir. İstanbul da bu ilanın içine giren illerden biri olmuştur.

- 1941 yılında Türk Basın Birliğinin I. Kongresi Ankara'da toplanmıştır.

⁷⁴ Nilgün GÜRKAN, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İstanbul, 1998, s. 51.

⁷⁵ KOLOĞLU, a.g.e., s. 120-121.

- Bu dönemde ithal güçlüğünden kaynaklanan kağıt yetersizliği sebebiyle, kağıt dağıtım işi Matbuat Umum Müdürlüğü'ne verilmiştir.⁷⁶

Bu düzenlemeler basın üzerinde var olan sıkı denetimi daha da artırıcı unsurlar olmuştur.

Savaş döneminde gazetelerde ülkedeki ekonomik durumu ortaya koyan haberler önemli bir yer işgal etmiştir. Özellikle “Varlık Vergisi” kaldırıldıktan sonra muhalif gazetelerin bu konu hakkında eleştirel yorumlar yapmaları birçok kapatılma olaylarıyla sonuçlanmıştır.

Vatan gazetesi bu tür yayınlardan ötürü 30 Eylül 1944 tarihinde süresiz olarak kapatılmıştır. Diğer muhalif iki gazeteden Tan 13 Ağustos 1944 tarihinde, Tasvir-i efkâr gazetesi de 30 Eylül 1944 tarihinde aynı akıbete uğramışlardır.⁷⁷

“1944 yılında hükümet ve basın ilişkileri açısından önemli gelişmelerden biri, basının yürüttüğü muhalefet ile ilgili bir rapor hazırlanmasıdır. 4 Nisan 1944 tarihi raporda “ Milli basın ve yayından beklenmeyecek ve Kemalist rejimi sarsacak nitelikte” yayınların arttığı belirtilerek bunun önlenmesi istenmiştir.”⁷⁸

Türkiye savaş boyunca tarafsızlığını korumaya çalışsa da Birleşmiş Milletlere girebilmek amacıyla 23 Şubat 1945’de Almanya’ya savaş ilan ederek savaşa iştirak etmiş ve 24 Şubat 1945’de Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzalamıştır.

“Birleşmiş Milletler Anayasası”nı kabul etmekle Türkiye bu anayasanın demokratik prensiplerine uygun, daha hür bir rejime geçmeyi taahhüt etmiş bulunuyordu”⁷⁹

Bu demokratikleşme süreci iç siyasi yapısını da etkilemiş ve kısa bir süre sonra Nuri Demirağ 18 Haziran 1945’de “Milli Kalkınma Partisi” adıyla bir parti kurmuştur. Bunu 7 Ocak 1946’da Celal Bayar genel başkanlığında “Demokrat Parti”nin kurulması izlemiştir.

Siyasi alanda muhalefet hareketleri gelişirken basının da bu konuda geri kalmadığı, hatta siyasi muhalefete öncülük yaptığını söyleyebiliriz.

1943 yılının yaz aylarında özellikle Tan ve Vatan gazetelerinde tek partili siyasal rejimi eleştiren yazıların çoğaldığı görülmüştür. Bu gazeteler temelde farklı görüşlere sahip oldukları halde tek partili siyasal rejime karşı ortak bir tavır izlemişlerdir.

⁷⁶ KOYUNCU, a.g.e., s. 47-48.

⁷⁷ GÜRKAN, a.g.e., s. 57.

⁷⁸ GÜRKAN, a.g.e., s. 60.

⁷⁹ KARPAT, a.g.e., s. 126.

Bu dönemde basında gelişen muhalefet, CHP'nin kendi içinde gelişen muhalefetten çok daha güçlü olmuştur.

Bunun dışında, Türkiye'de daha evvel susturulmuş olan sol basın da harekete geçmiş ve Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinin ışığı altında yayına başlamıştır.

“Nicedir unutulmuş olan sol anlayış ortaya yepyeni şekilde çıktığı içindir ki, klasik muhalefet, yanındaki bu başka renkli muhalefete karşı nasıl davranacağını bilememiştir”⁸⁰ ve maalesef 4 Aralık 1945’de “*Tan Olayı*” yaşanmıştır.

“Bu olay CHP hükümetinin, CHP il başkanı Alaeddin Tiritöğlü’nun, Hüseyin Cahit Yalçın’ın ve sağ kanatta yer alan birçok gazetecinin ve politikacının kışkırtmalarıyla düzenlenen bir terör olayıdır.”⁸¹

Serteller’in iktidar aleyhinde yazılar yayınlaması gerçek sebep olmakla birlikte gösterilmeye çalışılan sebep, “Tan” gazetesinin Sovyetleri desteklemesi olmuştur. Kışkırtmalar sonucu 4 Aralık sabahı bir gösteri meydan gelmiş, Serteller’in Tan’ı başta olmak üzere birçok yayın organının binalarına saldırıda bulunulmuştur.

CHP iktidarı, savaşın sonuna doğru basın üzerinde eskiye oranla daha yumuşak bir denetim uygulamıştır. Ancak bu esneklik sınırlı ölçülerde kalmıştır.

1946’da çok partili rejime geçilirken CHP hükümeti basına ödünler vermek zorunda kalmıştır. Gazetelerin büyük çoğunluğunun DP’yi destekliyor olması, CHP’yi seçim hazırlığında basının büyük desteğinden mahrum bırakmış olacaktı. Bu nedenle CHP kendini basın konusunda bir şeyler yapmak konusunda zorunlu hissetmiştir.

O yıllarda basın özgürlüğünün önündeki en büyük engellerden birini, 1931 tarihli Matbuat Kanunu’nun 50. maddesi teşkil ediyordu. Bu madde:

“Memleketin politikasına dokunacak yayından dolayı, Bakanlar Kurulu kararıyla gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilirler.”

İşte CHP hükümeti bu maddeyi değiştirmek için Meclise tasarı sunmuş ve bu tasarı nihayet 1 Haziran 1946’da kabul edilmiştir. Böylece hükümetin basının boynuna geçirdiği ilmik ortadan kalkmıştır. Ayrıca bu maddenin kaldırılması basın açısından olumlu bir başarı sayılmıştır.

50. maddenin kaldırılması basının muhalefetinin meyve vermesinin bir göstergesi olmuştur.

⁸⁰ BARDAKÇI, a.g.e., s. 116.

⁸¹ TOPUZ, a.g.e., s. 181.

Bu süreçte siyasi muhalefetle el ele veren basın, Türk Demokrasi tarihinin en önemli değişimlerinden ve gelişmelerinden biri olan DP iktidarını kansız bir şekilde gerçekleştirmesine önemli katkıda bulunmuştur.

Kısaca, İnönü dönemi basın açısından oldukça talihsiz bir şekilde başlamıştır. II. Dünya Savaşının getirdiği şartların etkisiyle siyasi iktidar, basın üzerinde ciddi bir denetim kurmuştur. Bu denetim, zamanla maksadını aşarak sert ve katı uygulamalar şekline dönmüştür. Ancak, II. Dünya Savaşının bitmesiyle, dünyada esen liberalleşme rüzgarı Türkiye'yi de etkilemiştir. Bu liberal hava hem siyaseti hem de basını olumlu açıdan etkilemiştir. Siyasi muhalefet doğup yeşerirken, muhalif basın da gelişme imkanı bulmuştur. Kimi zaman muhalif basın siyasi muhalefetin gölgesinde, kimi zaman da siyasi muhalefet muhalif basının gölgesinde ve desteğinde gelişme fırsatı yakalamıştır. Bu iki muhalif kuvvetinin birbirlerine olan müthiş desteği ile 1950 seçimlerine gelinmiş ve bu iki kuvvet büyük bir zaferle iktidarı ele geçirmiştir.

2. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ VE BU DÖNEMDE BASIN İKTİDAR İLİŞKİSİ

2. 1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

Türk Siyaset tarihinde demokrasiye gerçek anlamda geçmek için birçok adım atılmıştır. 1923 yılında kurulan Genç Cumhuriyetin dimdik yoluna devam edebilmesi için tek yolun gerçek demokrasiyi yaşamak olduğunu düşünen Mustafa Kemal Atatürk bu düşüncesi doğrultusunda, girişimleri hem desteklemiş hem de kendisi bizzat girişimlerde bulundurtmuştur. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası denemeleri başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra genç devletin bu tür teşebbüslere hazır olmadığına karar verilmiş ve uzun süre tek parti ülke yönetimini elinde tutmuştur.

Ancak değişen dünya düzeni tek parti yönetiminin demokrasiyi savunan bir devletin rejimine ters düştüğünün ciddi anlamda ortaya koymuştur. Batı ile ilişkilerin iyi tutulması fikrinde olan CHP yönetimi, yavaş yavaş kendi içine dönük rejimin kabuğunun kırılması fikrinin gündeme gelmesiyle ciddi bir sorunla karşı karşıya olduğunun farkına varmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden oldukça fazla etkilenen, ekonomisi ciddi bir dar boğaza giren, Varlık Vergisi ve Milli Koruma Kanunu'nun bunaltan uygulamalarından son derece rahatsız olan Türk halkı iktidara karşı muhalif düşüncelerini yansıtmak ihtiyacı duymaya başlamıştır. Ama yılların verdiği tek parti rejiminin sıkı otoritesi, onların nasıl bir yöntemle memnuniyetsizliklerini iktidara yöneltecekleri konusunda aktif olmalarını sınırlamıştır.

Bu rejime muhalif düşünceler yavaş yavaş basın, bürokratlar ve bazı milletvekilleriyle birlikte ses bulmaya başlamıştır. Basın zaten sürekli baskı altında olduğunda güdümlü bir basın rejimi ortaya çıkmıştır. Eleştirilerini sakınmayan basın ise çok sert kanunlarla sürekli olarak susturulmuştur. Diğer muhalif kesimler de demokrasiye duydukları inanç ve güvenle seslerini yükseltmeye başlamışlardır.

1945'li yıllar, CHP içinde farklı seslerin çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Parti ve iktidarda fikir ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Özel sektörün CHP içindeki temsilcileri liberalleşme yönünde baskı yaparlarken, Recep Peker'in önderlik ettiği sert devletçiler, devletin baskısını artıracak şekilde sistemi

dönüştürmek için uğraşıyorlardı.⁸² Oldukça sıkı bir devletçilik politikası güden Recep Peker ve hükümeti kendi partisinde bile muhalif seslerin olmasına neden olmuştur. CHP içindeki görüşler Ocak 1945’de Meclisin önüne gelen Toprak Reformu Tasarısı çevresinde kutuplamıştır. Artık bu sıkı rejimin gevşetilmesini düşünen İnönü, Peker’in parti içindeki iktidar mücadelesini kaybetmesine neden olmuştur.

Peker’den sonra kurulan Günaltay ve Saka hükümetleri demokrasiye geçişte nispeten yumuşak basamak olmuşlardır.

Demokrasiye gerçek anlamda geçmek için çok partili yaşama geçilmenin uluslararası diplomaside de hayati önem arz ettiğinin farkına varan CHP iktidarı ilk önce iş adamı Nuri Demirağ’ın “Milli Kalkınma Partisi”ni kurmasına izin vermiştir. Böylece demokrasinin gereği çok partili hayata fiili olarak geçilmiştir. Ama asıl aktif muhalefet, Demokrat Partinin kurulmasıyla yaşanmaya başlanmıştır.

Kendi partilerine yönelttikleri sürekli saldırılarla partilerinden ihraç edilen Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve arkadaşlarının partiden ihracını protesto ederek istifa eden Celal Bayar, 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti’nin resmen kurulduğunu ilan etmişlerdir.

“DP’nin kuruluşunu anlatırken, partinin temelinin atılmasında en büyük yapı taşı olan “Dörtlü Takrir” ve içerdiği fikirleri belirtmekte fayda vardır.

“Dörtlü Takrir” dört milletvekili tarafından CHP Grubuna verilen bir önergeydi. Bu önergede imzası olan milletvekilleri İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü’dür.

12 Haziran 1945 tarihinde CHP Meclis Grubunda görüşülmüş ve reddedilmiş olan önergede sözü edilen istekler 3 ana noktada toplanıyordu:

1- Milli Hakimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis Murakabesini Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin alınması

2- Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanılabilmeleri imkanlarının sağlanması

⁸² Feroz AHMAD, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, İstanbul, 2006, s. 126.

3- Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi”⁸³

Devlet Başkanı ve İktidar partisinin de onayını aldıktan sonra “Dörtlü Takrir”in sahipleri 7 Ocak 1946’da DP’yi kurmuşlar ve Celal Bayar’ı da parti başkanlığına seçmişlerdir.

“Parti kurulurken Celal Bayar’ın kuruluş dosyasını koltuğuna alarak Çankaya’ya çıkıp İnönü’nün tasvibini alması “muvazaa” tartışmalarına yol açmıştır. Tüm muvazaa ve icazet tartışmalarına rağmen çok partili hayat büyük bir memnuniyetle karşılandı.”⁸⁴

CHP, DP’nin kuruluşunu son derece olumlu karşıladı. CHP, yeni partiyi hükümet ve yönetimi denetleyecek yeni bir denetim organı olarak görmek eğilimindeydi. Hükümeti uyanık tutacak sembolik bir muhalefet olacağını ummuşlardı.⁸⁵ DP ise bundan son derece rahatsızdı. Ancak muhalefet partisinin hızla örgütlenmeye başlaması üzerine CHP’nin tutumunda önemli bir değişiklik meydana geldi ve bundan sonra yeni parti sürekli olarak idari baskılardan şikayet etmeye başladı.⁸⁶

Zaman geçtikçe DP geniş kitlelere ulaşmaya ve taraftar bulmaya başlamıştır.

Bu durum CHP’de paniğe yol açmış ve muhalefete karşı sert tutumlar almaya başlamıştır. Tek parti döneminin alışkanlıklarını sürdüren iktidar, eleştirilmeyi ve muhalefeti sindirememiştir. Sonunda otoriter kimliği ve devletçilik politikası ile bilinen Recep Peker istifa etmek zorunda kalmış⁸⁷ yerine geçen Hasan Saka ve ondan sonra başbakan olan Şemsettin Günaltay sistemi demokratikleşme konusunda önemli katkılarda bulunmuşlardır.⁸⁸

“CHP 2. Olağanüstü Kurultay’ında (10 Mayıs 1946) bazı önemli kararlar alındı. Bunlar:

1- “Değişmez Genel Başkan” ve “Milli Şef” sıfatları kaldırıldı ve parti tüzüğünde gereken değişiklik de yapıldı.

⁸³ Gül Tuba DAĞCI, **Osmanlıdan Cumhuriyete Ordu Siyaset İlişkisi 27 Mayıs 1960 Darbesi**, İstanbul, 2006, s. 29.

⁸⁴ Davut DURSUN, **Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar**, Ankara, 2000, s. 17.

⁸⁵ AHMAD, **a.g.e.**, s. 128.

⁸⁶ Cemil KOÇAK, **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980)**, İstanbul, 2004, s. 181.

⁸⁷ Bu istifada İnönü’nün 12 Temmuz Beyannamesinin büyük payı vardır.

⁸⁸ DURSUN, **a.g.e.**, s. 19.

2- Tek parti sisteminde hükümeti denetlemek amacıyla önceki kurultayda oluşturulmuş Müstakil Grup, artık çok partili hayatta bir işlevi ve anlamı kalmadığı gerekçesiyle kaldırıldı.

Ancak İnönü yaptığı konuşmada, muhalefetin itiraz ettiği bir başka noktaya daha değindi ve Cumhurbaşkanlığı ile Parti Genel Başkanlığının birbirinden kesinlikle ayrılmayacağını vurguladı.

Bu kurultayda ayrıca seçimlerin öne alınması kararı da alındı. Buna karşı çıkan DP, 21 Nisan'da milletvekili ara seçimine ve 26 Mayıs'ta da Belediye seçimine katılmadı. DP, tek dereceli seçim ve seçim güvenliği konularında ısrar edince iktidar bir dizi değişiklikler yapıp uygulamaya geçti. Bu uygulamalar:

1- 5 Haziran'daki milletvekili seçimlerinin tek dereceli olması kabul edildi; fakat seçim sistemi çoğunluk sistemi olarak kaldı; gizli oy-açık sayım ilkesi ile seçimin adli denetim altında yapılması gibi muhalefetin bazı talepleri iktidar tarafından reddedildi.

2- Sınıf esasına dayanan dernek ve siyasal parti kurma yasağını kaldırmak amacıyla Cemiyetler Kanunu'nda değişiklik yapıldı ve böylece sendikaların kurulması mümkün oldu.

3- Üniversite özerkliğini gerçekleştiren yeni Üniversite Kanunu kabul edildi.

4- Matbuat Kanunu'nun hükümete gazete ve dergi kapatma yetkisi veren 50. maddesi kaldırıldı. Bu arada yayın çıkarmak için mülki idare amirinden izin alınması zorunluluğu da kaldırıldı.

1946 genel seçimi, son yasal düzenleme uyarınca adli denetim dışında, açık oy-gizli sayım yönetimine ve çoğunluk sistemine göre yapıldı. Ancak seçim sonuçlarının ilanı ile birlikte DP, CHP'yi ve yönetimini seçimlere hile ve baskı karıştırdığı gerekçesi ile suçladı. DP'nin şiddetli itirazları ile yoğun protesto hareketleri seçimin resmi sonuçlarını değiştirmeye yetmedi ama 1946 genel seçimleri Türk siyasal tarihine "usulsüz seçim" olarak geçti.⁸⁹

DP'nin hızla güç kazanmasında ele aldıkları konuların ve verdikleri vaatlerin büyük bir payı olmuştur. 7 Ocak 1947'de yapılan DP'nin 1. Büyük Kongresinde "Hürriyet Misakı" adıyla tarihe geçen ana davalar komisyonu raporunda şu üç önemli talep üzerinde durulmuştur.

1- Vatandaş hak ve hürriyetlerinin korunması

⁸⁹ KOÇAK, a.g.e., s. 182-183.

2- Vatandaşın oy emniyetinin sağlanması ve seçim kanununda değişiklikler yapılması

3- Cumhurbaşkanlığı ile Parti Genel Başkanlığının birbirinden ayrılması

“Öne sürülen bu talepler kabul edilmediği takdirde, DP’nin meclisi terk edip “sine-i millete” döneceği tehdidiydi.

Bu durum iki parti arasındaki ilişkileri daha da bozmuştu. İnönü duruma el koyarak, iki parti arasında uzlaşmacı bir yol bulmak için “12 Temmuz 1946 Beyannamesini” yayınlamıştır. İnönü bu beyannamede özetle cumhurbaşkanı olarak kendisinin DP ile CHP’ye karşı eşit derecede vazifeli gördüğünü belirtmiştir.”⁹⁰

Genel seçimlere muhalefet partisinde arzu ettiği bir seçim kanunuyla girmek iktidarın da düşüncelerinden biriydi. CHP bu aşamaya politikasına uygun olarak 1946’dan başlayarak seçim kanununda ufak tefek değişiklikler yapılmasını sağlayarak gelmişti.

“Başbakan Günaltay, 1949 ara seçimlerinden önce çıkarılan seçim kanununda muhalefetin istediği adli teminatın bulunmayışı ve ara seçimlere katılmama eğiliminin doğduğu bir sırada şöyle demişti: “Sağlam demokrasi için seçim şarttır. Muhalefet, adli teminat meselesinde ısrar ederse, bu teklifi kendi üzerime alıp arkadaşlarıma kabul ettirmeye çalışacağım...” (Cumhuriyet, 14 Mayıs 1949)”⁹¹

Hükümet adli teminatın verilmesine yanaşmamıştı. Son ara seçime girmemekle, seçim kanununda yer almasını istediği adli teminat hususunu hükümete benimsetmek için baskı yapmayı düşünen DP, 16 Ekim 1949’da yapılacak ara seçimlere girmemiştir.

Nihayet Meclise sunulan Seçim Kanunu tasarısı, temel ilkelerde oldukça demokratikti:

1- Gizli oy- açık tasnif adli teminat altında yapılması

2- Seçim kurulları başkanlığında hakimler görev yaparken, seçimleri yönetecek bağımsız bir müessese olan Yüksek Seçim Kurulu’nun kurulması

3- Seçim sonunda doğacak anlaşmazlıkların çözüm mercii ise mahkemeler olacaktır.

Tasarı üzerinde yapılan tartışmalarda ufak tefek anlaşmazlıklar yanında CHP ve DP oylarıyla 16 Şubat 1950 tarihinde 5545 sayılı kanun ile yürürlüğe girmiştir.

⁹⁰ DAĞCI, a.g.e., s. 31.

⁹¹ Ahmet YEŞİL, *Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, Ankara, 1998, s. 149.

Artık geriye sadece seçim gününün tespiti kalmıştı. 14 Mayıs 1950 olarak tespit edilen seçim gününden sonra, bütün partiler seçim kampanyalarını başlatmışlardır.⁹²

CHP muhalefetin, iktidarın hoşgörüsüne ve iyi ilişkilere verdiği öneme rağmen vatandaşı birbirine düşürücü şiddet politikacılığı uyguladığını ileri sürmüştür. . DP ise CHP'nin ileri sürdüğü şiddet politikacılığını reddetmiştir.

CHP, DP ve Millet Partisinin seçim beyannameleri karşılıklı suçlamalarla birlikte birbirine paralel olan vaatler içeriyordu. Özellikle ekonomide devlet tekelciliğin kaldırılacağı ve yabancı sermayelere daha çok şans verileceği yönündeki sözler ağırlık teşkil ediyordu.

CHP ve DP sürekli olarak birbirlerini suçlarken Millet Partisi ise DP ile CHP'nin birlikte planlı olarak hareket ettiğini savunuyordu.

“DP'nin seçim sürecinde duyarlılık gösterdiği ana konular şunlar olmuştur:

- 1- Seçim güvenliğinin sağlanması ve seçimin adli denetim altında yapılması
- 2- Yönetimin, hükümetin ve devlet bürokrasisinin seçimlerde yansız davranması, seçimlere müdahale etmemesi, baskı yapmaması ve seçimlerde hile ve usulsüzlük yapılmaması
- 3- Çoğunluk sistemi yerine nisbi temsil sistemi uygulanması
- 4- Her türlü anti-demokratik yasa hükümlerinin kaldırılması
- 5- Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığı makamlarının ayrılması ve bu makamların aynı kişide birleşmemesi gerektiği
- 6- Vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinin teminat altına alınması
- 7- Anayasa ve yasaların fiili olarak uygulanması”⁹³

Millet Partisi bu seçimde en şanssız parti olmuştur. Bu şanssızlığın sebebi; seçim öncesinde partinin ileri gelenlerinin ya ölmesi (Mareşal Fevzi Çakmak) ya da faaliyetlerinden uzak kalması olmuştur.

Nihayet kararlaştırılan tarihte yani 14 Mayıs 1950'de seçim yapılmıştır. Seçime CHP, DP ve MP katılmıştır.

Seçim sonuçlarına göre: DP, seçime katılan 7. 916. 091 kişinin 4. 242. 831'nin oyunu (yani %53, 59) alarak 408 milletvekili çıkarırken, CHP 3. 165. 096 oy alarak (yani %39, 98) sadece 69 milletvekili ile meclise giriyordu. MP ise 240, 209

⁹² YEŞİL, a.g.e., s. 152.

⁹³ KOÇAK, a.g.e., s. 183.

oy ile (oyların %3.03) 1 milletvekili çıkarmıştır. Bağımsızlar da 267.955 oy ile (%3,4) 9 milletvekilliği kazanmışlardır.⁹⁴

Yayınlanan bu ilk sonuçlara göre oy yüzdelerine göre çıkartılan milletvekilliği farkı, uygulanan seçim sisteminden yani çoğunluk usulünden kaynaklanmaktaydı. Halbuki seçim öncesi seçim sisteminin bu şekilde doğabilecek sorunları gidermek için DP'nin CHP'ye yaptığı kısmi nisbi temsil teklifini geri çevirmişti. Çünkü seçimi kazanacağından emindi ve böylece CHP kendi ipini kendi çekmiş oldu.

Eğer bu seçimler bir iki yıl öncesinden yapılırdı, CHP belki elde ettiği sandalyelerin yarısını kazanamazdı. Bunun sebebi de bilhassa son iki hükümet döneminde CHP'nin gerçekleştirdiği liberal icraatlar ve ılımlı politikanın siyasi hayata kazandırılmasıydı.

Türkiye'de 1950 seçimleriyle gerçekleşen iktidar devri, 1946-1950 arası verilen mücadelenin Batı tarzı bir demokratik düzene kavuşmada en önemli dönüm noktası olmuştur. 1950 seçimleriyle noktalanın 1946-1950 demokrasi mücadelesi, Cumhuriyet tarihimizde sivil güçlerle elde edilen ilk ciddi başarı olarak geçmiştir.⁹⁵ Ayrıca 14 Mayıs 1950 seçimleri sosyal bünyenin zihniyetindeki bir ihtilaldiyebiliriz.

2. 2. Demokrat Parti'nin İktidar Dönemi: 1950-1960

DP'nin Türk siyasetinde aktif olarak görev yaptığı on yıllık iktidarını incelerken, konunun daha iyi anlaşılması için bu on yıllık süreci üç bölüm halinde ele almakta fayda vardır. Bu iki yıllık dönemi belirlemek için, bir anlamda DP'nin iktidarında da dönüm noktasını oluşturan, 1954 ve 1957 seçimlerini ölçüt aldık.

DP'nin büyük bir çoğunlukla iktidarı ele geçirdiği 1950 seçimlerinden 1954 seçimlerine kadar olan dönemi DP'nin gücünün ve başarılarının ön planda olduğu "yükselme dönemi", 1957 seçimlerine kadar olan dönemi "duraklama dönemi" ve 1957'den darbeye giden dönemi de "yıkılma dönemi" olarak nitelendirebiliriz.

2. 2. 1. DP'nin Yükselme Dönemi (1950-1954)

Yukarıda da belirttiğimiz gibi DP için 1950-54 arası dönem, iktidarda kaldıkları on yıl süresince, yükselme dönemi olarak adlandırabileceğimiz bir

⁹⁴ YEŞİL, a.g.e., s. 159.

⁹⁵ YEŞİL, a.g.e., s. 162-163.

dönemdir. Bu dönem içerisinde iç ve dış siyasette meydana gelen önemli olaylara kısaca değindikten sonra, bu dönemin siyasi, ekonomik ve sosyal durumundan bahsetmekte fayda vardır. Zira bu dönemde elde edilen başarılar ve muhalefet unsuru, iktidarın daha sonraki dönemde daha da sert kararlar alıp bunları uygulamaya geçmesine sebebiyet vermiştir.

Yeni Meclisin ilk yaptığı işlerden biri 22 Mayıs'ta Celal Bayar'ı cumhurbaşkanı seçmek olmuştur. Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar hükümeti kurma görevini Adnan Menderes'e vermiştir. Hükümetin güvenoylaması tartışmalarla başlamıştır. Menderes 29 Mayıs'ta programını sunmuştur, 2 Haziran'da Menderes kendini eleştirenlerin suçlamalarına cevap vermiştir ve CHP'liler, Meclis işleyişini düzenleyen yönetmelik gereğince cevap haklarını kullanmak istemişlerdir. CHP'lilerin bu isteğini Meclis Başkanı Refik Koraltan geri çevirmiştir. CHP'liler de, protesto için meclisi terk etmiştir.⁹⁶ Böylece DP iktidarının daha başında iktidar muhalefet ilişkileri gerginleştirmiştir. Hükümet, 2 Haziran'da 192 çekimser oya karşın güvenoyu almıştır. Bu 192 çekimser oylar da DP'nin daha en başından kendi içinde mutabıkla varmadığını ve parti içinde disiplinin olmadığını göstermiştir. Bu olay da partilerin başlangıçtaki olgun davranışının ve birbirine yönelik iyi niyet gösterilerinin aldattığı olduğunu göstermiştir.

Bu dönemde DP iktidarının ülke içinde aldığı kararlar ve bunların uygulama biçimlerine bakacak olursak göze çarpan en önemli gelişmeler şunlardır:

DP'nin iktidara gelir gelmez ilk işi, orduya düzenleme yapmak olmuştur. Bir albayın darbe ihbarı vermesi üzerine Menderes olduğundan fazla hassasiyet gösterip ve Bayar'a da danışarak Silahlı Kuvvetler Birliği'nde büyük bir görev değişikliği yapmış, 15 general ve 150 albayı da 2-3 ay içinde emekliye sevk etmiştir.⁹⁷

“6 Haziran'da hükümet, Genelkurmay Başkanı ve diğer yüksek subayları görevden alıp yerlerine CHP ile ilişkileri olmamış ve dolayısıyla siyasi olarak daha güvenilir kişileri getirerek Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yüksek komuta merkezinde tasfiyeye giriştiğinde, partiler arasındaki ilişkiler daha da kötüleşmiştir. DP'liler orduyla ilişkilerinde çok duyarlı olmuşlardır; İsmet İnönü muhalefet lideri olduğu sürece, komutanların hükümete bütünüyle sadık olmayacağına inanıyorlardı.”⁹⁸

⁹⁶ Feroz AHMAD, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, İstanbul, 2004, s. 47.

⁹⁷ DAĞCI, **a.g.e.**, s. 38-39.

⁹⁸ AHMAD, **a.g.e.**, s. 48.

DP iktidarının iktidarda olduğu on yılda ve çok daha sonra da partiler arası ilişkiyi bozan “*Paşa Faktörü*” olmuştur. İnönü fobisi, İsmet Paşa’nın DP yönetimini gerçekte kabul etmediği ve ilk fırsatta DP’nin altını oymaya karalı olduğu inancına dayanıyordu.

Yasal düzeyde yapılan ilk icraat ise 16 Haziran 1950 tarihinde Türk Ceza Kanunu’nun 526. maddesinde değişiklik yapılarak Arapça ezan kamet okumanın serbest bırakılması olmuştur.⁹⁹ Ayrıca Anayasa dili yeniden Arapça’ya ve Osmanlıca’ya çevrilmiştir.

Bunun dışında DP, CHP iktidarı boyunca çeşitli suçlarla dolan hapisaneleri “genel af” yoluyla boşaltmıştır (14 Temmuz 1950). Böylece bu durumu muhalefete karşı bir koz olarak kullanmayı bilmiştir.

Atatürk aleyhine işlene suçların artma eğilimi göstermesi üzerine hükümetçe hazırlanan “*Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun*” 25 Temmuz 1951’de TBMM’de kabul edilmiştir. Bu kanun, DP zamanında Atatürk ile ilgili alınan en önemli kararlardan biri olmuştur.

1951 yılının sonlarına doğru DP iktidarı, muhalefetin sert tepkilerini dizginlemek adına bir icraatı daha gerçekleştirmiştir. Halkevlerine ve CHP’nin haksız olarak edindiği mallara ilişkin Meclise bir kanun teklifi sunmuş ve kanun 8 Ağustos’ta kabul edilmiştir. Kanunun 11 Ağustos’ta yürürlüğe girmesinden sonra Halkevleri binalarının ve kanun kapsamına giren, aralarında CHP genel merkezinin de bulunduğu CHP’ye ait taşınmazların eski sahiplerine yada hazineye devredilmesi işlemlerine başlanmıştır. Kanun tasarı tartışılırken İnönü, kanun tasarısının Halkevlerinin fiilen ortadan kaldırdığını belirtmiştir.¹⁰⁰

“Halkevleri kültür müesseseleridir. Her vatandaş oradan faydalanmalıdır.” diyen Celal Bayar’a rağmen, bütün dünyaya yayılmış bu en yaralı örgütün, ıslah edilmek ve geliştirilmek yerine, siyasi çıkar amacı ile kapatılması ve yağma edilmesi Atatürkçü gençliği birkaç yıldır destekledikleri partiden soğutmuştu.”¹⁰¹

Ahmet Emin Yalman’ın aşırı dinciler tarafından öldürülmeye çalışılması olayı ise 1952 Kasım’ında her iki parti için de bir balayı dönemini başlatmıştır. Menderes’in CHP’lilerin “vicdanına, sağduyusuna ve vatanseverliğine” başvurması

⁹⁹ DAĞCI, a.g.e., s. 39.

¹⁰⁰ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960, C. 2, s. 187

¹⁰¹ Sadi KOCAŞ, Atatürk’ten 12 Mart’a, İstanbul, 1977, s. 233.

ve “özgürlük düşmanı dini irticacılara, komünistlere ve diğer çılgınlara” karşı işbirliği önermesi bu ateşkes dönemini başlatmıştır.”¹⁰²

DP-CHP ateşkesi Temmuz 1953’e kadar sürmüştür. 8 Temmuz’da DP hükümetinin, Atatürk’e ve devrimlerine aleyhtar olduğu gerekçesiyle Millet Partisi’ni kapatma kararı, bu ateşkesi sona erdirmiştir. CHP, Millet Partisi’nin kapatılma kararına sert tepki göstermiştir.

1954 seçimleri yaklaşırken iktidar muhalefete karşı tutumunu sertleştirmiştir ve bu sert politikanın en belirgin örneklerinden birisi de MP’nin kapatılması olmuştur.

DP iktidarı 21 Temmuz 1953’de çıkardığı bir kanunla, öğretim üyelerinin siyasetle uğraşmalarını yasaklayarak muhalefeti bu destekten yoksun bırakmıştır ama bu yasak daha sonra kendisine çok ağır sonuçlarla geri dönmüştür.

DP iktidarının bu dönem içerisinde aldığı ve uyguladığı kararlardan en çok ses getireni CHP’nin mallarına el konulması olmuştur.

“CHP’nin 27 yıllık iktidarı sırasında devlet hazinesinden ne kadar parayı zimmetine geçirdiğini ve devlete ne kadar borçlu olduğunu görmek için CHP’nin mali işlerini soruşturmaya başlatmışlardır. Hükümetin yaklaşık 50 milyon TL’lık, (partiye felç etmesi beklenen bir miktar) “tazminat” almaya çalışmak niyetinde olduğu kısa sürede ortaya çıkmıştır.”¹⁰³ Nihayetinde 14 Aralık 1953 tarih ve 6195 sayılı “*Cumhuriyet Halk Partisinin İktisaplarının İadesi*” hakkında kanunla CHP’nin bütün mallarına el konulmuştur.

DP iktidarı ülke içinde bu icraatlara imza atarken dış siyasette de önemli ve başarılı girişimlerde bulunmuştur.

25 Haziran 1950’de Kore Savaşı çıkmıştı. Sovyetlerin II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’ye yönelik tehditleri karşısında DP hükümeti, ülke güvenliğinin Batılıların yanında yer alarak, özellikle de NATO’ya girerek sağlanabileceği ve Kore’ye asker göndermenin de NATO’ya girişi kolaylaştıracağı düşüncesiyle Birleşmiş Milletler’in yardım çağrısına olumlu yanıt vermiştir.

¹⁰² AHMAD, **a.g.e.**, s. 58. ayrıca bkz. Şerafettin TURAN, **Türk Devrim Tarihi**, C. IV-2, s. 69-70.

¹⁰³ DAĞCI, **a.g.e.**, s. 39. ayrıca bkz. AHMAD, **a.g.e.**, s. 52.

DP hükümeti, 25 Temmuz 1950 gecesi olağanüstü bir toplantı yaparak “hür dünya sloganlarıyla”, Kore’ye 4500 mevcutlu bir savaş birliği göndermeye karar vermiştir.¹⁰⁴

İktidara yeni gelmiş olan DP’nin dış siyasetle ilgili olarak aldığı bu ilk karar, bazı çevrelerde tepkilere yol açmıştır. CHP muhalefeti, karara katılmakla birlikte, kararın alınış biçiminin Anayasa’ya aykırı olduğunu, TBMM’nin onayı alınmadan yurtdışına asker gönderilemeyeceğini ileri sürmüştür.

1 Ağustos 1950’de NATO üyeliği için başvuruda bulunan Türkiye’nin başvurusu ancak 18 Şubat 1952’de kabul edilmiştir. TBMM 18 Şubat’ta aldığı kararla Türkiye’nin NATO üyeliğini onaylamıştır.

1953 yılına gelindiğinde dış siyasette beklenmeyen bir gelişme yaşanmıştır. Sovyetler Birliği, 30 Mayıs’ta Ankara’ya bir nota vererek Türkiye’den herhangi bir toprak talebi bulunmadığını, yeniden dostluk bağları kurmak istediğini bildirmiştir. Böylece Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki gergin ilişki 1953 baharında yeni bir döneme girmiştir.

“1952’de NATO’ya giren Türkiye dış politikasını ABD ve NATO’yla bağlantılarını temel alarak biçimlendirdiğinden bu nota Ankara’da pek fazla ilgi görmediği gibi, kuşkuyla karşılanmıştır.

Türkiye, Mayıs’taki Sovyet notasına 18 Temmuz’da cevap vermiştir ve Boğazlar meselesinin Montrö Sözleşmesiyle düzenlendiğini hatırlatmakla yetinmiştir.”¹⁰⁵

1954 seçimlerine kadar DP iktidarı dış siyasette yukarıdaki gelişmelere imza atmıştır. İzlenen bu dış politikaya genel hatlarıyla başarılı icraatlar diyebiliriz. Yine diyebiliriz ki seçimlerdeki başarıyı “dış politika zaferi” izlemiştir. Kore’ye asker gönderirken TBMM’nin onayına sunulmayışının dışında muhalefet de dış siyaset adına yapılan bütün icraatları başarılı görmüştür.

Dış siyasetteki ve ekonomideki başarılarla rağmen¹⁰⁶ DP iktidarı, ilk dört yıl boyunca muhalefetle gergin ilişkiler yaşamıştır. Daha hükümetin güvenoyu oylamasında başlayan gerginlik ve didişme, DP’nin iktidarda olduğu on yıl boyunca şiddetini artırarak devam etmiştir. Her türlü siyasi şartın kendi lehlerinde olmasına rağmen DP iktidarı, muhalefet fobisi nedeniyle iç siyasette huzursuzluk yaratacak

¹⁰⁴Aydan ARIKAN, , **1957-1961 Dönemi Türkiye’de Basının Durumu Ve Basın İktidar İlişkileri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999, s. 8.

¹⁰⁵ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, C. 2, s. 225.

¹⁰⁶ Ekonomi alanında ayrıntılı bilgi için bkz. TURAN, **Türk Devrim Tarihi**, C. IV-2, s. 150-156.

kararlar almıştır. Alınan kararların hemen hemen hepsinin muhalefeti yıpratmak ve ezmek amaçlı olması demokrasinin yavaş yavaş siyaset sahnesinden çekilmesine sebebiyet vermiştir. Zira ileride bahsedeceğimiz gibi iktidarının son döneminde Menderes, muhalefeti demokrasiye ara verme konusunda tehdit bile etmiştir.

Ancak şunu da belirtmeliyiz ki CHP başta olmak üzere siyasi muhalefetin yerli yersiz tepkileri de DP iktidarının bu sert önlemleri çözüm olarak görmesine neden olmuştur. .

Özetle şunu diyebiliriz ki ilk dört yıllık dönem ekonomik ve dış siyasetteki taktir edilecek başarılarla DP iktidarı için bir yükseliş dönemi mahiyetinde olmuştur. Ancak 1954 seçimlerine doğru siyasi çehre daha da sertleşerek önu kesilemeyen baskılara dönüşmeye başlamıştır. Bu baskı rejiminden en çok payını alan, ısrarlı ve amansız muhalefeti ile siyasi muhalefet ve muhalif basın olmuştur.

2. 2. 2. DP'nin Duraklama Dönemi (1954-1957)

DP iktidarının duraklamaya ve hızla yıkıma doğru gittiği bu üç yıllık dönemi, büyük bir zafer kazandığı 2 Mayıs 1954 genel seçimlerinden başlayarak yıkımın sinyallerini veren 1957 seçimlerine kadar ele almaya çalışacağız.

1954 genel seçimlerine hazırlanırken DP'liler, ülkedeki politik ortam üzerindeki denetimlerini sıkılaştırmaya başlamışlardır.

Zaten çok önceden başlamış olan seçim kampanyalarına bütün partiler daha da hız vermiştir. Seçime dört parti katılmıştır. DP ve CHP bütün illerde, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) 40 ilde, 16 Mayıs 1952'de kurulmuş olan Türkiye Köylü Partisi (TKP) de 19 ilde aday göstermiştir.¹⁰⁷

Seçim kampanyası sırasında CHP önemli vaatler içeren bir seçim bildirisi hazırlamamış, kampanya daha çok iktidara yöneltilen eleştiriler üzerine kurulmuştu. DP ise kampanya boyunca dört yıllık iktidarı sırasında yaptıklarını anlatmıştır.

Nihayet 2 Mayıs'ta yapılan genel seçimler iktidar partisinin ezici zaferiyle sonuçlanmış ve DP 541 milletvekilliğinden 503'ünü elde etmiştir. CHP ise 1950 seçimlerinden önce kendisinin benimsediği ve 1954'te de yürürlükte olan çoğunluk sisteminin bir kez daha azizliğine uğrayarak sadece 31 milletvekili çıkarabilmiştir. CMP 5, bağımsızlar ise 2 milletvekili çıkarabilmişlerdir.¹⁰⁸

¹⁰⁷ TURAN, *Türk Devrim Tarihi*, C. IV-2, s. 130.

¹⁰⁸ *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, C. 2, s. 248.

TBMM ilk toplantısını 14 Mayıs'ta yapmış; Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan Meclis Başkanlığına yeniden seçilmişlerdir. Menderes ise kurduğu kabinesi ile 26 Mayıs'ta güvenoyu alarak çalışmalarına başlamıştır.

2 Mayıs'taki genel seçimlerde ezici bir üstünlük sağlayan DP, ikinci iktidar döneminin hemen başında bir dizi yasa çıkararak muhalefeti baskı altında tutmaya yönelik önlemler almıştır.

Bunların ilki 21 Haziran 1954 tarihinde çıkan kanun olmuştur. Bu kanun, 25 yılını doldurmuş, bütün memurların yaş haddine bakılmaksızın emekliye sevk edilecekleri, devlet memurlarının temyiz hakkının da kaldırılacağı hakkındaki kanundur. Bu durumda memur kitlesi her türlü güvenceden yoksun bırakılmıştır. Bu kanunla iktidar büyük tepki almıştır.¹⁰⁹

İkinci olarak yaptığı ve yine büyük tepkilere neden olan yeni seçim yasası değişikliği, 30 Haziran 1954'de yürürlüğe girmiştir. Yapılan değişikliğe göre, bir siyasi partiye adaylık başvurusunda bulunup adaylığı reddedilen kişi, o seçim döneminde başka bir partiden adaylığını koyamayacaktı. Bu değişiklikteki amaç DP'nin reddettiği adayların muhalefete geçmesini engellemektir.

Bunun dışında karma liste usulü kaldırılarak, gelecekte muhalefet partilerinin aralarında seçim ittifakı yapmalarını önlemiştir. Aynı kanunla yapılan bir başka değişiklik, siyasi partilerin radyo konuşmalarının kaldırılması olmuştur.¹¹⁰ Muhalefetin radyolardan yararlanamamasına karşın iktidarın kendi lehine radyoyu kullanması devam etmiştir.

DP aynı gün çıkan bir başka yasayla da muhalefete oy veren illeri cezalandırmıştır. CHP'ye oy veren Malatya'dan Adıyaman koparılıp il yapılırken, CMP'ye oy veren Kırşehir il olmaktan çıkarılıp ilçe yapılmıştır.¹¹¹

DP iktidarı içte baskısını artırırken dışta da bir takım sorunlarla karşı karşıya gelip, bazı önemli ittifaklara imza atmıştır bu dönemde.

“9 Ağustos 1954'de Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında *Balkan Paktı* adı verilen bir savunma ve işbirliği örgütü kurulmuştur. Asıl amacı, Sovyetler Birliği ve müttefiklerinden gelecek bir saldırıya karşı koymak olan Balkan Paktı'nın

¹⁰⁹ DAĞCI, a.g.e., s. 40.

¹¹⁰ DAĞCI, a.g.e., s. 40.

¹¹¹ TURAN, a.g.e., s. 95.

ikinci maddesinde, taraflardan herhangi birine yöneltilen saldırının hepsine birden yöneltilmiş sayılacağı belirtilmiştir. ”¹¹²

İlk önce Sovyetler ile arasını düzelteren Yugoslavya, daha sonra Yunanistan Paktan kopmuştur. Bu durum da Balkan Paktı, tümüyle kağıt üzerinde kalmış bir antlaşma durumuna düşmüştür. Böylece yirmi yıllık bir süreç için kurulmuş olan bir pakt, sadece bir yıl içinde işlevini kaybetmiş ve resmen sona erdiği 1960 yılına kadar hiçbir etkinliği olmadan sürmüştür.

1954’ün Ağustos’una gelindiğinde DP iktidarı Kıbrıs meselesiyle şaşkınlığa uğramıştır. Balkan Paktı’nın imzalanmasından hemen sonra meydana gelen bu olay, Paktın sevincini yaşayamadan iktidarı sıkıntıya sokmuştur.

Yunanistan, 12 Ağustos’ta Kıbrıs halkına kendi kaderini tayin hakkının tanınmadığından şikayetle Birleşmiş Milletlere başvurmuş ve sorunun genel kurul gündemine alınmasını istemiştir. Bu başvuruyla Kıbrıs ilk kez uluslararası bir uyuşmazlık konusu olarak gündeme gelmiştir. Nihayetinde BM, Kıbrıs’ın Yunanistan’a iltihakını yeni oluşan kuvvetler dengesi bakımından sakıncalı bulmuştur. ¹¹³

DP iktidarının bu kararlar birlikte konuyu kapanmış olarak görmesine karşın Yunanistan’ın sürekli gündemde tuttuğu Kıbrıs uyuşmazlığı, Türkiye’yi içte ve dışta göz ardı edilemeyecek sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır.

Nihayetinde Kıbrıs sorununda Yunanistan’ın tutumuna karşı Türkiye’nin tepkisini göstermek gerekçesiyle İstanbul ve İzmir’de başlayan gösteriler 6-7 Eylül gecesi Rum azınlığa yönelik bir tahrip ve yağma hareketine dönüşmüştür. Olaylar Selanik’te Atatürk’ün evinin bombalandığı haberinin duyulmasıyla başlamıştır.

Türk siyasi tarihinde genel olarak bu gösterilerin DP iktidarı tarafından organize edildiği görüşü hakim olmuştur. Çıkan kavga ve kargaşayı kontrol altına almak mümkün olamamıştır. DP iktidarı burada çok zayıf kalmış ve gerek ülke içinde ve gerekse ülke dışında büyük güven kaybına uğramıştır. ¹¹⁴

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki, 1955 yazında Kıbrıs sorunu, Türk siyasetinin ana konusu haline gelmiştir. Hatta milli bir mesele olduğu için CHP bile muhalefet görevini tek taraflı olarak bıraktığını açıklamıştır.

¹¹² **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, C. 2, s. 250. ayrıca bkz. TURAN, a.g.e., s. 165.

¹¹³ Sina AKŞİN, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980**, C. I, s. 217., ayrıca bkz. **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, C. 2, s. 252. ve TURAN, a.g.e., s. 173.

¹¹⁴ Hüseyin BAĞCI, **Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar**, Ankara, 2001, s. 113.

Dış siyasette bunlar yaşanırken 1955 sonunda DP kendi içinde sorunlar yaşamaya başlamıştır. Daha doğrusu yıllardır parti içinde yaşanan hoşnutsuzluk resmi olarak su yüzüne çıkmıştır.

1954 seçimlerinden sonra DP içinde, partinin ekonomik politikaları ve muhalefete karşı izlenen tutum nedeniyle, önemli bir muhalefet baş göstermişti. Şiddetli muhalefet gösteren 19 milletvekilinin dokuzu partiden ihraç edilince geri kalan onu da istifa ederek yeni bir siyasi oluşum içine girmişlerdir.

Bu 19 milletvekili partiyi içerden demokratikleştirebilme umutlarını yitirmişler ve dışardan muhalefet etmeye karar vermişlerdir. 20 Aralık 1955’de Hürriyet Partisi’nin kurulduğunu resmen ilan etmişlerdir. Böylece DP iktidarı için ciddi bir muhalefet grubu daha ortaya çıkmıştır.¹¹⁵

“Parti içindeki muhalefetin Hürriyet Partisi’nin kurmasıyla birlikte, DP Menderes’in partisi haline gelmiştir... Fakat Hürriyet Partisi, kendisini etkili bir muhalefet partisine dönüştürecek ulusal çapta bir örgütlenmeden yoksundu; bu nedenle gücü kısa ömürlü olmuştur.”¹¹⁶

Ağırlaşan siyasi durumla birlikte Menderes politika değiştirmiş ve yeni bir program oluşturmuştur. Program, hem hoşnutsuzların hem de muhalefetin nerdeyse tüm isteklerini karşılayacak nitelikte olmuştur. Bu durumdan şüphelenen İnönü, “Menderes zamana oynuyor, dediklerinin hiçbirini uygulamayacak”¹¹⁷ yorumunu yapmıştır.

Bu arada 1955 başında dış siyaset adına olumlu sayılabilecek bir gelişme yaşanmıştır. Karşılıklı güvenlik ve savunma örgütü Bağdat Paktı, 24 Şubat’ta Türkiye ile Irak arasında imzalanan Karşılıklı Savunma ve Güvenlik İşbirliği Antlaşmasına ek olarak, 4 Nisan’da İngiltere’nin, 23 Eylül’de Pakistan’ın, 3 Kasım’da İran’ın katılmasıyla oluşmuştur. ABD ise Pakt’ta gözlemci üye olarak yer almıştır.¹¹⁸

1956 yılından itibaren DP iktidarı, muhalif kesime karşı politikasını sertleştirmeye başlamıştır. 6 Haziran’da basın üzerindeki hükümet denetimini

¹¹⁵ TURAN, a.g.e., s. 119.

¹¹⁶ AHMAD, a.g.e., s. 69.

¹¹⁷ AHMAD, a.g.e., s. 68.

¹¹⁸ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, C. 2, s. 275. ayrıca bkz. TURAN, a.g.e., s. 167., AHMAD, a.g.e., s. 68. ve Fahir ARMAOĞLU, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, C. I, Ankara, 1992, s. 526.

sıkılaştırılan yasa değişikliği yapılmıştır. 27 Haziran'da da siyasal partilerin seçim propaganda devresi dışında açık hava toplantıları yapmaları yasaklanmıştır.¹¹⁹

DP, parti içindeki muhalefete karşı da tahammülsüz bir tutum sergilemiş, muhalefet edenler partiden uzaklaştırılmışlardır.

Yargı bağımsızlığını, üniversite özerkliğini, basın özgürlüğünü ve muhalefet yapma olanaklarını büyük ölçüde kısıtlayan bu uygulamalar, muhalefetle iktidar arasındaki ilişkilerin giderek sertleşmesi sonucunu doğurmuştur.

Bu dönem içerisinde DP iktidarı iç ve dış siyasette zikzaklar yaşarken ekonomide ilk dört yılda yaşanan başarıların yerini sıkıntılar almaya başlamıştır.

Bozulan ekonomik durum ile siyaset arasında sıkı bir ilişki vardır. Fiyatlar yükselip mal darlığı artarken, kamuoyu muhalefetin eleştirilerine daha duyarlı olmaya başlamıştır.¹²⁰

Başını alıp giden enflasyon, hükümeti 18 Haziran 1940'da çıkarılan Milli Koruma Kanunu'na başvurmak zorunda bırakmıştır. 6 Haziran 1956 tarihli yasa, fiyatları ve ekonomiyi kontrol etmede hükümete geniş bir müdahale yetkisi vermiştir.

“Menderes'in partide ve ülkede kendi konumunu sağlamlaştırma işi, dört yıllık rasgele politikaların neden olduğu ekonomik sıkıntılar su yüzüne çıkmaya başlamasaydı daha kolay olurdu... Hükümet, döviz kontrolü gibi başka araçlara da başvurdu ve fazla liberal olan dış ticaret yönetmenliğini değiştirdi. Fakat bunlar, büyüyen ekonomik krizi kontrol etmeye yeterli değildi.”¹²¹

Durum o kadar kötüye gitmiştir ki ekonominin bel kemiği tarım bile durgunluk işaretleri vermeye başlamıştır. Öyle ki 1954 yılının sonunda ABD'den buğday ithal edilmek durumunda bile kalınmıştır.

Muhalefet, artık ekonomi gibi halkın yaşamını etkileyen bir konuya sahip olmuş ve eline geçen bu fırsatı sonuna kadar acımasız ve abartılı bir şekilde kullanmıştır. Ne var ki, Menderes, kriz bir yana, ciddi bir ekonomik durumun varlığını bile kabul etmemiş ve bu ekonomik açmazlara kalıcı çözümler getirememiştir.

DP iktidarı sürekli bu konulardan söz ettiği ve durumu olduğundan daha karanlık gösterdiği için muhalefeti kınımaya yolunu seçmiştir. Pek de haksız değildi çünkü muhalefet çok acımasız eleştirilerde ve kehanetlerde bulunur hale gelmişti.

¹¹⁹ DAĞCI, a.g.e., s. 41.

¹²⁰ AHMAD, a.g.e., s. 68.

¹²¹ AHMAD, a.g.e., s. 65., ayrıca bkz. TURAN, a.g.e., s. 154.

2. 2. 3. DP'nin Yıkılma Dönemi (1957-1960)

1956 yılı boyunca süren siyasi belirsizlik ortamı ancak bir genel seçimle halledilebilirdi fakat DP buna pek yanaşmıyordu. Az çok başına geleceklerin farkındaydı da diyebiliriz.

1954 seçimlerinden yenik çıkan partiler, 1956'dan itibaren, iktidara karşı güç birliği yapma olanakları araştırmaya başlamışlardı.

Seçim fikri ortalıkta dolaşırken DP olası bir erken seçime karşı önlemler almayı planlamıştır. DP'liler ilk önce, muhalefetin birleşmesini engelleyecek bir kanun tasarısı sunmaya karar vermişlerdir. Ancak DP'lilerin bu endişelerine gerek kalmamıştır, çünkü muhalefet partileri bir işbirliği formülü bulamamıştır. CHP, bu güç birliği cephesinde önderlik etmeyi arzularken, öteki küçük partiler CHP'nin önderliği konusunda tereddüt duymuşlar ve CMP ile HP, İnönü ve CHP'yi işi çıkmaza sokmakla suçlamışlardır.¹²²

Buna rağmen muhalefet seçim öncesinde ortak bir bildiri yayınlayarak en azından fikir birliğine sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Menderes'in normal koşullarda 1958 ilkbaharında yapılması gereken seçiminin 27 Ekim'e alındığını açıklaması üzerine gayri resmi başlayan seçim hazırlıkları hız kazanmaya başlamıştır.

DP de seçim çalışmalarına seçim kanununda değişiklikler yaparak başlamıştır. 11 Eylül'de, seçim kanununu değiştirerek seçimde partilerin ortak liste çıkararak güç birliği yapmasını engellemiştir. Yasada yapılan bir başka değişikliğe göre, bir siyasi partiye adaylık için başvurmuş olan herhangi bir kimse, hiçbir seçim bölgesinde başka bir partiden ya da bağımsız olarak aday olamayacaktı. Bunun dışında bir de partiden istifa eden Fuad Köprülü'yü hedef alan, herhangi bir kimsenin bir başka siyasal partiden aday olabilmesi için seçimlerden en az alt ay önce partisinden istifa etmesi, şartı getirilen bir değişiklik daha yapılmıştır.

Seçim yasasında yapılan bu değişiklikler, muhalefetin güç birliği yapmasını nerdeyse imkansız hale getirmiştir.

Kıbrıs konusundaki gerilim ve vatan millet politikası, Sovyetler Birliği ve Suriye ile karşı karşıya gelinmesi ve de muhalefetin birleşmesini engellemesine

¹²² AHMAD, a.g.e., s. 70.

rağmen, DP'nin geçmişteki seçimlerde olduğu gibi büyük bir çoğunluk kazanması şüpheliydi.¹²³

Yeri gelmişken seçim öncesinde yaşanan ve hükümetin dış siyasette istikrarlı davranmasına neden olan Sovyetler Birliği ve Suriye bunalımından bahsetmekte fayda var.

Sovyetler Birliği, Stalin'in ölümünden beri Türkiye ile dostluk ilişkileri kurma yolunda girişimlerde bulunmuş, NATO'ya ve Bağdat Paketi'ne bağlı olan Türkiye bu girişimlere kuşkuyla bakmıştır.

Nitekim 17 Temmuz 1957'de Menderes, Sovyet büyükelçisini kabul etmiş ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gözden geçirildiği bir görüşme yapılmıştır. Bu ılımlı görüşmelere son veren olay ise Sovyetlerin Suriye ile yaptığı askeri işbirliği antlaşması olmuştur.¹²⁴ Durum böyle olunca daha yeni düzelmeye sinyali veren Türk-Sovyet ilişkileri eskisinden daha gergin bir hale gelmiştir.

Bunun dışında 1957 Mayıs'ından Ekim sonuna kadar Türkiye'nin dış politika gündeminde geniş yer tutan olaylardan biri de Suriye ile olan gerginlik olmuştur.

Dış politikada yaşanan sorunlar ve seçim rüzgarıyla birlikte 27 Ekim'de seçimlere gelinmiştir. 27 Ekim 1957 genel seçimlerinde DP, oylarının düşmesine karşın, 610 milletvekilliğinin 424'ünü elde ederek iktidarını korumuştur. Bu seçimlerde, CHP 178, CMP 4 ve HP ise 4 milletvekilliği kazanmıştır.¹²⁵

1957 yılında meydana gelen bir önemli olay da Sendikalar üzerindeki baskıların giderek artmış ve Nisan 1957'de "İşçi Sendikası Konfederasyonu"nun kapatılmış olmasıdır.¹²⁶

Siyasi baskı ve artan ekonomik sıkıntı ortamında, hükümete karşı ilk askeri komplo imaları gelmiştir. 17 Ocak 1958'de basın, orduyu isyana teşvik suçlamasıyla 9 subayın tutuklandığı haberini vermiştir.

Üçü albay, biri yarbay, üçü binbaşı ve ikisi yüzbaşı rütbesinde dokuz subay "isyana kışkırtıcılığı yapmak" ve "fesat çıkarmak" suçlarından tutuklanmışlardır.¹²⁷ İşkence de dahil, uzun süren bir soruşturmaya karşın, yetkililer herhangi bir şey açığa çıkaramamışlardır. Hapis cezasına mahkum edilen ihbarcı Sami Kuşçu hariç, 9 subay serbest bırakılmıştır.

¹²³ AKŞİN, a.g.e., s. 217. ayrıca bkz. AHMAD, a.g.e., s. 70.

¹²⁴ Cumhuriyet Ansiklopedisi, C. 2, s. 313.

¹²⁵ Cumhuriyet Ansiklopedisi, C. 2, s. 312.

¹²⁶ DAĞCI, a.g.e., s. 41.

¹²⁷ Cumhuriyet Ansiklopedisi, C. 2, s. 336.

Bu olaydan hükümet korkuya kapılmıştı ve daha çok asabi ver sert olmaya başlamıştı. Savunma Bakanı Şemi Ergin istifaya zorlanmış yerine Ethem Menderes getirilmiştir. Başbakan Menderes, ilk başlarda bu olayı pek önemsememiştir çünkü üst düzey subayların rejime bağlı olduğu ve ordunun bozulmadığı konusunda yanlış yönlendirilmiştir.¹²⁸

1955 yılında başlayan Kıbrıs gerginliği 1958 yılına gelindiğinde daha da artmıştır. Yunanistan Kıbrıs üzerindeki iddialarından ısrarla vazgeçmediğinden Kıbrıs Meselesi DP iktidarı için önemli bir dış sorun olarak gündeme gelip durmuştur. Hükümetin bu konuda kalıcı çözümler bulamayışı -ki bu konuda elinden geleni yapmasına rağmen Yunanistan'ın ısrarcı direnişleri çözümü imkansız hale getirmiştir- muhalefetten tepki almasına sebebiyet vermiştir.

Bir yandan dış politikasında Kıbrıs gerginliğini yaşayan DP hükümeti bir yandan da içteki muhalefetle baş etmeye çalışıyordu. Muhalefetin etkin çalışması karşısında telaşa kapılan iktidar, yeni çözüm yolları bulmaya çalışmıştır.

1957 seçimlerinden oy kaybına rağmen zaferle çıkan DP, muhalefet arasındaki işbirliği karşısında kendinin de bir oluşum içinde olmasına karar vermiştir. HP'nin kurulmasıyla birlikte az çok parti içindeki muhalefetten arınmış olan DP, Türkiye Köylü Partisi ile CMP'nin ve CHP ile HP'nin birleşmesinden sonra karşı atağa geçerek “*Vatan Cephesi*”ni kurmuştur.¹²⁹ Bu yolla da partisini güçlendirme çabasına girişmiştir.

“Hukuksal bir niteliği olmayan Vatan Cephesi’ne katılanların listesi her gün düzenli olarak devlet radyosundan ilan edildi. Haber saatinde okunan bu uzun isim listeleri halk üzerinde kötü etki yaratarak tepki topladı. CHP ve öteki muhalefet partileri yayımlanan bu listelerde yer alan isimlerin çoğunun asılsız olduğunu, ölü ve bebeklerin de Vatan Cephesi’ne üye yapıldığını öne sürdüler.”¹³⁰

Vatan Cephesi girişimi, DP iktidarının son bulduğu 27 Mayıs 1960 tarihine kadar sürmüştür.

Ancak muhalefetin güç birliği cephesinde, iktidarın ise Vatan Cephesi’nde toplanması ülkedeki siyasal gerginliğin daha da artmasına ve özgür-demokratik bir ortamın yok olmasına neden olmuştur.

¹²⁸ AHMAD, a.g.e., s. 73.

¹²⁹ DAĞCI, a.g.e., s. 38., ayrıca bkz. AKŞİN, a.g.e., s. 219. ve TURAN, a.g.e., s. 186.

¹³⁰ *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, C. 2, s. 334.

1958 yazında muhalefetle didişmekle meşgul olan iktidarı Irak'tan gelen darbe haberi şoka uğratmıştır.

Irak'taki 14 Temmuz 1958 devrimi, Türk siyaset yaşamına yeni bir boyut katmıştır. Bu durum, halk desteğini arkasına alan askeri müdahaleyi kendi iktidarlarına potansiyel bir tehdit olarak görmeye başlayan DP liderlerini derinden etkilemiştir. Zihinlerinde gerçek bir devrim fobisi yaratmıştır. Muhalefete yeni bir gözle, mutlaka hükümeti devirmeye hazırlanıyor gibi bakılmaya başlanmıştır.¹³¹ Menderes bu darbenin halk tepkisiyle değil dış kuvvetlerle meydana geldiğini ısrarla savunurken, CHP bu darbenin kesinlikle halkın tepkisi olduğunu ve bu olaydan ders alınması gerektiği konusu üzerinde durmuştur.

Bu dönemde Irak'taki darbe şoku üstüne bir de ekonomide yaşanan olumsuzluklar eklenmiştir.

Kore Savaşının getirdiği iktisadi canlanmanın sona ermesinden sonraki dönemde Türkiye dünyadaki gelişmelere ayak uyduramamıştır. Dış borçlar artarken, dış borçların ödenmesinde ciddi gecikmeler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Nihayetinde ekonomi ile başa çıkamayan Menderes, dış baskılar altında 4 Ağustos 1958'de bir istikrar programı uygulamaya karar vermiştir. Bu karar da Türk lirasının devalüe edilmesini gerektirmiştir. Türk Lirasının değeri ABD doları karşısında 2. 80 liradan fiilen 9. 02'ye düşürülmüştür.

1958 kararları sonucunda Türkiye'nin ödemeler dengesi açığı azalmış, enflasyon düşmüş, ancak, ekonominin büyüme hızındaki düşüş dolayısıyla iktisadi durgunluk başlamıştır.

1958 yılını bu gelişmelerle kapatan Türkiye, 1959 yılına siyasi bir gerginlikle girmiş ve 1959 yılı siyasal yaşamdaki gerginliğin tırmandığı bir yıl olmuştur. Yıl CHP'nin büyük kurultayı ile başlamıştır. CHP'nin 14. Kurultayı, 12 Ocak'ta Ankara'da toplanmıştır.

Kurultaydan bir ay sonra, 17 Şubat'ta Menderes'in Londra'da geçirdiği uçak kazasının şaşkınlığıyla, partiler arasındaki gerilim kısa bir dönem için rafa kaldırmıştır.

Bu arada 29 Nisan 1959'da İnönü önderliğindeki CHP, ülke çapında kendilerinin “*Büyük Taarruz*” adını verdikleri propaganda gezisi başlatmıştır. Bu gezi en başından büyük aksaklıklarla başlamıştır. Özellikle İnönü'nün Uşak gezisi

¹³¹ AHMAD, a.g.e., s. 74.

muhalefet ile iktidar yanlıları arasında bir arbede yaşanmasına neden olmuştur. Bu ve bundan sonra devam eden arbedede İnönü ciddi hayati tehlikelerle karşı karşıya kalmıştır. Durum meclise taşınsa da bir sonuç alınmamıştır.

Bu gerilimli siyasi ortam yıl sonuna kadar bir türlü yumuşamak bilmemiştir.

1959 yılı aynı zamanda basını da bir muhalefet olarak gören DP iktidarının, basın özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik girişimlerinin uç noktalara vardığı ve bu amaçla çıkarılan yasaların en sert biçimde uygulandığı bir yıl olmuştur.¹³²

Ülke içinde bu derece baskıcı bir iç siyaset uygulanırken, dış politikada da bir takım yeni gelişmeler meydana gelmiştir.

Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere arasında, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da güç kazanmasını önlemeye yönelik bir karşılıklı güvenlik ve savunma örgütü olarak 1955'de kurulan Bağdat Paketi'nin adı 20 Ağustos'ta yayımlanan bir bildiriyle Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization- CENTO) olarak değiştirilmiştir. Irak'ın 24 Mart'ta bu örgütten çekildiğini açıklamasının ardından ortaya çıkan bu değişiklik, Bağdat Paketi'yle ilgili olarak yıl boyunca yaşanan bir dizi gelişmenin sonucuydu.¹³³

1960 yılına gelindiğinde siyasi gerginlik artık telafisi mümkün olmayan bir boyuta ulaşmıştır. DP iktidardan vazgeçmemek adına, muhalefete karşı hukuk dışı kararlar alıp uygulamaya başlamıştır. Aynı şekilde muhalefet de iktidara gelebilmek hırsıyla yalan yanlış suçlamalar ve sıkıştırmalarla iktidarı zor duruma sokmuştur.

DP hükümetinin, muhalefete karşı en son kanun metni için almış olduğu karar; "*Tahkikat Komisyonu*"nu kurarak bunu uygulamaya koyması olmuştur. DP Meclis Grubu, 12 Nisan 1960 günü, CHP hakkında meclis tahkikatı açılmasına karar vermiş ve 18 Nisan 1960 günü önerge meclis tarafından bu konudaki önergesi kabul edilmiştir.

"Kabul edilen kanunun gerekçeleri arasında, CHP'nin taraftarlarından bazılarını silahlendirdiği ve orduyu siyasete karıştırmak istediği, demokrasinin fikri ve manevi temellerini tahrif ettiği, müesseseleri baskı ve tehdit yoluyla işlemez hale getirdiği, bir kısım basının da hakikatleri tahrif ederek yalan neşriyatta bulunduğu, memleketin, siyasi, içtimai, iktisadi, mali hayatını tehlikeye maruz bıraktığı yer almış

¹³² Cumhuriyet Ansiklopedisi, C. 2, s. 356.

¹³³ ARMAOĞLU, a.g.e., s. 528., ayrıca bkz. Cumhuriyet Ansiklopedisi, C. 2, s. 360. ve TURAN, a.g.e., s. 169.

ve bu hususların soruşturulması için 15 kişilik bir komisyonun kurulması istenmiştir.

„134

Yasanın kabulüne CHP çok sert tepki göstermişti. Yasanın kabulünün ertesi günü gençlik örgütlerini kullanıp Ankara ve İstanbul’da gösteriler düzenlemiştir. Bunun yanında yasanın anayasaya aykırı olduğunu ileri süren İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine bağlı birkaç profesörün tahrikiyle de üniversite gençliğinin büyük bir kısmı gösterilere katılmıştır.

Darbe öncesi yaşanan bu tepki eylemlerine son bölümde ayrıntısıyla değineceğimizden burada kısaca geçiyoruz.

Ana hatlarıyla değindiğimiz on yıllık DP iktidarını kısaca değerlendirecek olursak, ön plana çıkan değerlendirmeler şunlar olur:

DP’nin iktidarda olduğu on yılda ve çok daha sonra da partiler arası ilişkiyi bozan “Paşa Faktörü” olmuştur. İnönü fobisi, İsmet Paşa’nın DP yönetimini gerçekte kabul etmediği ve ilk fırsatta DP’nin altını oymaya kararlı olduğu inancına dayanmıştır. İşte bu fobi, DP iktidarının on yıl boyunca aldığı antidemokratik kararların ve uygulamaların temelini oluşturmuştur.

Kendileri de iktidarlarına hiçbir tehdidin olmadığını bilmelerine karşın, muhalefet takıntılarının neden devam ettiğini açıklamada zorluk çekmişlerdir.

“Güvensizliklerinin gerçek nedeni, seçimlerde siyasi iktidarı ellerine geçirmelerine rağmen, devleti – özellikle de merkezi ve yerel bürokrasiyi- silahlı kuvvetleri, yargıyı hatta üniversiteleri ve basını ellerinde tutma konusunda emin olmamalarıydı. „135

DP’liler, siyasi devrimin son aşaması olarak gördükleri seçimlerde zafer kazanmakla engellerin kalktığını düşünmüşlerdir. Seçim başarılarını bir “beyaz devrim” olarak nitelendirmişlerdir. Fakat bu sadece başlangıçtı; zira siyasi devrimden baştan aşağı toplumsal ve ekonomik bir dönüşüme geçme niyetindeydiler; bunun için “milli irade” kendilerine yetki vermişti. İktidarda oldukları on yıl boyunca da bu “milli irade” savunmaları tutundukları güçlü bir dal olmuştur. Her dara düştüklerinde bu savunmayı kullandıkları göze çarpmıştır. Gerçi ilk yıllar milli irade adına yaptıkları icraatlar halkı yeterince memnun etmiştir.

¹³⁴ DAĞCI, a.g.e., s. 42.

¹³⁵ AHMAD, a.g.e., s. 49.

DP'lilerin kendileri ile ilgili görüşleri ve muhalefete yönelik tutumları, en azından ilk yedi yıl süresince, seçimlerde elde ettikleri sürekli başarılarla doğrulanır gibi görünmüştür.

Ama her seçim başarısı DP'liler için eleştirileri kabul etme ve hoşgörmei daha da güç hale getirmiştir.

“Bütün bu on yıl boyunca, zamanla daha da sertleşen partiler arası çekişme sürekli faktör olarak kaldı... Her iki partinin de çok fazla ortak yanları, çok az anlaşmazlık alanları vardı. Eğer Türkiye, partili sistemin işlevinin statükoyu devam ettirmek yada düzenli eğişimi sağlamak olduğu gelişmiş bir ülke olsaydı, bu iki parti hayranlık uyandıracak bir şekilde işlev görebilirdi.”¹³⁶

Hemfikir olunan alanların genişliğine karşın, ülkeyi dönüştürmenin hızı ve doğası konusunda partiler anlaşmamıştır. Politikaya oynamak, hem hükümeti hem ulusu, gündemdeki acil sorunlardan uzaklaştırmıştır.

İktidar-muhalefet çekişmesi bu on yıla damgasını vuran özelliktir. DP iktidarı, muhalefet fobisi arttıkça hukuk dışı antidemokratik yollara başvurup, demokrasiyi çoğu zaman ihlal etmiştir. Ancak onun bu derece sert ve hukuk dışı tedbirlere başvurmasını da tetikleyen ana muhalefet partisi CHP olmuştur. İktidarı devrettikleri 1950 yılından kısa bir süre sonra tekrar iktidara geleceklerini planlayan CHP'liler, durumun hiç de düşündükleri gibi olmadığını görünce onlar da demokrasiyi zedeleyen bir muhalefet propagandasına girişmişlerdir. Onların ısrarlı ve baskılı muhalefeti, çoğu CHP kültürü ile yetişip, tek parti disiplini gören DP yöneticilerinin tek parti dönemini hatırlatacak uygulamalar imza atmasına sebebiyet vermiştir.

DP, iktidara geçer geçmez CHP ile didişmeye başlamıştır. Bu DP için eksi puan getirmiştir ama muhalefet de aynı şekilde en başından yıldırıcı bir muhalefete başlamıştır. Yani muhalefet, politikaya dalarak, politika dışında hiçbir şey yapmayarak, hükümeti taciz etmeye devam etmiştir.

Türk halkı, CHP rejimine karşı kurtuluş olarak gördüğü DP'den şimdi aynı sebeplerle şikayet etmeye başlamıştır. On yılın sonunda roller değışmiş; kurtarıcı olarak görülen partiden kurtulmak istenirken, on yıl öncesinin iktidarına son verilmesi istenen parti de şimdi kurtarıcı olarak görülmeye başlanmıştır.

¹³⁶ AHMAD, a.g.e., s. 51.

Bütün bunlar karşısında CHP, seçmen gözünde saygınlık ve taraftar kazanmaya başlamıştır. 1957 yılı başlarından itibaren ülkede, DP iktidarına yönelik muhalefet her geçen gün biraz daha artmıştır.¹³⁷

DP'liler, CHP'nin kendileriyle uzlaşmayı reddetmesini İnönü'nün kişiliğine ve liderliğine bağlamışlar ve İnönü'nün imajını ve konumunu zayıflatabilirlerse, muhalefetin dağılacağını hesaplamışlardı. İnönü'yü muhalefetin simgesi olarak görmekte de son derece haklıydılar.

“DP'liler için, kendi partileri ile CHP arasındaki ilişki tek bir sözcükte özetlenebilirdi: İnönü. Mükerrerem Sarol: “CHP ile alıp veremediğimiz hiçbir şey yoktur; mesele İnönü meselesidir. İnönü olmasaydı, aramızda halledemeyeceğimiz hiçbir şey olmazdı.” demiştir.¹³⁸

DP iktidarı, muhalefetle giriştiği amansız mücadelesi ve mücadele için aldığı talihsiz kararlarla eleştirilse de on yıl boyunca ülke adına olumlu icraatlara da imzasını atabilmiştir.

DP'nin artı puanlarından çoğunu iktisadi alanda gerçekleştirdiği yeniliklerden almıştır. İktisadi alandaki yeniliklerin çoğu, tarım kesiminde yapılmıştır. Bunun dışında özellikle yol, köprü ve baraj inşaatlarına önem vererek memleketin bu sahadaki eksikliğini gidermeye çalışmıştır. Ayrıca sanayi alanında da önemli atılımlar gerçekleştirerek demir ve bakır cevheri üretimi artırılmış; şeker, çimento ve dokuma alanlarında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. DP'nin dış politika konusundaki başarıları da göz ardı edilemez.

Yalnız Kore'ye askeri birlik gönderirken TBMM'nin görüşünü almaması hem muhalefetin hem de halkın tepkisini çeken önemli bir uygulamadır.

DP iktidarına puan kaybettiren olayları kısaca şöyle özetleyebiliriz:

DP'ye puan kaybettiren gelişmeler:

- CHP'nin mallarına el koyup, hazineye devretmek.
- Atatürk'e ve devrimlerine aleyhtar olduğu gerekçesiyle Millet Partisi'ni kapatmak.
- Muhalif partiye oy verdiği için Kırşehir'i il olmaktan çıkarıp ilçeye dönüştürmek.
- 25 yılını doldurmuş bütün memurları, yaş haddine bakmaksızın emekliye sevk etmek ve davacı olacak memurların temyiz hakkını kaldırmak.

¹³⁷ DAĞCI, a.g.e., s. 49.

¹³⁸ AHMAD, a.g.e., s. 58.

- İşçi sendikalarına kısıtlama getirmek.
- 1955-56 arası basın, toplantı ve gösteri hürriyetlerini aşırı derecede kısıtlayarak yeni kanunları çıkarmak, basına karşı uyguladığı politikayı sertleştirerek, gazeteleri kapatmak, aleyhte yazılar yazan basın mensuplarını hapse atmak.
- 6-7 Eylül hadiselerinde gerekli tedbirleri almamak.
- Vatan Cephesi Ocakları kurmak.
- Muhalefetteyken tenkit etmesine rağmen kendi iktidardayken radyoyu bütünüyle muhalif fikirlere kapatmak.
- Çok katı tedbirleri içine alan Tahkikat Komisyonu'nu kurmak.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki On yıllık iktidarında Menderes, Türkiye'deki egemen güçler içinde yeni bir denge yaratamamıştı. Kendi partisine bile istikrarlı bir kimlik verememişti.

DP, liberalizme içten göz kırpsa da esas olarak CHP'nin tek parti rejimini yıkmak için birleşmiş bir koalisyondu.

Sivil bürokrasiyi, yargı kurumunu, silahlı kuvvetleri, polis ve üniversiteleri denetleyemeyen bir hükümet başarısızlığa mahkumdu ve rejimin devrilmesinden tam bir ay önce, 27 Nisan'da İnönü bu uyarıyı yapmıştı.¹³⁹

2. 3. 1950-1960 Arası Basın-İktidar İlişkisi

1938- 1950 arası basın rejimi, daha önceden açıkladığımız gibi ülkenin içinde bulunduğu şartlar paralelinde devlet baskısı altında gelişme savaşı vermiştir. II. Dünya Savaşının patlak vermesi mevcut olan baskı rejimini daha da sıkılaştırmıştır.

CHP iktidarının , I. Dünya Savaşında devlet adamlarının yaptıkları hataların bir kere daha tekrarlanmaması için aldığı tedbirler, basın üzerinde de etkisini göstermiştir. "Türk hükümeti, savaşın başından itibaren, basınla, özellikle Türk basınının başlıcalarından olan İstanbul gazeteleriyle sıkı bir temas kurmuştur. Hükümetle basın arasındaki münasebetleri kuvvetlendirmek ve Türkiye'ye yönetilen şiddetli dış propagandaya karşı koymak üzere 1 Haziran 1940'da Başvekalet Matbuat Umum Müdürlüğü'nü teşkil ettirmiştir."¹⁴⁰

Bu devre içinde basının mutlak taraftarsızlığına eşlik edecek bir istikamette seyredebilmesi için, Basın Yayın Genel Müdürlüğü açık bir sansür sistemi uygulamıştır.

¹³⁹ AHMAD, a.g.e., s. 81-82.

¹⁴⁰ ERTUĞ, a.g.e., s. 194.

II. Dünya Savaşının sonuna kadar Ankara'nın hoşuna gitmeyen yayınlar, Basın Yayın Genel Müdürlüğü tarafından açık şekilde yasaklanmış, gazeteler tepeden gelen emirlerle kapatılmış ve hatta cumhurbaşkanının resmi birinci sayfadan devletçe küçümsenen bir köşesinde yayınlayan gazeteler hemen susturulmuştur.¹⁴¹

Bu savaş dönemi içerisinde hükümetin basın üzerinde baskı kurmasının az da olsa haklı sebepleri vardır. Savaşın getirdiği olağanüstü durum, her alanda olduğu gibi basın üzerinde de sıkı yönetimin olmasını zorunlu kılmıştır.

“Nitekim 22 Kasım 1940'ta İstanbul ile civarındaki birkaç ilde örfi idare ilan edilmiştir. Örfi idarenin doğal sonucu olarak basın hürriyeti hayli kısıtlanmıştır. Fakat hiçbir zaman basına sansür konulmamıştır.

İkinci Dünya Savaşında Türk basını çok şerefli ve başarılı bir imtihan geçirmiştir. Memleket menfaatlerine aykırı hareketler hemen hemen hiç görülmemiştir.”¹⁴²

II. Dünya Savaşının sonlarına doğru basın rejiminde gevşemeler olmaya başlamıştır. Bu gevşemelerde Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere üye olarak İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini kabul etmesinin önemli bir payı vardır. Bu beyannamede insanların söz hakkının kısıtlanamayacağı ve dolayısı ile fikir ve basın hürriyetinin tam olarak uygulanmasının üye devletleri bağlayıcı bir hüküm şeklinde meydana çıkmış bulunması basın üzerinde rahatlatıcı bir etki yapmıştır.

1946 yılından sonra basındaki rahatlama daha da hızlanmıştır. Orhan Koloğlu'na göre; “radyo ve resmi ajansı CHP iktidarının sözcülüğünden çıkarmanın imkansızlığı karşısında, kitlenin başlıca iletişim aracı basın olmuştur ve 1908'deki basın patlamasına benzer bir olayla karşılaşmıştır. Yüzlerce dergi ve gazete ülkenin dört bir yanından fıskırmış ve muhalefetle birleşmiştir. Radyo kamuoyu oluşturma gücünü kaybetmiştir.”¹⁴³

“Kanunlarda esaslı bir değişiklik olmadığı halde, Türk basını, 1946 yılında, tenkit hakkından geniş ölçüde faydalanma yoluna girmiştir. 1946 ve 1947 yıllarında, iktidar partisi aleyhine ağır tenkitler yapmak hususunda hemen hemen Türk basını birleşmiştir.”¹⁴⁴

DP'nin kurulması ile birlikte bir muhalefet basını ortaya çıkmış ve o zamana kadar alışılmış bir takım geleneklerin yıkılmasına da yol açmıştır.

¹⁴¹ BARDAKÇI, a.g.e., s. 113.

¹⁴² ERTUĞ, a.g.e., s. 195.

¹⁴³ KOLOĞLU, a.g.e., s. 121.

¹⁴⁴ ERTUĞ, a.g.e., s. 196.

Açık bir muhalefeti görmemiş olan Türk kamuoyu birdenbire yepyeni bir basın anlayışının kabul edilmesi ile deşarj olma fırsatını da kazanmıştır. Böylece Türk basını işte bu noktadan itibaren hakiki bir yeni insan tipini yoğurmaya başlamıştır. yani kamuoyu oluşturmaya başlamıştır.¹⁴⁵

“Ezilmişleri temsil etmenin verdiği haklılıkla tartışmanın inisiyatifini elinde tutan DP muhalefeti, özgürlükler içinde de basın özgürlüğünü her şeyin üstünde tuttuğunu her fırsatta yinelemiştir. 1946’da meclisteki bir tartışmada bu görüş DP sözcüsü tarafından şöyle açıklanmıştır:

“Cemiyet içinde iyiye, ileriye ve açıklığa doğru bütün hamleler hızını matbuat hürriyetinden alırlar. Matbuat hürriyetinin mevcut olmadığı yerde ise vatandaşın, diğer hak ve hürriyetleri tehlikeye düşeceği gibi, topluluk hayatı gizliliğin ve kapalılığın kiri ve pası altında çürümeye mahkumdur.”¹⁴⁶

DP, kuruluş döneminde başta Vatan ve Tan gazeteleri olmak üzere kimi büyük İstanbul basınından büyük destek görmüştü. Bu destek 1946 seçimlerinden sonra yani DP’nin muhalefet yıllarında da sürmüştür. Bunda, CHP yönetimine karşı olmanın yanında “demokrasi ve özgürlük” vaatleriyle ortaya çıkan partiye bağlanan umutların da payı olmuştur.¹⁴⁷

Bu arada DP de basının gücünün ve kendine olan desteğinin farkına vararak bu konu da bilinçli hareket etmiştir. Muhalefetine destek olduğunun bilincinde olarak kendisinin sözcüsü olacak bir gazete çıkarmayı gerekli görmüştür. Bu amaçla Ankara’da “Zafer” adlı yeni bir gazetenin yayınına başlanmıştır. 30 Nisan 1948’de yayın hayatına giren gazetenin başyazarlığını Mümtaz Faik Fenik üstlenmişti.¹⁴⁸

1946-1950 yılları arasında geçen siyasi mücadele döneminde, Türk basını bütün mevcudiyetiyle muhalefeti desteklemiştir. DP’nin iktidarı kazanmasına, Türk basını çok hizmet etmiştir.

Ayrıca 1946-1950 devresi Türk basınının, Türk kamuoyu bilincinin yerleşmesinin çekirdek devresini teşkil etmiştir. Bu dört sene içinde basının en büyük rolü, kamuoyu yaratacak yeni insan tipini yaratmış olmasıdır. Zaman zaman ortaya çıkan bütün gelgitlere rağmen basın rejimi hem oluşmasına hem de kendisini müdafaa etmesine yarayacak şartları beraberinde getirmiştir. Milli Mücadele gibi ağır devreleri yaşamış olan halk kitleleri, kısa bir zamanda muhalif basının da

¹⁴⁵ BARDAKÇI, a.g.e., s. 114-115.

¹⁴⁶ KOLOĞLU, a.g.e., s. 122.

¹⁴⁷ TURAN, a.g.e., s. 105.

¹⁴⁸ TURAN, a.g.e., s. 105.

varlığını kabul etmiştir. Böylece kamuoyu oluşturacak kadar güçlenmeye başlayan yeni basın rejimi muhalif rejimi ön plana çıkarabilmiştir. Bu dönemden sonra muhalif basın her bakımdan iktidar basının üzerine çıkmasını bilmiştir.

DP'nin muhalefette kaldığı dört yıl boyunca hem muhalefet partisi hem de muhalif basın birlikte güçlenmeye devam etmişlerdir. Öyle ki 1950 seçimlerine hazırlık aşamasında basın Türkiye'de ilk defa yüz bin civarında bir tiraj yakalamıştı.¹⁴⁹

En son olarak diyebiliriz ki Türk basını bu devre içinde kendi rejimini ve kendi gücünü tarafsız ve tartışmasız bir şekilde kazanabilmiştir.

2. 3. 1. 1950 Yeni Basın Kanunu

1946 yılında siyasi bir teşekkül olarak Türk siyasi hayatına katılan DP, Türkiye'de çok partili hayata geçişin ve demokrasinin tam anlamıyla yaşanmasının simgesi olmuştur. Muhalefette kaldığı dört yıl boyunca, CHP yönetiminden bunalan her kesimden halkın desteğini görmüştür. Bu destek onun dört yıl boyunca güçlenerek geniş taraftar bulmasına sebebiyet vermiştir. Bu desteklerin içinde tek parti rejiminin sıkı denetiminden ve tekelden yakından basın da vardır.

DP, basının büyük ümitler bağladığı bir parti durumuna gelmiştir. Gazetecilerde parti iş başına geldikten sonra bütün basın sorunlarının çözüleceği kanısı oluşmuştur. CHP'yi tutan gazetelerde çalışanlar arasında bile DP'yi gönülden destekleyenlere rastlanmıştır. Tarafsız sayılan gazeteler de yavaş yavaş DP'ye kaymışlardır.¹⁵⁰

Nihayet 14 Mayıs 1950 genel seçimlerine gelinmiştir. Seçim sonucu hem iktidar partisini hem de muhalefet partisini oldukça şaşırtmıştır. DP, beklemediği bir başarı yakalayıp, oyların %53, 59 olarak Meclise 408 gibi bir ezici çoğunlukla milletvekili göndermiştir.

DP'nin iktidara gelir gelmez ilk olarak ele aldığı konulardan biri "basın sorunu" olmuştur. Hemen bir kanun tasarısı hazırlanıp Meclis'e sunulmuştur. . Bu tasarı seçimlerden iki ay kadar kısa bir süre sonra, 15 Temmuz 1950'de Mecliste büyük çoğunluğun oyuyla kabul edilerek, 21 Temmuz'da yürürlüğe girmiştir. Bugün bir takım değişikliklerle hala yürürlükte olan bu kanunun getirdiği önemli değişikliklere bakacak olursak:

¹⁴⁹ BARDAKÇI, a.g.e., s. 117.

¹⁵⁰ TOPUZ, a.g.e., s. 192.

“- Gazete ve dergi çıkartmak için artık hükümetin izin veya ruhsat vermesi gerekmez. Bir bildiri vermek yeter.

- “Kötü ünlü” kişilerin gazetecilik yapmalarını yasaklayan her türlü yoruma elverişli eski maddeler yeni kanuna girmemiştir.

- Basın suçlarının yargılanması özel mahkemelere verilmiştir. Böylece gazeteciler yıllarca süren davalardan, ağır kırtasiyecilik işlemlerinden kurtulmuş olacaktır.

- Cevap hakkı yeniden düzenlenmiş ve gazetelere gönderilen her çeşit cevap ve düzeltme yazılarının anlamsız ve gülünç bir şekilde basılmasını önlemek amacıyla mahkemelere bazı yetkiler tanınmıştır.

- Gazete sahipleri cezai sorumluluklarından kurtulmuşlardır. Yani, suç sayılan bir yazıdan yazar ve yazı işleri müdürü sorumludurlar. Gazete sahibinin ancak hukuki ve mali sorumluluğu vardır.”¹⁵¹

DP’liler bu ilk icraatlarının “mukayeseli hukuk bakımından dünyanın en hürriyetperver ve demokratik yasalarından” biri olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁵²

“Öte yandan 1931 Matbuat Kanunu’ndaki 51. madde “demokratikleştirilerek” 31. madde olarak değiştirilmiş ve yurt dışında basılan yayınların Bakanlar Kurulu kararıyla sansür edilebilmesi öngörülmüştür.”¹⁵³

1950’de iktidara gelen DP’nin yaptığı olumlu girişimlerden biri, basın yasasının 30. maddesinde yapılan değişikliklerle süreli yayınları kapatma yetkisinin yargıya bırakılması ve hüküm verilmeden önceki tutuklamaları kaldırması olmuştur. Menderes 1950 Temmuz’unda buna ilişkin tasarının Mecliste görüşülmesi sırasında, basın özgürlüğünün “demokratik rejimin en mühim ve en kuvvetli temellerinden biri” olduğunu vurgulamıştır.¹⁵⁴

1950 Basın Kanunu liberal bir kanundur, 1931 Matbuat Kanunu ve sonraki değişikliklerle kurulan güdümlü rejim yıkılmış ve hükümetin basın üzerindeki denetimi hemen hemen kaldırılmıştır.

2. 3. 2. Basın Kanunu Üzerinde Yapılan Değişiklikler

Yeni kanunla kurulan basın rejiminde, birkaç yıl hiçbir değişiklik olmamıştır. Fakat bir süre sonra, hükümetin teklifi üzerine, TBMM tarafından çıkarılan

¹⁵¹ TOPUZ, a.g.e., s. 193.

¹⁵² KOLOĞLU, a.g.e., s. 123.

¹⁵³ Alpay KABACALI, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*, İstanbul, 1990, s. 164.

¹⁵⁴ TURAN, a.g.e., s. 105.

kanunlarla basın hürriyeti bazı sınırlamalara uğramıştır. Basın hürriyetini önemli ölçüde sınırlayan bu değişiklikleri maddeleyecek olursak:

1. “İnönü’nün cumhurbaşkanlığı döneminde “resmi ilanların” bir aracı kuruluş yoluyla gazete ve dergilere verilmesi yöntemine geçilmişti. DP iş başına geldikten sonra ilan dağıtımını belirli ölçütlere göre daha iyi biçimde yürütebilmek için bir Bakanlar Kurulu kararnamesi ile Türk Basın Birliği Kolektif Şirketi adını Resmi İlanlar Şirketi olarak değiştirilmişti. (20 Eylül 1950) ne var ki basında kimi eleştirilerle karşılaşınca aradan bir yıl geçmeden bu sisteme son verilmişti. 28 Ağustos 1951’de yayımlanan yeni bir kararname ile, resmi ilanların hükümet aracılığıyla ve hükümetin belirlediği ölçülere göre dağıtılması esası getirilmişti.

Kısacası, iktidar karşıtı kabul edilen basına resmi ilan verilmeyecekti. Bu yeni uygulama ile yayınlarını ancak resmi ilanlar almakla, yani devlet hazinesinden aktarılan paralarla sürdürebilen yeni bir gazete türü ortaya çıkmıştı. İktidarcı beslendikleri için de bunlara “besleme basın” diye ad takılmıştı. ”¹⁵⁵

2. Basın çalışanlarına birtakım haklar sağlayan bir yasa çıkarılmıştır. “Gazetecilerin sosyal haklarını tanıyan “basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki münasebetleri düzenleyen 5953 sayılı, 13 Haziran 1952 tarihli kanun” da çıkmış ve bu kanunla gazeteciler şunları elde etmiştir:

- Sendika kurabilmek,
- Sosyal sigortalardan yararlanmak,
- İşverenin gazeteciyle yazılı iş anlaşması yapması zorunluluğu,
- İş anlaşmasını bozmak isteyen gazete sahibinin gazeteciye kıdemine göre tazminat ödemesi,

- Askerlikte, mahkumiyet ve gazetenin kapanması durumlarında gazeteciye ücret ödenmesi,

- Haftalık tatil, yıllık ücretli izin vb. ”¹⁵⁶

Bu kanun o zaman için çok önemli bir aşama olmuştur.

3. 13 Şubat 1953’de Basın Kanunu’nun 36. maddesi değiştirilerek basın yoluyla işlenen hiçbir suçtan dolayı hiçbir sivilin askeri mahkemede yargılanamayacağı ilkesi getirilmiştir. ¹⁵⁷

¹⁵⁵ TURAN, a.g.e., s. 106.

¹⁵⁶ TOPUZ, a.g.e., s. 194.

¹⁵⁷ KABACALI, a.g.e., s. 165.

4. 1953 Temmuzunda ceza yasasında yapılan değişiklikle, o zamana kadar ancak ilgili bakanın şikayeti üzerine açılabilen hakaret davalarında savcılara doğrudan harekete geçme yetkisi verilmişti.¹⁵⁸

5. 9 Mart 1954’de “Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun” kabul edilmiştir. Bu tasarı büyük gürültülere yol açmıştır. Kanun 9 Mart 1954’te kabul edilerek sekiz gün sonra da yürürlüğe girmiştir.

“Kanunun amacı “namus, şeref veya haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarete bulunulması veya itibar kırarak veya şöhret veya servete zarar verebilecek bir hususun isnad” edilmesini önlemektir. . . Hükümet bunları özel bir kanunda toplayarak verilecek cezaları ağırlaştırmıştır.

Bu maddenin kanuna girmesinin sebebi şuydu: önemli bir gazete ya da ufak bir taşra gazetesinde DP’nin ileri gelenlerinden birinin itibarını kırarak bir yazı çıkar, itibarı kırılan kişi de bunu görmemiş olabilir. İşte bunu önlemek için savcılara doğrudan kovuşturma yapma yetkisi ve görevi verilmiştir.¹⁵⁹

6. 1954 seçimleri öncesinde, 9 Mart 1954’de “Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun” kabul edilmiştir. 1956’da adı biraz değiştirilerek daha da sıkılaştırılmış ve basın özgürlüğünü önemli ölçüde zedelemiştir. Bu kanun aynı zamanda “ispat hakkı” tartışmalarını da başlatmıştır.¹⁶⁰

7. 6/7 Eylül Olaylarından sonra ülkede sıkı yönetim ilan edilmiştir. Dokuz ay süren sıkıyönetim kalktığı gün, 7 Haziran 1956’da TBMM basınla ilgili iki kanun tasarisını ele almıştır. “Tasarı DP meclis grubunun 29 Mayıs günlü toplantısında görüşülmüş, o gün Menderes 1950 yılında basın özgürlüğünü sağlamakla büyük bir hata işlediğini söylemiştir.

O gün kabul edilen, ertesi gün yürürlüğe giren 6733 sayılı yasa, Basın Kanunu’nun 4, 5, 7, 8, 13, 16, 17, 19, 25, 29, 30, 32, 34 ve 39. maddeleri değiştirilmiştir. Bu değişikliklerle basın özgürlüğü sınırlanmış; her türlü yoruma elverişli, dolaylı ve örtülü sansüre yönelik hükümler getirilmiştir.¹⁶¹

Ayrıca bu tarihte yapılan değişikliklerle Basın Kanunu’na eklenen diğer önemli maddeler de şunlardır:

- Cevap ve düzeltme yazılarında daha kısıtlayıcı birtakım koşulların uygulanması

¹⁵⁸ TURAN, a.g.e., s. 108.

¹⁵⁹ TOPUZ, a.g.e., s. 196.

¹⁶⁰ KABACALI, a.g.e., s. 166.

¹⁶¹ KABACALI, a.g.e., s. 172.

- Gizli yapılan toplantılardaki görüşmelerin veya alınan kararların yazılmasının yasaklanması¹⁶²

10 Eylül günü sıkıyönetim komutanı Korgeneral Nurettin Aknoz, Harbiye’de bir basın toplantısı yaparak gazetecilere şu yasakları koyduğunu bildirmiştir:¹⁶³

“Halkı heyecanlandıracak haberlerin yayınlanması yasaktır. Meclisteki görüşmeler halkı heyecanlandıracak nitelikteyse yazılmayacaktır. ”

“Hükümeti tenkit etmek yasaktır. ”

“Hükümetin çalışmalarını etkileyecek şekilde yazılar yasaktır. ”

“NATO devletleriyle ilgili haberler yasaktır. ”

“Darlık, kıtlık ve yokluk haberleri yazılmayacaktır. ”

“6 Eylül olaylarını komünistlerden başkalarının yaptığı yolunda yazı ve yorumlar yasaktır. ”

“6 Eylül olaylarıyla ilgili haber ve resimler yasaktır. ”

“İkinci baskı yapmak yasaktır. ”

Bu yasaklardan sonra da her gün sıkıyönetimden telefonla gazetelere yeni yeni yasaklar bildirilmiştir.

Meclisteki görüşmeler sırasında CHP’den İsmet İnönü, HP’den Turan Güneş, MP’den Osman Bölükbaşı tasarıları eleştirmişlerdir.

8. 1954’de çıkarılan “Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun”, kimi maddeleriyle birlikte adı da değiştirilerek, “Neşir Yoluyla veya Radyo ile yahut Toplantılarda İşlenen Bazı Cürümler Hakkında Kanun” adını almıştır. bu değişiklik de Basın Kanunu değişikliği ile birlikte, 7 Haziran 1956’da kabul edilmiş ve 8 Haziran’da yürürlüğe girmiştir. ¹⁶⁴

2. 3. 3. Basına Uygulanan Otorite Rejimi ve Basın Özgürlüğünün Kısıtlanması

1950 Yeni Basın Yasası ile 1931 Matbuat Kanunu’nun ve CHP iktidarı döneminde bu kanuna eklenen ağır kanunlar DP iktidarı tarafından büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştı. Böylece DP iktidarı ile onu muhalefet döneminden itibaren destekleyen basın arasında görünüşte güçlü görünen fakat temelde zayıf olan bağlar oluştu. DP iktidarının ilk iki yılı boyunca basına karşı uyguladığı demokratik ve özgürlükçü rejimi zamanla yerini sert önlemlere bırakmıştır.

¹⁶² TOPUZ, a.g.e., s. 200.

¹⁶³ TOPUZ, a.g.e., s. 198-199.

¹⁶⁴ KABACALI, a.g.e., s. 173.

Büyük bir coşkuyla karşılanan 1950 Basın Kanunu, on yıl boyunca yapılan antidemokratik değişimlerle basın korkulu rüyası haline gelmiştir.

“1950 yılı seçimlerine kadar Türk basınına ebedi hürriyet getireceklerini vadedenler iktidar olduktan sonra bu rejimden şikayet etmeye başlamışlardır. Seçimlerin hemen ertesinde açılmış olan hapisane kapılarından çıkan gazeteciler için, bu yollar yeniden yürünmeye başlanmıştır.

DP'nin, 1950 sonrasında memleket içindeki muhalefet sertleştikçe kendisini müdafaa etmek için durmadan basını suçlamış ve basının elinde bulunan hakları almak için çırpınmaya başlamıştır. bu da değişmeyen bir hakikatin yaşanmasına neden olmuştur. Basından korkan, basının kamuoyunu serbestçe yaratmasına engel olan iktidarlar, aslında kendilerini mahkum etmişlerdir.”¹⁶⁵

DP iktidarının ilk yılları basının mutlu dönemi olmuştur. Gazete sahipleriyle Menderes arasında bir balayı döneme başlamıştır. Ahmet Emin Yalman buna “Basının Altın Devri” diyecektir.¹⁶⁶

Basının gücünü muhalefette olduğu sürece çok iyi bilen Başbakan, ilk olarak 20 Aralık 1952'de Ankara'da gazete sahip ve başyazarlarıyla bir işbirliği toplantısı yapmıştır. Bu toplantılar, aşağı yukarı her ay ya Ankara ya da İstanbul'da düzenlenmiş, gazete sahipleri ve başyazarlar bu toplantılardan genellikle mutluluk duymuşlardır.¹⁶⁷

Menderes basın konusunda gösterdiği hassasiyetin basın tarafından kendine ve hükümetine karşı gösterilmesini beklemiştir. Ancak gazete ve dergilerde DP iktidarının icraatına yönelik eleştiriler yer almaya başlayınca, DP ileri gelenleriyle basın arasında gerginlik baş göstermiştir. Başbakan ile aralarında su sızmayan medya patronları, gazete ve dergilerinde çıkan bu eleştirilere engel olamayınca iktidar da ardı arkasına bu eleştirileri önleyecek sert önlemler alarak, basın üzerinde baskı rejimi uygulamaya başlamıştır.

“Çeşitli toplantılarda ve parti kongrelerinde hükümetin izlediği politika sert eleştirilere konu olmaktadır. Toplantıları izleyen muhabirler bu eleştirileri ve saldırıları olduğu gibi yazmakta, yazı işleri müdürleri ve sekreterler de bu haberlere geniş yer vermektedirler... Oysa Menderes gazete sahipleriyle kurduğu dostluk

¹⁶⁵ BARDAKÇI, a.g.e., s. 119.

¹⁶⁶ YALMAN, a.g.e., s. 258.

¹⁶⁷ TOPUZ, a.g.e., s. 193-194.

ilişkilerinden dolayı, basında hükümeti ve partisini eleştiren yazıların çıkmaması gerektiği kanısındadır(Nadir Nadi, Hangi Basın Rejimi, Cumhuriyet, 8 Aralık 1953).

Gazete sahiplerinin “Rahat bırakalım hükümeti, çalışsınlar, karışmayalım” sözlerini gazeteciler artık dinlemez olmuştur.

...Bu hava başbakanı çileden çıkarmıştır. Böylece, yavaş yavaş yeni bir ortama girilmiştir. Bu hava içinde hükümet, basınla ilgili bir kanun tasarısı hazırlamaya başlamıştır. DP'nin bu konudaki eğilimleri artık belli olmuştur. Gazetelerde buna karşı tepkiler belirmeye başlamıştır.”¹⁶⁸

Basında eleştiriler artarken DP iktidarı ve Menderes hükümetleri çareyi, bu kez basın yasasında aksi yönde değişiklikler yaparak, gazetelere ve gazetecilere verilen cezaları artırmakta bulmuşlardı.

Yukarıda da bahsettiğimiz Basın Kanunu'nda yapılan değişiklikler iktidar-basın ilişkisinin her geçen gün kopmasına sebebiyet vermiştir. İki taraf da geri adım atmayınca her geçen gün bir diğerini aratacak yeni baskı önemleri gündeme gelmiştir.

22 Kasım 1952'de Ahmet Emin Yalman'ın Malatya'da suikasta uğraması gergin olan ilişkileri bir nebze yumuşatmıştır. Hem basın-iktidar hem de iktidar-muhalefet arasında bahar rüzgarları esmeye başlamıştır. her ne kadar bu suikast girişimini Başbakan Menderes'in düzenlettiği iddia edilse de hem Menderes hem de Ahmet Emin Yalman bunun doru olmadığını söyleyerek iddiaları yalanlamışlardır. Dolayısıyla bu kısa süreli yumuşama ortamını bozmak isteyenler başarılı olamamışlardır.

Alpay Kabacalı bu duruma şöyle bir yorum getirir. “Vatan başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın 22 Kasım 1952'de Malatya'da suikasta uğramasında Menderes'in rolü olduğu öne sürülmüştür. Mehmet Ali Sebük şunları söylüyor:” ...Yaza yaza Malatya suikastını yarattılar. Ahmet Emin beş kurşun yedi, tesadüfen kurtuldu. Menderes'in haberi vardı.”¹⁶⁹

Yalman ise böyle bir olasılıktan söz etmez. Üstelik, bu suikastın çok hayırlı bir neticesi olduğunu öne sürer. “Memlekette gericiliğe karşı bir cephe kurmak ve milli menfaatlere elbirliğiyle bekçilik ve hizmet etmek yolunda bir istidat ve imkan

¹⁶⁸ TOPUZ, a.g.e., s. 195.

¹⁶⁹ KABACALI, a.g.e., s. 166.

yarattı. Bu da her şeyden evvel basınla hükümet arasındaki sıkı işbirliği manzarasını aldı” demektedir.¹⁷⁰

Bu olayla başlayan ikinci balayı da uzun sürmemiştir. 1953’ün sonlarında, basınla iktidar arasında ciddi bir gerginlik ortaya çıkıp, basın özgürlüğünü sınırlama eğilimleri baş göstermiştir.

Özellikle resmi ilanların dağıtılmasındaki tutarsızlıklar ve kayırmalar basında olduğu kadar kamuoyunda da tartışmalara yol açmış ve sorun 1952 Şubatında Meclis gündemine de getirilmişti.

Bir muhalefet olarak gördüğü basını denetim altında tutmaya çalışan DP iktidarı, resmi ilanlar üzerindeki değişiklikten sonra bir dizi önlem amaçlı değişiklik daha yapmıştır. Bu değişikliklerle de basın susturulamamıştı. Bu nedenle Menderes hükümeti, 1954 seçimleri öncesinde basın yasasında yeni ve geniş bir değişikliğe yönelmişti.

“Basın yasasındaki değişiklikler 9 Mart 1954’de kabul edilerek yürürlüğe girmişti. Böylece de DP iktidarı, karşısında bütün maddi olanaklardan yoksun bırakılmış bir CHP ve elinde “kanuni bir sopa” ile kolayca genel seçim kararı almıştı. „¹⁷¹

1954 seçimlerinden sonra muhalif basındaki eleştiriler yoğunlaşırken basın davalarının da sayısı hızla artmıştır. Özellikle CHP organı “Ulus” ve Nihat Erim’in çıkardığı “Halkçı” gazetelerinin yazarlarıyla Metin Toker’in “Akis”i için çok sayıda dava açılmıştır.¹⁷²

CHP’yi savunan ve DP’ye sert eleştiriler yöneltenlerin başında Hüseyin Cahit Yalçın geliyordu. Aynı zamanda milletvekili olan Hüseyin Cahit Yalçın, DP’ye yönelttiği acımasız eleştiriler dolayısıyla iktidar tarafından susturulmaya çalışılmıştır.

İlk önce Ulus gazetesinde yayımlanan “*Gözü Kapalı Oy Verme*” başlıklı yazısı yüzünden “TBMM’nin manevi şahsiyetini tahkir ettiği” gerekçesiyle milletvekili dokunulmazlığı kaldırılmıştır.

1953’te Ulus gazetesinin kapatılması ile birlikte onun yerine çıkan Yeni Ulus ve Halkçı gazetelerinde de başyazı yazmış ve DP’ye yönelik eleştirilerini artırarak sürdürmüştür.¹⁷³

¹⁷⁰ YALMAN, a.g.e., s. 298.

¹⁷¹ TURAN, a.g.e., s. 108.

¹⁷² KABACALI, a.g.e., s. 167.

¹⁷³ Hilmi BENGİ, *Gazeteci Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*, Ankara, 2000, s. 279-280.

Daha sonra birçok kez hakkında dava açılan Yalçın, en sonunda 24 Eylül 1954'te 26 ay hapse mahkum edilmiştir. Bu dönemde, basında havayı gerginleştiren bu olay, çok tartışmaya neden olmuştur. “Yabancı gazetelerde Türkiye’de basın zincire vurulduğunu belirten yazılar yayınlamaya başlamışlardır. Yalçın’ın cezaevinde bulundurulması büyük bir huzursuzluk kaynağı olmuştur. İçeriden ve dışarıdan gelen tepkilerin zoruyla sonunda af edilse bile olan olmuş, hükümet ile basın arasındaki bağlar kopmuştur.”¹⁷⁴

“Hüseyin Cahit Yalçın, hapisten çıktıktan sonra Halkçı’daki başyazılarına yeniden başlamıştır. Yazar, sekseninde mahkum olmanın burukluğuna karşın, Bakanlar Kurulu’nca cezasının affedilmesinin de etkisiyle “*Mevcut hallerin ve şartların müsaadesi derecesinde, en halis bir niyet ile ve demokratik anlaşmanın ve karşılıklı hürmet ve birliğin temini için yazıya devam ediyorum*” notu ile başladığı ilk yazısında iktidara karşı ılımlı bir üslup seçmiştir.”¹⁷⁵

Ayrıca hapis cezasının affedilmesinden başka Menderes de Halkçı gazetesine açtığı, toplamı yüz bin lirayı bulan tazminat davalarından vazgeçmiştir.¹⁷⁶

1955 yılı basın davalarının çoğalmaya başladığı bir yıl olmuştur. Bedii Faik, Metin Toker ve Cüneyt Arcayürek de hapse giren ünlü isimler olmuştur.

1955’de patlak veren 6/7 Eylül olaylarından sonra basın özgürlüğünün sınırları yeniden gündeme gelmiştir.

1956 yılı yapılan yeni değişikliklerle basının iyice bunaltılmaya ve susturulmaya çalışıldığı yıl olmuştur. Arka arkaya yapılan kanun değişiklikleri, basının boğazındaki ilmeği daha da daraltmıştır.

6 Haziran 1956’da basın üzerindeki hükümet denetimini sıklaştıran yasa değişikliğini yapmanın yanı sıra 27 Haziran’da da siyasal partilerin, seçim propagandası devresi dışında açık hava toplantıları yapmaları da yasaklanmıştır.¹⁷⁷

1956’dan sonra, gerek bu kanunların işletilmesiyle, gerek kağıt tahsisi ve resmi ilan dağıtımındaki eşitsizliklere, gerekse hukuk dışı yollar kullanılarak, basının sürekli denetim altında tutulması, muhalefetin susturulması ya da cezalandırılması yolunda çaba harcanmıştır.

¹⁷⁴ TOPUZ, a.g.e., s. 197.

¹⁷⁵ BENGİ, a.g.e., s. 281,

¹⁷⁶ KABACALI, a.g.e., s. 168.

¹⁷⁷ Emre KONGAR, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, C. II, İstanbul, 1985, s. 546.

Özellikle “ispat hakkı” son derece ses getiren bir yasa tasarısı olmuştur. 6/7 Eylül olayından sonra, DP’de daha çok liberal kanatta yer alan 19 milletvekili, basında yazılanların doğruluğunun, ispat hakkının yeniden tanınmasını istemiş ve parti yönetiminde ağır bir bunalıma yol açmışlardır.¹⁷⁸

Denilebilir ki ispat hakkı, on yıllık iktidarı boyunca DP hükümetlerinin en çok tepki aldıkları tasarılarından biri olmuştur. İspat hakkının olmaması o yıllarda büyük tartışmalara yol açmıştır. “1960 yılına kadar Demokles’in kılıcı gibi gazetecilerin başlarının üstünde sallanan ünlü 6334 sayılı kanun budur.”¹⁷⁹

Bu yeni kanunla basın özgürlüğünün önemli bir ölçüde kısıtlanması yabancı ülkelerde de tepkiler yaratmıştır. Dış basında DP’nin basın politikasını eleştiren yazılar çıkmıştır.

1957’de Gazeteciler Sendikası, muhalefet liderlerinin gezilerini izleyen gazetecilerin polisçe dövülmesi, makinelerinin elinden alınması protesto etmek için 1957 Temmuz’unda bir bildiri yayınlamıştır. Bu yüzden kıyamet kopmuş ve sendika kapatılmıştır. Hükümet artık ne gazete muhabirlerine ne de sendikalara tahammül edebiliyordu. Sendika dokuz ay kapalı kalmıştır.

Bu olayların dışında o dönem içerisinde yaşanan ve sonucunda birçok tutuklama ve kapatma kararı çıkan meşhur “Pulliam Davaları” vardır. ABD’nin ünlü gazetecilerinden Eugene Pulliam 1958 yılının ortalarında Türkiye’ye gelmiş ama tüm çabasına rağmen Menderes ile görüşmemiştir. Doğal olarak Türkiye’den küskün ayrılmış ve de ülkesine döner dönmez DP iktidarı aleyhinde yazılar yayınlamıştır.

Bu yazılar, Vatan, Dünya ve Ulus gazeteleriyle Kim, Akis ve Altıok dergilerinde yayımlanmıştır. Menderes’in izniyle bu yayınların hepsi için dava açılmıştır. 1959 ve 1960 yıllarında davalar, mahkumiyetler sürüp gitmiştir.¹⁸⁰

Birbiri ardına gelen yasa tasarıları, kanun değişiklikleri, cezalar, tutuklamalar, mahkemeler, kapatma kararları basını geri adım atmaya zorlayamamıştır ve 1959-1960’ta basın davalarının sayısı alabildiğine artmıştır.

Bütün bu yaşananlara rağmen Menderes durumun abartıldığı kadar vahim olmadığı kanısındaydı. Bu düşüncesinde bir nebze haklılık olmasına rağmen, yaşanan gelişmeler basının baskı altında olduğunu kanıtlar mahiyette olmuştur. Yine de Menderes, ülkede eleştirinin yasaklanmadığını, ancak eleştiri sınırını aşanların

¹⁷⁸ Ali GEVGİLİLİ, *Yükseliş ve Düşüş*, İstanbul, 1987, s. 112.

¹⁷⁹ TOPUZ, *a.g.e.*, s. 197.

¹⁸⁰ KABACALI, *a.g.e.*, s. 178.

saygıdeğer birinin damadı¹⁸¹ da olsa alıp içeriye konulmasının kaçınılmaz olduğunu savunmuştur.¹⁸²

Bu yeni sistemin kabul edilmesiyle artık iyice bozulan iktidar- basın ilişkileri, DP'nin işbaşında bulunduğu sürece düzeltilememiştir.

Menderes, basına yaranamadıklarından yakınarak, basında eleştirilerini sürdürenleri, 31 Mart vakasını kıskırtan Derviş Vahdeti'ye benzetmiş ve bu gibilere karşı gecikmeden önlem alınmasını isteyerek şunları söylemiştir:

“Matbuat Kanununu bir tekme ile kaldırdık attık. Yarandık mı arkadaşlar?. . Her gün kalemi alıyorlar ellerine, bir Derviş Vahdeti edebiyatıyla bu memleketi baştan başa zehirliyorlar. Bunun sonu ne olacak? Cephaneliğin yanında mütemediyen ateş oyunları yapmalarına ne zamana kadar müsaade edeceksiniz?”¹⁸³

DP'nin 1950 ile 1960 arasındaki iktidardayken tutumu, ne yazık ki CHP'nin 1945-1950 arasındaki tutumundan farklı olmamıştır.

Böylece ilk adımı atan DP iktidarı, on yıl içinde hem basın yasasında hem de basını etkileyen diğer yasalarda, baskıyı ve kısıtlamayı artıracak bir düzineye yakın değişiklik yapmıştır. Ayrıca sıkıyönetim uygulamaları da, iki iktidar tarafından da muhalif basını susturmak amacıyla kullanılmıştır.¹⁸⁴

Bunların yanı sıra basında “neşir yasakları” salgını başlamıştır. Savcılıklar her gün akla gelmez konularda gazetelere yayın yasakları göndermişlerdir. Bunlardaki tek amaç hükümetin hoşuna gitmeyecek bütün politik olayların yazılmasını önlemek endişesi olmuştur.

Bazı günler de son dakika bildirilen yasak kararlarıyla bazı yazarlar gazetelerden çıkarılmakta ve birinci sayfalar beyaz boşluklarla yayınlanmak zorunda bırakılmıştır.

“3 Mayıs 1959 günü, Türkiye Cumhuriyeti basın tarihinde gazeteler ilk defa olarak beyaz sütunlarla çıkmıştır. Neşir yasaklarını bildiren gazeteler dahi toplatılmıştır.”¹⁸⁵

Gazeteler her gün gülünç tekziplerle çıkmaya başlamıştı. Savcılardan gelen tekziplerden bazı örnekler:

“Bir CHP gazetesine alet olduk.”

¹⁸¹ Saygıdeğer birinin damadı olarak belirttiği Akis Dergisi başyazarı ve İnönü'nün damadı Metin Toker'dir.

¹⁸² TURAN, a.g.e., s. 110.

¹⁸³ TURAN, a.g.e., s. 108.

¹⁸⁴ KOLOĞLU, a.g.e., s. 123.

¹⁸⁵ Cem EROĞUL, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, Ankara, 1970, s. 167.

“18 Mart 1959 tarihli gazetemizde çıkan haber yalandır.”

“Şişli’de bir bakkaliye dükkanı soyulmadı, yanlış haber verdik.”

“İnönü’nün hesapları tamamıyla yanlıştır.”¹⁸⁶

DP’nin basın üzerindeki baskısı ünlü Tahkikat Komisyonu aşamasına kadar sürmüştür. Bir hesaplama göre 1954’den 1958 sonuna kadar dört yıl içinde açılan basın davalarının sayısı bin yüz altmış biri bulmuştur.¹⁸⁷

1955-1960 arasında 867 gazetecinin mahkumiyetiyle sonuçlanan 2300 basın davası açılmıştır.¹⁸⁸

DP iktidarının son yılında Türk basını dünyada eşine az rastlanan bir durumdaydı. Bir yandan tutuklamalar, kovuşturmalar, tekzip, neşir yasakları ve kapatma kararlarıyla kanunlar en sert şekilde uygulanıyordu.

2. 3. 4. Sınırlamada Son Nokta: “Tahkikat Komisyonu”

DP iktidarının hem muhalif basına hem de muhalif partilere karşı uyguladığı en son ve en sert önlemi “Tahkikat Komisyonu” olmuştur. Tahkikat Komisyonu, kurulduktan kısa bir süre sonra 27 Mayıs Askeri Darbesi ile DP iktidarı gibi ortadan kaldırılmıştır. Bu nedenle bu komisyonun aldığı kararlar hakkında çok da fazla yorum yapmamak gerekir; çünkü kısa süre hayatta kaldığı için bu kararların pek azını pratiğe geçirebilmiştir. Ama darbe olmasaydı ve komisyon çalışmalarına devam etseydi demokrasi ve basın özgürlüğü adına hiç de hoş olmayan gelişmelerin yaşanacağı gün gibi ortadaydı.

1960 yılının başları her açıdan oldukça gergin geçtikten sonra 7 Nisan’da DP Meclis Grubu bir bildiri yayımlamıştır. Bu bildirin ardından, DP Meclis Grubu TBMM Başkanlığına muhalefetin eylemlerinin soruşturulması için bir önerge vermiştir. Bu önergeye göre bazı basın organları hakkında da soruşturma açılacaktı. Önerge 18 Nisan’da Mecliste, İnönü’nün sert çıkmasına rağmen, büyük çoğunlukla kabul edilmiştir. Yasaya göre Meclis içinden 15 kişilik bir Tahkikat Komisyonu kurulacak ve bu komisyon üç ay boyunca muhalefetin ve basının eylemlerini soruşturacaktır.

Komisyonun alacağı önlem ve kararlara ne yönden olursa olsun karşı koyanlar bir yıldan üç yıla kadar, önlemelerin uygulanmasında ihmali görülenler iki

¹⁸⁶ TOPUZ, a.g.e., s. 207.

¹⁸⁷ TURAN, a.g.e., s. 112.

¹⁸⁸ KOLOĞLU, a.g.e., s. 124.

aydan iki yıla kadar hapis cezasına çarptırılacaktı. Komisyonun çalışmaları gizli olacak, bu gizliliği açığa vuranlara üç aydan üç yıla kadar hapis cezası verilecekti. Komisyonun kararları kesindi; hiçbir şekilde temyiz ve itiraz edilemiyordu.¹⁸⁹

Bu kanunda basınla ilgili şu hüküm yer almıştır:

- Her türlü yayınları yasaklama
- Yayın yasağına uyulmaması durumunda süreli ya da süresiz yayının basımını ve dağıtımını durdurma
- Söz konusu yayınların toplatılmasına, süreli yayın basımının durdurulmasına veya basımevinin kapatılması
- Soruşturma için gerekli görülen ya da suçu kanıtlayıcı nitelikte olan her türlü evrak, belge ve eşyaya el konulması¹⁹⁰

En çok eleştirilen ve anayasanın ihlal edildiği suçlamasına neden olan Tahkikat Komisyonu'na yönelik olarak Menderes şunları söylemiştir:

“Şimdi gelelim normal mahkeme mevcut olduğu halde Mecliste bir Tahkikat Komisyonunun kurulmasının, ayaklanmaya sebep olduğu safatasına. Bununla kanunlarımız ihlal ediliyor, Anayasa çiğneniyormuş. Baştan aşağı yalan. Meclis Tahkikat Komisyonu Meclisin bir meseleyi bizzat öğrenmesi için kurulmuştur. Anayasanın ve içtüzüğün emirleri budur.”¹⁹¹

Celal Bayar ise Tahkikat Komisyonu'nun hukuki olmadığı konusundaki eleştirilere 27 Mayıs 1960 Darbesinden çok sonraları şöyle tepki verecektir:

“27 Mayıs askeri olup bittisinin temel taşı, iktidara atlama tahtası olan Meclis Tahkik Komisyonu üstünde durmak istiyorum. Burada bu komisyonun kurulması ve yetkilerini o zaman, sadece İstanbul Üniversitesi'nde kürsü sahibi ve meslekleri “Hukuk” olan bazı profesörleri muhatap tutarak yapmak istiyorum. 1924 Atatürk Anayasası, hangi hukuk mantığı, hangi hukuk geleneği ile TBMM'nin bir “Tahkikat Komisyonu” kurmasını ve bu komisyona, ‘Adlî bazı yetkilerin’ verilmesini engeller?”¹⁹²

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi hem Menderes, hem de Bayar Tahkikat Komisyonu'nun gayet adil olduğunu iddia etmiş ve bunun aksini iddia edenlere sert tepkiler vermişlerdir.

¹⁸⁹ KABACALI, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*, s. 182.

¹⁹⁰ TURAN, *a.g.e.*, s. 201.

¹⁹¹ DURSUN, *Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar*, s. 41.

¹⁹² İsmet BOZDAĞ, *Bir Darbenin Anatomisi Celal Bayar Anlatıyor*, İstanbul, 2006, s. 35.

Tahkikat Komisyonu bir süre sonra Meclisteki görüşmelerin yazılmasını da yasaklamaya başlamıştır.

“Tahkikat Komisyonu ilk aşamada iktidarı eleştiren basını susturmaya yönelmiştir. Kuruluşunun ertesi günü Ulus, Dünya, Demokrat İzmir, Saba Postası gazeteleri ile Akis ile Kim dergileri; 9 Mayıs'ta Adana'da çıkan Yeni Adana ve Türksözü ile Bursa'da çıkan Yeni Ant; 20 Mayıs'ta da Eskişehir'de yayımlanan Bizim Sakarya, Mersin'de çıkan Son Haber ile Dinar Sesi ve Antalya gazeteleri kapatılmıştır.”¹⁹³

2. 3. 5. İktidar Yanlısı Basın : “Besleme Basın”

“Besleme Basın” ifadesi, 1950-1960 yılları arasındaki DP iktidarına muhalif basın tarafından, iktidarı destekleyen ve iktidar yanlısı yayınlar yapan basını kastetmek için kullanılan bir ifadedir.

1950-1960 arasındaki basını, özellikle gazeteleri, DP iktidarının ilk yıllarından sonra, DP'nin yanında ve karşısında olmak üzere ikiye (Besleme Basın, Muhalif Basın diye) ayırmak mümkündür. Gerek muhalif basın, gerekse besleme basınının iktidar üzerinde etkisi büyük olmuştur. Hem iktidarı etkilemişler hem de iktidardan etkilenmişlerdir.

Biz bu başlık altında DP dönemi boyunca “Besleme Basın” olarak adlandırılan iktidar yanlısı basından söz etmeye çalışacağız.

DP, kuruluşundan iktidara geçinceye kadar olan muhalefet döneminde hemen hemen bütün gazeteler tarafından desteklenmiş ve bu büyük desteğin yardımıyla iktidarı 27 yıllık CHP yönetiminden devraldığını daha önce belirtmiştik. Siyasi hayatına basın ile birlikte adım atan DP, muhalefet yılları boyunca basınla kardeş gibi yaşamış ve onlara özlem duydukları özgürlükleri konusunda sözler vermiştir. Nitekim bu sözlerinin büyük çoğunluğunu yerine getirmiş ve iktidarı devralır almaz Basın Kanunu'nda önemli değişiklikler yapmıştır. Bu değişikliklerden hem basın hem iktidar oldukça memnun kalmıştır. Ancak istediği özgürlüğe kavuşan basın, eleştirme ve kamuoyu kullanma hakkını kullanmaya başlayınca başta Menderes olmak üzere DP iktidarın tepkisini çekmeye başlamıştır.

Basının elde ettikleri başarıyı korumakta ve güçlendirmekte son derece önemli faktörü olduğunu bilen DP iktidarı, yönetimlerinin ilk yıllarındaki hemen

¹⁹³ TURAN, a.g.e., s. 202.

hemen bütün basının desteğinin hep aynı devam edeceğini düşünerek basını memnun etmeye devam etmiştir. Fakat zamanla durumun böyle olmadığını anlamış ve kendi etrafında güdümlü bir basın olmasına için bazı girişimlerde bulunmuştur. Bunun için de kendini tutacak bir basın yaratmıştır. Özellikle maddi konularda destek vererek basını kendi tarafına çekme politikası izlemiştir.

DP, 1951’de, her ikisini arka arkaya yayına sokarak, önce “Siyaset” ardından da çok daha ciddi olan “Akın” gazeteleri ile kendi yayın organını oluşturma denemesini yapmıştır. Fakat ikisi de kısa zamanda çökmüş ve parasızlıktan kapanıp gitmiştir.¹⁹⁴

Kendi dönemi içerisinde “besleme basın” olarak adlandırılan basının en önemlileri Zafer, Yeni İstanbul ve Havadis gibi gazeteler olmuştur. Bu üç gazete DP’nin sözcüsü ve DP’nin politik söylemlerinin aracı olmuşlardır. Bu arada tam olarak DP taraftarı olmasa da dolaylı olarak iktidarı destekleyen gazeteler de olmuştur. Bu gazetelerin başlıcaları da Hürriyet ve Milliyet gazeteleri olmuştur. 1960 Askeri Müdahalesine kadar, açık olarak iktidar yanlısı olduğunu belli etmeyen bu gazeteler, ne iktidara ne de muhalefete sert eleştiriler yöneltmemişler ve ılımlı bir orta yol çizmişlerdir. Ancak DP iktidarının basın üzerindeki baskısını arttırdığı son dönemde bu orta yollu gazeteler de tepkilerini dile getirmiş ve nihayetinde Askeri Müdahaleyi alkışlarla karşılamışlardır.

Besleme basın içerisinde yer alan en güçlü gazete DP’nin yayın organı Zafer olmuştur. Zafer, DP ile ilgili tüm haberlere ilk sayfalarından, büyük puntolarla geniş yer vermiştir. DP iktidarının siyasetine hizmet etmiş ve onu desteklemiştir. Basınla ilgili kıyametlerin koptuğu günlerde bile bu konulara hiç değinmemiş ve her zamanki gibi hükümetin resmi programı işle ilgili haberleri birinci sayfadan vermeye devam etmiştir. Bu desteğin karşısında da sık sık yardım görmüştür. Resmi ve özel ilanlar olarak büyümüştür. 1956 yılından sonra sıkılaştırılan Basın Yasası’ndan da etkilenmemiştir. 1960 Askeri Müdahalesinden sonra da kapatılmıştır.¹⁹⁵

Zafer, Yeni İstanbul, Hürriyet ve zaman zaman Milliyet gazeteleri, yayın politikalarıyla DP’nin iktidarını desteklemiş, kamuoyu yoluyla güçlendirilmesine yardımcı olmuşlardır. İktidarın tüm icraatları gazeteler yoluyla halka duyurulmuştur. Bunun karşılığında da maddi olarak yardım görmüş ve teknik olarak büyümüşlerdir.

¹⁹⁴ Ali Fuat BAŞGİL, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri.**, İstanbul, 2006, s. 177.

¹⁹⁵ ARIKAN, **a.g.e.**, s. 95.

Kurtul Altuğ, “Bir Numaralı Tanık” isimli çalışmasında bu dönem besleme basını hakkında şu bilgileri vermiştir:

“DP’yi iktidara getiren en önemli özelliklerden biri de basının büyük kesiminin bu yeni siyasal harekete destek vermesiydi. 1950’de iktidara geldiklerinde, basın mensuplarını Çankaya Köşkü’nde ağırlayan Menderes gazetecilere: ‘Bu asıl sizin zaferinizdir, bunu kıskançlıkla siz savunacaksınız’ diyorken aynı Menderes artık basını şöyle tarif ediyordu: ‘Doymak bilmeyen bir ejder’. Menderes basını sadece karşısına almakla kalmadı, o günlerde dillerden düşmeyen bir “Besleme Basın” da yarattı. “Besleme Basın” iktidarı destekleme karşılığında resmi ilan, kağıt tahsisi alıyordu. İşin garibi, bu kesim daha çok Ankara’da ve İstanbul’da türetilen az satışlı gazete ve dergilerdi. Partinin yayın organı olan Zafer gazetesine verilen resmi ilan tutarı tam 1 milyon 48 bin 310 liraydı ve bu para, sadece gazetenin masrafları için kullanılmaz, bir kısmı da zafer gazetesinin bitişiğindeki, DP Genel Merkezi’ne aktarılır ve parti harcamaları için kullanılırdı. Yani devlet hazineden resmen yasadışı yollarla yararlanıyordu. Hangi gazete ne kadar satar, ne kadar resmi ilan alır açıklanmadığı için, basın-yayın konularında devlet bakanının dediği dedikti. O yıllarda İzmit Kağıt fabrikasından kağıt almak tahsise bağlı olduğundan, iktidar istediğine, istediği kadar tahsis ederdi. Üstelik, ne kadar basar, ne kadar satar diye araştırmaya bile gerek duymadan yapılan bu tahsisler, İzmit kağıt fabrikasından (SEKA) çıkar, İstanbul’da tahsis alamayan, ama çok satan gazetelerin önüne yıkılırlardı. Bu arada çok değerli bir arkadaşımızı da milyoner olmuş görürdük. Bu iş yakın zamana kadar sürmüştür ve biliriz ki; çok kolay zengin olmuş gazeteci arkadaşlarımızın servetlerinde bu “Tahsis rejiminin, ya da adaletsizliğinin” katkısı büyüktür. Bence DP iktidarını uçuruma götüren iki önemli unsur vardı; Biri, demokraside 4. kuvvet olarak bilinen basını sindirmesi ve basına tedbir üzerine tedbir getirmekle kalmayıp, yargı organını da baskı altına alarak basına karşı tavır almaya gitmesi, ikincisi, ekonomide dizginleri elinden kaçırmasıdır...”¹⁹⁶

Kısaca şunu diyebiliriz ki, DP iktidarı basına karşı tahammülsüzlüğü ve yaptığı hatalı yasa değişiklikleri ile karşısına aldığı bir kısım muhalif basına alternatif olarak kendi çemberinden çıkmayan bir basın yaratmıştır ve bu basın da kendi döneminin basın çevrelerinde “besleme basın” olarak adlandırılmıştır.

¹⁹⁶ Kurtul ALTUĞ, **Bir Numaralı Tanık**, İstanbul, 2006, s. 137-138.

2. 3. 6. Muhalif Basın

Muhalif basın olarak nitelendirebileceğimiz Ulus, Vatan ve Cumhuriyet gazeteleri ile Kim ve Akis dergileri, DP iktidarının ilk dönemleri hariç, her fırsatta DP'nin karşısında yer almışlardır. Muhalif gazeteler ve dergiler özellikle 1958 yılından sonra baskıların yoğunlaşmasıyla birlikte muhalefetlerini sertleştirmişlerdir.

Muhalif basın, DP'nin parlamento çoğunluğu ile sağladığı gücün yanlış kullanımını halka duyurarak, iktidara karşı bir kamuoyu tepkisi oluşmasını sağlamıştır. Bu tepki, üniversiteler, sendikalar, işçi, memur ve çalışan kesimle birleşerek Türkiye'yi 27 Mayıs 1960 Müdahalesine götüren süreci oluşturmuştur. Özellikle CHP'nin yayın organı olan Ulus ve Ahmet Emin Yalman'ın Vatan gazetesinin iktidarın uygulamalarına karşı uyguladığı sert muhalefet, gazetelerin ve gazetecilerin sık sık ceza almalarına neden olmuştur. Bu cezalar sonucunda 1956 Basın Yasası ile de özgürlüğü iyiden iyiye elinden alınan muhalif basın, iktidarın baskıcı uygulamalarını sayfalarından sık sık duyurmaya çalışmıştır.

Muhalif basın kendi arasında bir birlik oluşturarak bir nevi DP iktidarına savaş açmış, iktidarı tenkit eden her basın organını onurlu ve kendilerinden saymış, tenkit etmeyenleri ise “besleme basın” olarak aşağılamıştır. 1960 Askeri Müdahalesi yaklaştıkça muhalif basın besleme basına karşı üstünlük sağlamaya başlamıştır.

Kurtul Altuğ, “Bir Numaralı Tanık” adlı kitabında, adını vermediği ve Demokratçı diye tabir ettiği bir yazarın ifadelerine şöyle yer vermiştir:

“Mesela Demokratçı bir yazarın kitabında belirttiğine göre, iktidar organları sayılan Zafer ve Havadis gibi gazetelerin tirajları toplamı 70.000'e düştüğü halde, iktidara karşı çıkan gazetelerin tirajları toplamı 1.500.000'e varmıştı. Kaldı ki, iktidar gazetelerinin, köylere kadar varan resmi veya mecburi abone sayılarıyla, iadelerini de bu yekûnda hesap etmelidir. Demek ki, basında ibre, iktidar aleyhine işliyordu.”¹⁹⁷

Muhalif basın bu denli sert eleştirilerle iktidara karşı baş kaldırırken, DP iktidarı da boş durmamış ve aldığı demokrasi dışı tedbirlerle muhalif basını susturmaya çalışmıştır. Susturmada kullandığı en büyük silah, yasaklamalar ve maddi destekten yoksun bırakma olmuştur. Fakat gün gelmiş bu silah ters teperek kendi iktidarlarını vurmıştır. Nitekim basının elinde bulunan kamuoyu gücü, DP iktidarının yasak ve sıkıyönetimlerine üstün gelmiştir.

¹⁹⁷ Şevket Süreyya AYDEMİR, **Menderes'in Dramı**, İstanbul, 2005, s. 332.

Sonuçta muhalif basının güçlü etkisi ile birlikte 27 Mayıs 1960 Darbesi yaşanmış ve demokrasi ihlal edilerek DP tarihin tozlu sayfalarına karıştırılmıştır.

1960 Askeri Müdahalesinden sonra dönemin özel şartları yüzünden muhalif basın ordunun yanında yer almıştır. Gazeteler, ordunun gücünün anlatılmasına, iktidarın eleştirisi ve yargılanmaların haklılığına aracı olmuşlardır.

2. 3. 7. Basın-İktidar İlişkisine Dair Görüşler

DP iktidarı döneminde önemli rol oynayan kişiler ile o dönem basınından önemli isimlerin, çeşitli çalışmalarda yer alan, basın-iktidar ilişkisi hakkındaki yorumları bize, o dönemdeki basın-iktidar ilişkisi hakkında, birinci kaynak olmaları nedeniyle, önemli fikir vermektedirler.

2. 3. 7. 1. Bedii Faik (Dünya Gazetesi Sahibi ve Başyazarı)

Dünya Gazetesi Sahibi ve Başyazarı olan Bedii Faik, bu döneme tanıklık yapmış kişilerdendir. DP'nin ilk dönemlerine dair görüşleri şunlardır:¹⁹⁸

Faik, DP'nin iktidar olmasında basının rolünün çok büyük olduğunu, gazeteciler heyeti olarak Celal Bayar'ı ziyarete gittiklerinde Bayar'ın "Bir kuş, kanadına kuvvetin nerden geldiğini bilmelidir. Biz DP olarak, kanadımıza kuvvetin sizlerden geldiğini biliyoruz." şeklinde bir ifade kullandığını söylemektedir.

DP ile basın arasındaki bahar havasının bitip, sert rüzgarların esmesiyle birlikte Bedii Faik ve gazetesi de muhalif basın arasında yer alan isimlerden olmuştur.

Bedii Faik, bir çok gazeteci sertleşince, bir vakitler müstakil milletvekili olmanın verdiği ağır başlılığı kendine şiar edinen Nadir Nadi'nin de sertleşmeye başladığını ve sonra diğer gazetecilerin de sertleştiğini söylemektedir. Bunun sonucunda "Kim DP'yi tenkit ediyorsa o itibarlı bir basın, kim tenkit etmiyorsa besleme basın olur" havasına girildiğini ifade etmektedir.

Faik, kurulmuş olan birkaç Tahkikat Komisyonu içerisinde Basın Tahkikat Komisyonunun da demokrasinin kara sayfası olduğunu, o sırada mal ve can güvenliği lafının yasaklandığını, gazetelerin kazınarak beyaz çıkmaya başladığını, işgal ordusunun sansürü gibi gazete çıkardıklarını ve iktidar utansın diye bunu rahat rahat yaptıklarını söylemektedir.

¹⁹⁸ DURSUN, a.g.e., s. 20-41.

2. 3. 7. 2. Samet Ağaoğlu (Avukat, Eski DP Milletvekili)

Demokrat Partide millet vekilliği yapmış ve aynı zamanda avukat da olan Samet Ağaoğlu “Arkadaşım Menderes” adlı çalışmasında DP dönemindeki basın hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir:¹⁹⁹

Ağaoğlu, “Demokrasilerde basın dördüncü kuvvettir” sözünün tarihte ilk defa kimin tarafından ve ne amaçla söylendiğini bilmediğini, bu söz sahibinin gazeteleri, toplumun fikirlerini, görüşlerini, sezişlerini, eğilimlerini belirten bir kanal olarak düşündüğü için mi, yoksa iftira, kirletme, yıkma vasıtası olarak gördüğü için mi basına dördüncü kuvvet dediğini araştırmakta fayda bulunduğunu söylemektedir. Hürriyet kavramının kutsal olduğunu, fikir hürriyetinin bu kavramın bel kemiği oluşturduğunu, fikir hürriyetinin de yazı ve söz hürriyetiyle kullanılabildiğini, bunun için sosyal düzeni, hürriyetlere dayanan bir toplumda basının dördüncü kuvvet olduğunu ifade etmektedir.

Ağaoğlu, Atatürk’ün ‘Basın hürriyetini yine basın hürriyeti sağlayacaktır’ dediğini ama çok geçmeden de bu hürriyeti kısımdan, hatta en şiddetli yollara başvurmadan kendini alamadığını, İsmet Paşa’nın 1950’ye kadar basının üstünde Demoklesin kılıcını eksik tutmadığını söylemektedir.

Ağaoğlu, 1950’den sonra kapatılmış olan gazetelerin ya mahkeme, ya çeşitli sebeplerle iki defa ilan edilmiş sıkı yönetim kararıyla olduğunu, bunun yanında, Menderes’in on yılında mahkum olmuş gazetecilerin sayısına bakılması gerektiğini, bu dönemde mahkum olan gazetecilerin hepsinin, yapmış oldukları hakaret nedeniyle, hakarete uğrayan kişiyi şikayeti sonunda bu duruma maruz kaldıklarını ifade etmektedir. Menderes’in basının dostu olmasına karşın, dünyanın hiçbir demokrasisinde, hiçbir devlet ve siyaset adamının onun kadar haksız olarak gazetecilerin kurbanı olmadığını, Demokrat Parti iktidarı devrinde gazetecilerin, üyeleri değişmekle beraber, bir gölge hükümet halinde kaldıklarını, Menderes’in, birçok arkadaşını gazeteciler istedi diye yanından uzaklaştırırken yine birçoklarını filan-falan gazeteci istiyor diye yanına aldığı söylemektedir.

Ağaoğlu, Menderes’in bazı gazetecilerle küskünlük yaşadığını, ancak gazetecilere olan bu kızgınlığının çabuk geçtiğini, onlarla barışmak için fırsatlar aradığını, açılmış bir hakaret davası sonunda mahkum edilenlerle hemen

¹⁹⁹ Samet AĞAOĞLU, *Arkadaşım Menderes*, İstanbul, 1967, s. 135-140.

ilgilendiğini, bunun sonucunda cezalarının hafifletilmesine veya af edilmesine çalıştığını ifade etmektedir.

Ağaoğlu, Demokrat Parti iktidarının basın hürriyeti aleyhinde olmadığını, aksine onun esiri haline geldiğini, o dönemde Türkiye'nin en büyük gazetelerinden üçünün (Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet), Menderes'in sahiplerine gösterdiği çeşitli kolaylıklarla kurulduklarını, bunlardan birisinin oğlunun (Nadir Nadi), babasının (Yunus Nadi) öldüğü gün Menderes'e telefon ettiğini ve 'şimdiden sonra babamız sizsiniz beyefendi' diye ağladığını, bunun da tarihin gözünden kaçmayacak bir gerçek olduğunu, basının, demokrasilerde ahlak prensipleri içinde çalıştığı zaman dördüncü kuvvet olabileceğini, ama bu prensipten yoksun bir basının tahrip yolunda birinci kuvvet olduğunu söylemektedir.

2. 3. 7. 3. Altemur Kılıç (Gazeteci, Eski Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürü)

Altemur Kılıç da döneminin bir çok gazetecisi gibi DP'yi kuruluşunda desteklediklerini belirtir ve şu ifadelerde bulunur²⁰⁰:

“Aslında iş daha DP iktidara gelmeden başladı. Basının muhalefete büyük desteği vardı. Ben o zaman muhabirdim. Aşağı yukarı iç içe çalışırdık. DP Genel Merkezindeydik, liderleri yakından görürdük. Fikir alırdık. Objektif değildik ve muhalefeti desteklerdik...”

Kılıç, DP büyük zaferle iktidara gelince basını ihmal etmeye başladığını ve basına karşı eski tutumunu değiştirdiğini, buna karşılık çok şeyler bekleyen basının da sabırsızlanmaya başladığını ifade etmektedir. Bir taraftan çok güzel şeylerin meydana geldiğini ve ekonomik hareketlerin yapıldığını, bunun yanında yavaş yavaş basına da bazı kayıtlar getirilmeye başlandığını, bu nedenle DP iktidarının birkaç yılından sonra, basın ile iktidar arasındaki ilişkinin renginin değiştiğini söylemektedir.

Kılıç, DP'nin Tahkikat Komisyonu kurmak gibi yanlış bir adım attığını, kendisi tarafından bunun yanlış olduğunun Menderes'e iletildiğini, buna karşılık olarak azarlandığını söylemektedir. DP milletvekillerinden bazılarının basına aleyhtar olduklarını ve Menderes'i tahrik ettiklerini, Menderes yönetiminin basını

²⁰⁰ Davut DURSUN, **27 Mayıs Darbesi Hatıralar/Gözlemler Düşünceler**, İstanbul, 2001, s. 183-190.

tamamen kontrol etmek yerine, kendisine daha yatkın, yaptıkları hizmetleri müsait karşılayacak, bu kadar aşırı gitmeyecek bir basın istediğini ifade etmektedir.

2. 3. 8. Dönemin Önemli Gazeteleri

Demokrat Parti döneminde muhalif gazeteler ve iktidar yanlısı gazeteler bulunmaktaydı.²⁰¹

2. 3. 8. 1. Milliyet

Ali Naci Karacan tarafından 1950 yılında çıkarılmaya başlayan Milliyet, 1950'lerden günümüze kadar Türkiye'nin önemli gazetelerinden biri olmuştur.

1950-1955 yılları arasında Faruk Demirtaş'ın yazı işleri müdürlüğü yaptığı gazetenin yazarları arasında İsmail Hami Danişment, Orhan Özkırım, Fahri Nevruzoğlu siyasi ve sosyal içerikli yazılar yazmışlardır. 1955'den sonra Abdi İpekçi'nin gazetenin yönetimine gelmesiyle siyasi ve sosyal içerikli yazılar yazan isimlerin değiştiği görülmektedir. Peyami Safa, Çetin Atlan, Refik Erduran, Refi Cevat Ulunay yeni dönemim yazarlarından bazılarıdır. Başyazılar, Abdi İpekçi imzalıdır. Çıkmaya başladığı günden bu yana başyazarlar, Milliyet'te siyasi eğilimin göstergesi hatta belirleyicisi olmuşlardır.

Milliyet, DP iktidarının ilk yarısında, DP yanlısı, iktidarın yayın organı Zafer'e oldukça yakın bir yayın politikası izler. İktidarın yanındaki Milliyet'in, eleştirilerinde de yapıcı ve olumlu olduğu görülür. Yazılar, liberal düzeni ve özgürlükleri savunmaktadırlar. Komünist hareketlere karşı sert ve ağır yazılar Milliyet'in sayfalarında sık sık yer alır. Ordu yanlısı ve Atatürk'e bağlıdır.

Milliyet, DP iktidarının ikinci beş yılında meydana gelen ve DP'nin büyük yanlışları olarak kabul edilebilecek 6/7 Eylül Olayları, Vatan Cephesi ve Tahkikat Komisyonu'nun kurulması, Kayseri ve Yeşilhisar olayları ve önlenemeyen karaborsa karşısında bazen iktidar yanlısı bazen de muhalefet yanlısı tavır ortaya koyar. 1955-1960 dönemi için söylenebilecek tek şey, Milliyet'in artık DP'ye hizmet eden bir gazete olmaktan çıktığıdır.²⁰²

²⁰¹ Bu gazeteler hakkında verilecek bilgiler Hayati TEK, **Darbeler ve Türk Basını** (s. 29-93), Aydan ARIKAN, "**1957-1961 Dönemi Türkiye'de Basının Durumu ve Basın İktidar İlişkileri**" (s. 85-94) ve Hıfzı TOPUZ, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi** (s. 209-224), çalışmalarından alınmıştır.

²⁰² TOPUZ, **a.g.e.**, s. 187-188., ayrıca bkz. ARIKAN, **a.g.e.**, s. 85-88. ve TEK, **a.g.e.**, s. 51-56.

2. 3. 8. 2. Zafer

30 Nisan 1949'da çıkmaya başlayan Zafer gazetesi, DP'nin yayın organıdır. DP icraatlarına geniş şekilde yer verir. DP iktidarının ilk yıllarında Yazı İşleri Müdürleri Fatin Fuat ve Hikmet Yazıcıoğlu'dur.

İktidarın sesi olan Zafer gazetesi, demokrat, milliyetçi ve halkçıdır. Gazetede, özellikle, CHP ve Millet Partisi'ne karşı sert yazılar dikkati çeker. Gazete, Atatürkçü olduğu savıyla hareket etmesine rağmen bu özelliği dönemin diğer Atatürkçü kurumları tarafından şüpheyle karşılanır. DP'nin yayın organı olan Zafer, bu avantajını, gerek resmi ilanlar yoluyla, gerekse hükümetten aldığı teşviklerle 1960 yılına kadar sürdürür. 1957-1960 arası DP'nin haberleri, Menderes'in yurt gezileri, bu gezilerdeki nutukları, demeçleri birinci sayfadan büyük başlık ve puntolarla verilir.

Yabancı haberler, özellikle ABD ile ilgili, ekonomik yardımlarla ilgili ve Kıbrıs konusundaki haberler sık sık gazetenin sayfalarında yer alır.

1957-1960 arası Zafer'in sayfalarında, CHP'nin yayın organı Ulus gazetesine ve İnönü'ye ağır eleştiriler getiren yazılar göze çarpar. Nisan 1960'dan sonra ülkedeki gerginliğin had safhaya ulaştığı yıllarda, Zafer'in magazin ve spor haberleri çoğalır. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nden sonra gazete kapatılır.²⁰³

2. 3. 8. 3. Vatan

1939'da çıkmaya başlayan Vatan gazetesinin imtiyaz sahibi Sinan Korele, başyazarı Ahmet Emin Yalman'dır. Siyasi ve sosyal konularda Hilmi Ziya Ülken, Coşkun Kırca, Nedim Tör, Oktay Akbal, Emin Galip Sandalcı ve Bahçet Kemal Çağlar'ın adları görülmektedir. Yazarlar, başta Ahmet Emin Yalman olmak üzere, milliyetçi ve Atatürkçü yazılar yazmaktaydılar. Gazete Atatürkçü ve milliyetçi tutumunu 1957-1961 arasında sürdürür.

Vatan gazetesi, açık bir şekilde liberal sistemi ve ABD'yi savunur. Gazetenin 1950-1955 seneleri arasındaki DP yanlısı tutumu, bu tarihten sonra değişir ve 1960'a kadar muhalif basın kanadında yer alır ve DP iktidarının ikinci döneminde, her fırsatta DP'yi eleştirir. Halkçı ve demokrat olduğunu iddia eden Vatan, komünizme karşıdır. 1957'den sonra gazetenin sayfalarında CHP'nin ve DP'nin çekişmelerini kınayan yazarlara rastlanmaktadır. Gazete, bu haberlerde de DP'nin karşısındadır.

²⁰³ TOPUZ, **a.g.e.**, s. 190., ayrıca bkz. ARIKAN, **a.g.e.**, s. 88-89.

1959'dan başlayarak gazetenin baş yazarı Ahmet Emin Yalman sık sık hapis, gazete de kapatma cezalarıyla karşı karşıya kalır.

Vatan gazetesi, diğer muhalif basın organları gibi, 1960 Askeri Müdahalesi'ni sevinçle karşılar. Oktay Akbal bir yazısında, "27 Mayıs Bayramı Kutlu Olsun" diyerek, müdahaleyi bir bayram olarak nitelendirir. Gazete, 29 Mayıs'ta kurtuluşun nasıl gerçekleştiğini anlatır. "Kurtuluş hareketi nasıl başladı" diye verilen haberde askeri müdahalenin safhaları anlatılır.²⁰⁴

2. 3. 8. 4. Hürriyet

1948 yılında çıkmaya başlayan Hürriyet'in kurucusu Sedat Simavi'dir. Onun ölümünden sonra, 1953'te, artık gazetenin yeni sahipleri Erol ve Haldun Simavi'dir.

Siyasi ve sosyal konularda yazan yazarların ortak yanları *milliyetçi, liberal ve Batı yanlısı* oluşlarıdır. Bu da DP iktidarı ile örtüşen ve paralel olan bir görüştür. Gazete siyasi partilerden uzak durmakla birlikte devletin yanında bir yayın politikası izlemiştir. Bu destek, diğer gazetelerde olduğu gibi, DP iktidarının ilk döneminde çok belirgin olmuştur. 1957'den sonra iktidar yanlısı tutumu 1960 Askeri Müdahalesine kadar devam etmiştir. Adnan Menderes'in demeçleri sık sık birinci sayfadan ve büyük puntolarla verilmiştir.

Gazetenin iktidara ve muhalefete eleştirileri oldukça yumuşak olmuştur. İktidarın basına karşı izlediği politikayla ilgili haberler diğer gazetelere oranla daha az verilmiştir. Diğer bütün gazetelerde olduğu gibi Hürriyet'te de Askeri Müdahale alkışlarla karşılanmıştır.²⁰⁵

2. 3. 8. 5. Cumhuriyet

Gazetenin kurucusu Yunus Nadi'dir. Yazı kadrosu çoğunlukla edebiyatçı, sanatçı ve akademisyenlerden oluşmuştur. Gazete milliyetçi, devletçi ve Atatürk'e bağlı olmuştur. Başta Nadir Nadi'nin yazıları olmak üzere, 1950'den başlayarak gazetede basın üzerine pek çok haber göze çarpmaktadır. DP iktidarının ilk yıllarında, her gazetenin yaptığı gibi, yapıcı olan eleştiriler, 1954'den sonra giderek sertleşmiştir. Gazete, özellikle basının karşı karşıya kaldığı yasaklar ve cezalar sonucunda eleştirilerini artırmıştır. Cumhuriyet, 1957'den sonra 1960 Askeri

²⁰⁴ TOPUZ, a.g.e., s. 188., ayrıca bkz. ARIKAN, a.g.e., s. 92-93. ve TEK, a.g.e., s. 69-78.

²⁰⁵ TOPUZ, a.g.e., s. 186-187., ayrıca bkz. ARIKAN, a.g.e., s. 91-92. ve TEK, a.g.e., s. 29-36.

Müdahalesine kadar artık tamamen muhalefet kanadında yer almış ve DP'ye karşı bir yayın politikası izlemiştir.²⁰⁶

2. 3. 8. 6. Akşam

Akşam'ın baş yazarı Necmettin Sadak, 1948'de CHP hükümetinden Dışişleri Bakanı olunca, gazete 1950 seçimlerine kadar başyazısız çıkmıştır. Akşam gazetesi, partililik yapmadan, ağır ve ciddi bir gazete olmaya çalışmış, mümkün olduğunca politik ortamlardan uzak durmuştur. Ancak DP'nin son dönemlerinde basına karşı olan tahammülsüz ve sert önlemleri, Akşam tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Her şeye rağmen gazetede, DP'ye karşı polemiklere, muhalif gazetelerde olduğu gibi, çok fazla yer verilmemiştir.²⁰⁷

²⁰⁶ TOPUZ, **a.g.e.**, s. 188., ayrıca bkz. ARIKAN, **a.g.e.**, s. 93-94. ve TEK, **a.g.e.**, s. 36-40.

²⁰⁷ TOPUZ, **a.g.e.**, s. 188.,

3. BÖLÜM

27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ VE BASININ DARBEYE ETKİSİ

3. 1. Ordunun DP iktidarına Karşı Tutumu ve Orduda İlk Örgütlenme Girişimleri

“27 Mayıs eyleminin uzun ideolojik hazırlıkların sonucu olmaktan çok, son günlerin gelişmeleri tarafından ortaya konulan bir ürün olduğu anlaşılıyor. Her ne kadar, kimi anılar, 27 Mayıs eyleminin kökünü çok gerilere kadar götürüyorsa da, anlaşılana, bu girişimlerin eylem içindeki etkisi yaygın değildi. Hiç kuşkusuz bir takım küçük gruplar uzun süredir bir “müdahale” ya da “ihtilal” düşüncesi ile uğraşıyorlardı. Fakat bu küçük grupların güçleri son derece sınırlıydı. Bu nedenle, hükümete el koyma işlemi, Atatürk adına baskıcı bir “müdahale” olmaktan çok, “demokrasiyi kurtarmak” amacıyla gerçekleştirilen yaygın bir eylem niteliği taşıyordu.”²⁰⁸

Kesin bir tarih verilmemesine karşılık, çeşitli anı ve açıklamalardan yola çıkarak 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştiren örgütlenmenin, hemen aynı yılın başında oluşmaya başladığını söyleyebiliriz.

27 Mayıs darbesine katılan kimi subayların anılarında söz konusu sürecin tarihi 1957’ye 1956’ya, hatta 1954’e kadar geri götürülse de, kanımızca anılan dönemlerdeki örgütlenmelerin 27 Mayıs’ı gerçekleştiren kadronun örgütlenmesiyle doğrudan bir ilgisi olmamıştır. DP’nin iktidara geliştinden 1956’nın sonlarına kadar herhangi bir darbe örgütlenmesine dair elimizde somut bir veri bulunmadığı gibi, bu dönemde ordu kurumunun büyük bir bölümünün DP iktidarına sıcak baktığını görmekteyiz.

27 Mayıs Darbesine giden süreçte ordunun iktidara karşı durumunu ele alacağımız bu bölümde ilk önce “İlk darbe fikri ne zaman ortaya çıkmıştır?” sorusunun cevabını aramak gerekir. Bunun için de 27 Mayıs Darbesinin yapılmasında etkili olan kişilerin anılarından faydalanmak gerekir.²⁰⁹

Türkeş anılarında darbe fikrinin köklerinin çok daha gerilerde olduğunu ve bu tarihin 1941’lere kadar uzandığını açıklayarak şöyle devam eder “yıl 1942-43 Çorlu’da bir grup subay bir araya gelir ve İsmet İnönü ve idaresini devirmek için

²⁰⁸ Emre KONGAR, *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul, 2005, s. 156.

²⁰⁹ DAĞCI, *a.g.e.*, s. 51.

aralarında yemin edip, birbirlerine şeref sözü verirler” diyerek ilk örgüt grubunun amacını CHP’yi devirmek için kurulduğunu belirtmiştir.²¹⁰

Kurmay Binbaşı Sadi Kocaş ise anılarında bu konuyla ilgili şunları dile getirmiştir: “1943 yılında örgütlenme çalışmaları başladı... Çok partili demokrasinin kabul edilmesi ve kıyasıya bir seçim mücadelesinin başlaması, istenen konuların, demokratik yollardan ele alınacağı hakkında herkeste doğan ümitler, bu örgütte çalışanları da etkilemiş ve istediklerinin yasal yollarla yapılacağına inanarak çalışmalarına son vermişlerdir.”²¹¹ Böylece Kocaş da Türkeş gibi ilk örgütlenmenin 1943 yılında olduğunu söylemiştir.

1946 seçimlerinde yaşanan usulsüzlük ordu içinde de bazı subaylar²¹² tarafından tedirginlikle karşılanmış ve seçimlerden sonra sık sık bir araya gelen bazı subaylar, 1950 seçimlerinde de aynı şeylerin yaşanması halinde CHP’ye müdahale etmenin gerektiği konusunda görüş birliğine varmışlardır.

Bu örgütlenmelerin ortak yönüne bakacak olursak; CHP iktidarına karşı duyulan rahatsızlık ve çoğulcu demokrasiye bir an önce geçme arzusu olduğunu görmekteyiz.

Bunun içindir ki ordu, DP’nin 1950’de iktidarı devralmasını büyük bir heyecan, coşku ve memnuniyetle karşılamıştır.

Darbeyi yapan subaylar arasında bulunan Orhan Erkanlı, anılarında DP’nin iktidara gelişinin ordu tarafından nasıl karşılandığını şu cümleleriyle anlatmıştır:

“Demokrat Parti’nin iktidara gelişini Türk Silahlı Kuvvetleri sevinç ve ümitlerle karşılamıştır, 1950 seçimlerinden hemen önce ve sonra, Bayar ve arkadaşlarıyla subayların bazı temasları olmuşsa da 1957’de ortaya çıkan “9 Subay Olayı”na kadar, fiili bir hareket, başkaldırma görülmemiştir. Denebilir ki, 1954 seçimlerinin yapılmasını takip eden yıllarda DP iktidarında görülen duraklama, orduyu da etkisi altına almış ve ilk gizli örgüt nüveleri kurulmuştur. Çünkü 4–5 senelik DP iktidarı, ordunun hiçbir meselesini halletmemiş; tersine, iktidar orduyu adeta unutmuştu.”²¹³

DP iktidara geçtikten sonra, subayların tavrındaki değişikliğin ilk işareti, daha seçimleri takip eden ilk günlerde görülmüştü. “Gerçekten de, seçim sonuçlarının yol açtığı durum değişikliği öğrenilir öğrenilmez, bir grup yüksek rütbeli subay İnönü’ye

²¹⁰ DAĞCI, a.g.e., s. 52.

²¹¹ KOCAŞ, a.g.e., s. 158.

²¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. DAĞCI, a.g.e., s. 52.

²¹³ Orhan ERKANLI, *Askeri Demokrasi 1960-1980*, İstanbul, 1987, s. 9.

gelerek “bir emri olup olmadığını” sormuştur. Bunun apaçık anlamı, seçimlerin yasalara uygun olarak iktidara taşıdığı hükümeti devirmeye hazır olduklarıydı.”²¹⁴

Ancak İnönü bu teklifi, halkın tepkisinden çekindiği ve belki de kısa bir süre sonra iktidarı tekrar geri kazanacaklarını düşündüğü için geri çevirmiştir.

Başgil, bazı subayların İnönü’ye olan sadakatini gösteren ikinci bir olayı da şöyle anlatmaktadır:

“1950 güzünün sonlarına doğru, Ankara ile Erzurum arasında uçuş yapan bir grup askeri uçak, şehirler ve köylerin üzerine halka yönelik bildiriler attı. Bu bildirimlerde milletin tek umudu olan İsmet İnönü’nün şahsı etrafında mutlaka bir araya gelinmesi gerektiği anlatılıyordu.”²¹⁵

Ancak bu çabalar boşuna harcanmış emekten başka bir şey değildi. Zira CHP iktidarından yeterince bunalmış olan halk, çoktan DP’yi kurtuluş çaresi olarak görmüş ve DP iktidarın ilk yıllarda çizdiği başarılı politika ile de o çareyi bırakma niyetinde olmadığını göstermiştir ki 1954 seçimleri bunun bir kanıtı olmuştur.

Askerin bu tutumundan rahatsız olan Menderes’in iktidara geldikten sonra ilk icraatlarından biri Silahlı Kuvvetler Birliği’nde önemli değişiklikler yapması olmuştur. Buna sebep olan olay ise “Bir albayın 5 Haziran 1950’de Başbakan Menderes’i ziyaret ederek, 8-9 Haziran gecesi kendisine karşı bir askeri darbe yapılacağını ihbar etmesi”²¹⁶ olmuştur.

Daha sonra Menderes, Bayar’ın da onayını alarak 15 general ve 150 albayı 2-3 ay içerisinde emekliye sevk etmiştir.

Aslında İnönü’ye bağlı subayların dışında, ordu da halk gibi ilk yıllarda DP’nin icraatlarından memnundu ama sonraları işlerin rengi değiştikçe ordu da tedirgin olmaya başlamıştı. Muhsin Batur anılarında bu durumu şöyle açıklamıştır:

“Ekonomik zorlukların artması, muhalefetin güçlenmesi, muhalefete iktidarın demokrasi anlayışı arasındaki farklılıkların artması, seçim sisteminin millet iradesini tam yansıtmaması, asgari müştereklerde anlaşma yeteneğimizin milletçe az oluşu gerginliği artırıyordu. Ayrıca Atatürk İlkeleri ve bilhassa Laik’liğin yanlış ve politik maksatlarla kullanılması biz Silâhlı Kuvvetler mensuplarını tedirgin ediyordu.

”²¹⁷

²¹⁴ BAŞGİL, a.g.e., s. 150-151.

²¹⁵ BAŞGİL, a.g.e., s. 152.

²¹⁶ DAĞCI, a.g.e., s. 39.

²¹⁷ Muhsin BATUR, *Anılar ve Görüşler “Üç Dönemim Perde Arkası”*, İstanbul , 1985, s. 72.

Ordu ile iktidar arasındaki bu ılımlı dönem, artık yerini tedirginlik ve kuşkulara bırakmıştı. İktidar, 1954 yılına doğru ordunun ihtiyaçlarını ve beklentilerini karşılayamadığı için subay kesimini karşısına almıştır. Zira subaylar o dönem, maddi sıkıntılarını sık sık dile getirmişlerdir. Orhan Erkanlı anılarında bu durumu şöyle anlatmıştır:

“İkinci Cihan Harbi’ni büyük sıkıntılar, yokluklar içinde geçiren ordu, yeni iktidardan çok şeyler bekliyordu. Hayal kırıklığına uğradı. On senelik DP iktidarında ne Bayar ve ne de Menderes bir gün, herhangi bir garnizonu ziyaret edip asker çorbası içmediler. Biz yine yokluklarımız ümitsizliklerimizle baş başa kaldık.”²¹⁸

1950’li yılların ortalarından itibaren ise Menderes’in orduya karşı tutumları, ABD’nin ordu içine müdahaleleri ve DP’nin beklenenin aksine antidemokratik uygulamaları ordu içinde bir takım oynaşmalara neden olmuştur. Ordu içinde birden fazla bulunan muhalif gruplarda yer alan ünlüler içinde, Dünder Seyhan, Suphi Gürsoytrak, Orhan Kabibay, Osman Köksal, Talat Aydemir, Sadi Koçaş, Alparslan Türkeş, Numan Esin, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer gibi isimler vardı.

Milli Birlik Komitesi üyesi sözcüsü Numan Esin, ilk örgütlenme girişimlerinin 1954-1955 yıllarında düşünülmeye başlandığını belirtmiştir.²¹⁹

1956 yılına girilirken hem İstanbul hem de Ankara’da subayların örgütlenmesi olayı ve bu örgütlere katılımlar hız kazanmaya başlamıştır.

İstanbul’daki örgüt kendilerine “Yıldız Sarayı’ndaki Harp Akademisi Örgütü” adını vermişti ve bu örgütün içinde şu önemli isimler bulunuyordu:

“Albay rütbesinde Faruk Ateşdağlı, Naci Asutay; yarbay rütbesinde Faruk Güventürk, Nuri Hazer, Nemci Bek, Rıza Ükaydın; binbaşı rütbesinde Dünder Seyhan, Necati Ünsalan, Rauf Gökçe; yüzbaşı rütbesinde Suphi Gürsoytrak, Orhan Erkanlı, Kemal Güner. .”²²⁰

Bu örgüt, 1955 ve 1956 yıllarında İstanbul’da çalışmalarına devam ederken Ankara’da da bir yandan Sadi Kocaş bir yandan da Talat Aydemir örgütlenmeye çalışmış, sonunda Faruk Güventürk komitesi ile Talat Aydemir Komitesi birleştirilmiş, oluşturulan teşkilatın başkanlığına Faruk Güventürk, sekreterliğine de Dünder Seyhan seçilmiştir. Teşkilatın adı da “Atatürkçüler Cemiyeti” olmuştur.²²¹

²¹⁸ ERKANLI, a.g.e., s. 9.

²¹⁹ DAĞCI, a.g.e., s. 53.

²²⁰ Örsan ÖYMEN, *Bir İhtilal Daha Var...:1908-1980*, İstanbul, 1986, s. 156-159.

²²¹ ERKANLI, a.g.e., s. 12.

Bu komite, 1957 yılında Ekim seçimlerine birkaç hafta kala harekete geçmeyi bile düşünmüş, ancak üyeleri arasındaki bazı fikir ayrılıkları, darbe için gerekli desteği ve gücü İnönü'nden bulamayışları ve en önemli eksik olarak bir liderlerinin olmayışı sebebiyle, bu darbe girişimlerinden vazgeçerek daha elverişli bir zamana bırakmak zorunda kalmışlardır.

“İktidara el koymanın araçlarına gelince, komite kendisine aşama aşama gerçekleştirilecek olan başlıca üç hedefi tayin etmişti. Her şeyden önce, elemanı ve donanımı bakımından başkentin en güçlü askeri birliğini oluşturan Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'nı her ne pahasına olursa olsun kazanmak gerekiyordu. İkinci sırayı, yine çok iyi donanımlı olan Ankara Garnizonu alıyordu. Son olarak da, iki bin kadar seçme öğrenciyi çatısı altında barındıran Harp Okulu vardı.

...Muhafız Alayı'nı elde edip ilk hedefine oluşan komite, ardından Ankara Garnizonu komutanı, son derece karakter sahibi bir adam ve fevkalade bir asker olan General Mandoğlu'nu kazanmanın yollarını arar... General hiç tereddüt etmeden kabul eder.

...Harp Okulu'na gelince, üç hedefin en başında yer almasına rağmen, buranın desteği, komutanı Sıtkı Ulay aracılığıyla ancak son anda sağlandı. ”²²²

Başgil'in bahsettiği gibi komitenin amacı, genel hatlarıyla böyleydi ve bu amaçları aşama aşama gerçekleştirmeye muvaffak olmuşlardı. Komitenin en önemli eksikliklerinden biri de daha önce bahsettiğimiz gibi bir liderden yoksun olmalarıydı. Bu konuda ilk teklif dönemin Savunma Bakanı Şemi Ergin'e yapılmış ama bu teklif Ergin tarafından reddedilmiştir.

Bu sırada ordu içinde patlayan “9 Subay Olayı” çeşitli örgütlenmeleri dağıtmıştır. “9 Subay Olayı” da tarihimiz açısından oldukça ilginçtir. Binbaşı Samet Kuşçu adlı bir subay, bir grup subaya devrimci içerikte konuşmalar yapmıştır. Karşısındaki subayların soğuk davranışları karşısında ise onların Menderesçi olduğunu düşünerek, onlar kendisini ihbar etmeden önce kendisi onları ihbar etmek için harekete geçmiştir. Binbaşı, çeşitli basın organlarına, başlarında Yarbay Faruk Güventürk olan bir grup subayın Nasır tipi bir ihtilal hazırlığı içinde olduğu yönünde demeçler vermiştir. Bu demeçlerden dolayı 9 subay tutuklanmıştır. . Tutuklananların içerisinde Kurmay Albay Naci Aşkun isimli bir subay da vardı. Bu subay aynı

²²² BAŞGİL, a.g.e., s. 156-157.

zamanda milli şefi devirmek için 1943 senesinde kurulan cunta içerisinde yer almıştı. Kendisini tutuklattıran mahkeme başkanı ise aynı cunta içerisinde yer alan Cemal Tural olmuştur.

Bu olay sonucunda ihbarcı subayın dışında kimse ceza almamış ve serbest bırakılmışlardır. İhbarcı subay Samet Kuşçu ise orduyu isyana teşvik suçundan iki yıl hapis cezası almıştır.

Böylece kapatıldığı düşünülen bu olay, aslında sonun başlangıcı olmuştur. Etrafındaki işgüzarlar tarafından ordunun kendisine sadık olduğu düşüncesine inandırılan Menderes, bu olay üzerinde fazla durmamıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise Menderes'in aksine bu durumu ciddiye alanların başında gelmiştir. Celal Bayar: "...meseleyi deşmek lazımdır beyler, meselenin üstüne eğilmek lazımdır. Tecrübelerimle bilirim, böyle başlar bu işler. Bu üç, beş subayın kendi kendilerine yaptıkları hareket olamaz. Böyle dahi olsa, meselenin üstüne ciddiyetle eğilerek hiç değilse askerinin nelerden şikayet ettiğini öğrenebiliriz"²²³ diyerek duyduğu endişeyi açıkça belirtmiştir.

Ancak bu olayın üstü küllenmiş ve ileride gerçekleşecek olan darbeye giden yollar iyice açılmıştır. Aslında bu olay DP iktidarı tarafından derinlemesine analiz edilebilseydi, belki de 27 Mayıs Askeri Darbesi hiç yaşanmayacaktı.

9 Subay Olayı'ndan sonra önemli bir gelişme yaşanmış ve Savunma Bakanı Şemi Ergin istifa etmiştir. İstifa eden Bakanın yerine Ethem Menderes getirilmiştir. Bu arada gizli örgütün elemanları olay soğuyana kadar dağılmaya karar vermişlerdir.

9 subay olayından sonra dağılan örgüt elemanları, 1959 senesinde tekrar kıpırdanmaya başlamışlardır. İlk iş örgüte lider aramak olmuştur. İlk teklif Kara Kuvvetleri Komutanı Necati Tarcan'a yapılmış, Tarcan bu teklifi kabul etmiş fakat aradan bir hafta geçtikten sonra vefat etmiştir. Bu defa liderlik teklifi 1959'un ilk aylarında Kara Kuvvetleri Kumandanlığı'na getirilen Orgeneral Cemal Gürsel'e yapılmıştır. Gürsel bu teklifi kabul etmiş ve böylece örgüt bir lidere kavuşmuştur.²²⁴

Komite, darbe hazırlıklarını el altından hızlandırmışken hesapta olmayan bir aksilik yaşanmıştır. Orgeneral Cemal Gürsel izine ve emekliye ayrılmadan önce 13 maddelik bir muhtıra hazırlayarak Milli Savunma Bakanı'na göndermiştir. Aslında

²²³ Samet AĞAOĞLU, **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, İstanbul, 1972, s. 143.

²²⁴ DAĞCI, **a.g.e.**, s. 56.

mektubun asıl hedefi Adnan Menderes'tir. Son derece manidar olan bu mektubu burada vermenin faydalı olacağını düşünmekteyiz:

“Aziz vekilim,

Dün geceki konuşmalarımızdan cesaret ve ilham alarak zatîîlerine, memleketin huzur ve istikrarı için alınması lazım gelen tedbir ve kararlar hakkında düşüncelerimi arz etmeyi milli ve vatani bir vazife bildim.

Sayın başvekilin açıklamalarını dinledim ve okudum; bunlar da benim düşüncelerimin kabulüne müsait bir zeminin henüz mevcut olmadığı aşikâr olarak belli ise de gene de görüşlerimin sizlere iblağının zaruretine inanıyorum.

Muhterem vekilim, şu hakikatı kabul etmek lazımdır ki, Kayseri hadiseleriyle başlayıp son karar ve feci olaylara kadar devam eden vak'alar vatandaş ruhunda derin tesirler ve hükümete karşı telafisi güç hoşnutsuzluklar yaratmıştır. Hele ordunun talebelere karşı akılsızca kullanılması işin vehametini artırmış, ordu mensuplarında da huzursuzluk ve güvensizlik hisleri belirmiş, korkulan şey olmuş, ordu politikaya karıştırılmıştır.

Sayın vekilim,

Bu ahvâl küçümsenecek, cebir ve şiddetle geçirilecek şeylerden değildir. Memleket, hükümet ve partinin düştüğü bu müşkül vaziyeti kurtarmak için sükunetli fakat ciddi ve zecri tedbirler almak lazımdır. Bu tedbirler şunlar olmalıdır:

1. Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. Cumhurbaşkanlığına Sayın Adnan Menderes getirilmelidir. Bu muhterem zatı her şeye rağmen milletin çoğunluğunun sevmekte olduğuna kaniim. Bu sevgiden istifade edilerek kırılanların gönülleri alınmalı ve millete yeniden güven telkin edilmelidir.

2. Kabinede iyi kabul edilmeyen ve suihalleri bütün memlekete yayılmış bulunan zevat çıkartılması ve yeni kabine mutlak dürüst, makul zorcu değil, adalet ve şefkat hissi taşıyan zevattan kurulmalıdır.

3. İstanbul, Ankara valileri ve Emniyet müdürleri süratle değiştirilmelidir.

4. Son çıkarılan ve tahkikat komisyonları ihdas eden kanun kaldırılmalıdır.

5. Ankara Örfi İdare kumandanı değiştirilmelidir.

6. Partilerin ocak, bucak teşkilatı kaldırılmalı, sadece vilayet merkezlerinde mümessiller bulundurulmalıdır.

7. Parti faaliyetleri azami senede iki defa vilayet merkezlerinde ve mahdut partililerle yapılmalıdır.

8. Mevkuf gazeteciler bir af kanunu ile kısa zamanda tahliye edilmelidir.

9. Son hadiseden tevkif edilen talebeler tedricen serbest bırakılmalıdır, ilim müesseseleri yeniden faaileyete geçirilmelidir.

10. Şimdiye kadar çıkarılan bütün antidemokratik kanunlar tedricen kaldırılmalıdır.

11. Vatandaş, hürriyet ve eşit muamele hakkına mutlak surette riayet edilmelidir.

12. Ordunun mes'eleleri süratle hal edilmelidir.

13. Din istismarcılığından vazgeçilmelidir.

14. Suiistimler oluyor mu, bilmiyorum; fakat olduğu hakkında umumi bir kanaat mevcuttur ve milletin hükümete karşı itimatsızlığına sebep olmaktadır. Bu gibi kötülüklerin şiddetle bertaraf edilmesi lazımdır.

15. Müstesna zamanlar ve günler haricinde hükümet büyükleri memleket gezilerinde suni büyük vatandaş toplulukları ile karşılaşmalar yapmak usulü kaldırılmalıdır.

Çok muhterem vekilim;

Bu yazdıklarım asla bir parti ve politika mülahaza ve tesiriyle değildir.

Memleketin durumunun bu tedbirlerin alınmasını zaruri kıldığına inandığım için arz ediyorum. Sizlerin vatanperverlik ve vicdanlarınıza hitap ediyorum. Memlekette çok şeyler yaptığımız muhakkaktır, fakat bu da asla kâfi değildir. Bu yapılan işleri müstemleke idareleri de yapar, yapıyor ve yapmıştır. Asıl mühim olan toplumun ruhunda yaşama şevk ve azminin geliştirilmesi, hak ve hürriyet aşkının kökleştirilmesi ve vatandaş idrakinin yüksek ve necip hislerle donatılmasıdır. Olaylar bu yolda olmadığımızı göstermektedir. Talebelerin hürriyet duygusu ile yaptıkları masumane tezahürata karşı, idarecilerin hatası yüzünden kıtalar sevk edilmesi ve onların desteği ile emniyet kuvvetlerinin ilim yuvalarının içine kadar girerek talebeleri profesörleri beraber coplarla ve kurşunlarla tedip etmesi feci bir şeydir.

O hengâmede kız talebelerin yürekler parçalayan çığlıklarının analar, babalar ve halk ruhunda onulmaz yaralar açacağını ve açtığını anlamamak, memleketin huzuru bakımından büyük hata olduğuna kaniim. Bizim, gençlerimizde hak, adalet ve hürriyet duygularının gelişmesinden ve kemalinden memnun olmamız lazım gelmez mi? İstikbali hissiz, duygusuz müstemleke ruhlu, yalnız maddeci bedbaht insanlara mı bırakmak istiyoruz?

Sayın vekilim, maruzatım muhakkak ki, çok mühim ve hatta çok cüretkârânedir. Fakat memleket için, millet için, hükümet ve hatta partimizin selameti için dikkate alınması lazımdır ve hatta çok lazımdır.

Derin ve sonsuz hürmetlerimi sunarım.”²²⁵

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal GÜRSEL

3 Mayıs 1960’da Cemal Gürsel’in Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes’e yazdığı bu mektup, gizli örgütte panik yaratmıştır. Mektup da anlaşılacağı üzere Gürsel bir anda karar değiştirmiş ve “müdahaleyi şimdilik durduralım” diyerek izne çıkmıştır.²²⁶

Tekrar lidersiz kalan örgüt ilk teklifi Fahri Özdilek’e yapmış fakat teklif reddedilince bu sefer de liderlik teklifi Cemal Mandoğlu’na yapılmıştır. Mandoğlu da teklifi kabul etmiştir. Örgüt elemanları bir araya gelerek hareket gününü 20 Mayıs’tan sonra 26 Mayıs’tan önce olarak tespit etmişlerdi, ancak Ankara’da Harbiye öğrencileri plansız ve kendiliğinden bir biçimde Kızılay’da bir protesto gösterisi yapınca, darbeciler daha hızlı hareket etmeye başlamışlardır.

Darbeyi hızlandıran son olay, 25. 05. 1960 tarihinde Menderes’in Eskişehir ziyareti sırasında genç subayların Menderes’e arkalarını dönerek yaptıkları ilginç bir protesto olmuştur. 26 Mayıs gecesi genç subaylardan oluşan örgüt DP hükümetini devirerek yönetimi ele geçirmiştir.

3. 2. Darbeye Giden Süreçte Yaşanan Önemli Olaylar

3. 2. 1. Tahkikat Komisyonu

“DP’nin yıkılış günlerinin ikinci önemli icraatı, Tahkikat Komisyonunun görev ve yetkileri hakkındaki kanunun kabul edilmesidir. Bu kanun, DP diktatoryasına hukuki zemin teşkil etmek amacıyla çıkarılan tam bir istibdat fermanı niteliğindedir.”²²⁷

DP, aydınlara, bürokratlara ve CHP’ye karşı uğraşta, en etkili araç olarak, halk desteğini kullanmıştır. Fakat bunu aşırı bir biçimde, karşı grup ve görüşleri

²²⁵ <http://www.zaman.com.tr/webapp-tr/haber>.

²²⁶ DAĞCI, a.g.e., s. 59.

²²⁷ EROĞUL, a.g.e., s. 175.

ortadan kaldırmaya yönelik olarak da kullanınca silah 27 Mayıs 1960'ta geri tepmiştir.²²⁸

DP'ye Meclis içinde ve dışında yöneltilen eleştiriler, iktidarının baskısının daha da artması sonucunu doğurmuştur. DP'nin tek parti yaklaşımı, her türlü karşıtlığa son derece sınırlı ve sert tepkiler vermesine yol açmıştır. Tahammülsüzlük hat safhaya ulaşmıştır. Ancak bu tahammülsüzlükte muhalefetin de payını unutmamak gerekir. Sonuçta etki tepkiyi doğurmuştur. Siyasal partiler, basın, radyo, üniversiteler, sendikalar, yayın organları ve bürokrasi üzerinde baskılar iyice ağırlaştırılmış, hükümet artık, “yeni bir demokrasi tipi” bile aramaya başlamıştır.

Hükümet bunun için de neler yapılabilir diye araştırmaya başlamıştır. Tahkikat Komisyonu ile sonuçlanacak bu süreç, muhalefetin ağır eleştirileri ile birlikte hız kazanmıştır. CHP bir çatışmaya girmeden, iktidarın baskılarına boyun eğmeyeceğini belli edince; DP, CHP'yi ve diğer muhalif unsurları ortadan kaldırmak ve en azından uzun bir süre susturmak için Meclis'te bir Tahkikat Komisyonu kurma tasarısını ortaya atmıştır.

Böylece 18 Nisan 1960'ta muhalefetin yasal sınırları çiğnediğine dair 15 DP milletvekilinden oluşan bir soruşturma komisyonu oluşturulmuştur.²²⁹ Tamamen DP'lilerden oluşan bu komisyon, doğal olarak tarafsızlıktan son derece uzak kalmıştır. “Tahkikat Komisyonu” adını verdikleri komisyon, Mecliste CHP tarafından büyük tepkilerle karşılanmıştır. Hatta İnönü Mecliste yaptığı ve ayrıntısını daha sonra vereceğimiz meşhur konuşmasıyla da darbe hazırlığında olup, tedirgin olan subaylara cesaret vermiştir.

Söz konusu yasa, onları uygulayacak olan 15 kişilik komisyon ve onların görev vereceği alt komisyonları, Cumhuriyet savcılarına, sorgu yargıçlarına, sulh mahkemeleri yargıçlarına ve askeri adli amirlere tanınmış olan bütün hak ve yetkilere sahip kılınmışlardır. Dolayısıyla soruşturma komisyonları,

- Her türlü yayınları yasaklamaya,
- Yayın yasağına uyulmaması durumunda süreli ya da süresiz yayının basımını ve dağıtımını durdurmaya,
- Söz konusu yayınların toplatılmasına, süreli yayın basımının durdurulmasına veya basımevinin kapatılmasına,

²²⁸ KONGAR, **a.g.e.**, s. 153.

²²⁹ AHMAD, **a.g.e.**, s. 79.

- Soruşturma için gerekli görülen ya da suçu kanıtlayıcı nitelikte olan her türlü evrak, belge ve eşyaya el konulmasına,
- Siyasal içerikli toplantı, hareket, gösteri vb. faaliyetler hakkında önlem ve karar almaya
- Soruşturmanın sağlıklı bir biçimde sonuçlandırılabilmesi için gerekli görülen bütün önlemleri ve kararları almaya,
- Hükümetin bütün araçlarından yararlanmaya yetkili sayılmışlardı.²³⁰

Komisyonun aldığı bütün kararlar kesindi ve bu kararları sorgulayabilecek veya temyiz edebilecek hiçbir üst makam yoktu.

“Tahkikat Komisyonu aslında DP tarafından demokratik düzene karşı uygulanmış bir “hükümet darbesi” idi.”²³¹

Kısaca diyebiliriz ki, bu uygulama bütün ülke de öğrenci gösterilerine ve siyasal gerginliğe yol açmış, sıkıyönetim ilan edilmiştir. Artık Türkiye’de demokrasinin sonu gelmişti çünkü yargının tüm yetkileri de CHP’yi kapatmak için, Mecliste oluşturulan bu komisyonun eline verilmişti.

3. 2. 2. Öğrenci Olayları

Yüksek öğretim gençliği, her zaman siyasi gelişmelerle alakası olan ve bu siyasi gelişmeleri yakından takip edip, eleştirebilen önemli bir etken olmuştur.

DP’nin iktidara gelişi, her kesimde olduğu gibi yüksek öğretim gençliğince de sevinçle karşılanmıştı. Tek partili siyasi rejimin baskısından sıkılan ve artık ülkede gerçek bir demokrasi isteyen üniversite gençliği, doğal olarak DP’nin iktidara gelişinde büyük bir mutluluk duymuştur. Aslında DP’nin iktidara gelince demokrasiyi tam anlamıyla uygulayacağı sözünü vermesi, her kesimin umutla beklemesine sebebiyet vermiştir. Bu da onu destekleyenlerin partiden çok demokrasi fikrini benimsediklerini ortaya çıkarmaktadır.

Yüksek öğretim gençliği, DP iktidarının ilk yıllarında siyasi ve sosyal durumdan memnun olmuştur. Ancak özellikle 1956 yılından itibaren iktidarın muhalif basın ve siyasi muhalefet üzerindeki baskısını, denetimini artırması ve antidemokratik uygulamalara girişmesi, huzursuz olan yüksek öğretim gençliğinin yavaş yavaş örgütlenmesine sebebiyet vermiştir.

²³⁰ TURAN, a.g.e., s. 201.

²³¹ KONGAR, a.g.e., s. 154.

Üniversite gençliği 27 Mayıs 1960'a giderken yoğun toplumsal gösterilerin içinde yer almıştır.

İlk hareket 1956 yılında olmuştur. 23 Ocak 1956'da Ankara Üniversitesi SBF Fikir Kulübü "Demokraside Parlamento Hâkim-i Mutlak Değildir" konulu bir toplantı düzenlenmişti. Bu toplantıya Feyzioğlu ve Aksoy gibi hukukçular katılmıştı. Başbakan Menderes "Üniversitenin çanına ot tıkamaktan" söz etmiş, bu tutum üniversite gençliğinde tepki oluşturmuştur.²³²

Bu ve buna benzer iktidarı eleştiren olaylardan sonra, İktidar, başkaldıran bürokrasiyi ve üniversiteyi yola getirmekte kararlı davranmıştır. Üniversite özerkliği, üniversite yönetimi Milli Eğitim Bakanlığına bağlanarak, yok edilmiştir.²³³

"Menderes, 7 Nisan'da parti grubunda yaptığı konuşmada, "Memleket bugün kabili idare olmaktan çıkmıştır. İşler çoktan laçka olmuştur. Adliye işlemez hale gelmiş, idare acze düşmüştür." Diyerek suçu ve sorumluluğu muhalefetin üzerine atmış, muhalefeti hizaya getirecek yeni tedbirler istemişti.

...Hakimi de, savcısı da bir partinin milletvekillerinden oluşan olağanüstü yetkilerle donatılmış bir yeni müessese kurulacaktı. Tahkikat Komisyonu DP'nin istekleri ve niyetleri doğrultusunda kuruldu ve çalışmalara başladı. Ve bu, bardağı taşıran son damla oldu."²³⁴

Meclis ve özellikle Tahkikat Komisyonu'nun çalışmalarının yayımlanması yasaklanmıştır. O gün İnönü, Meclis'te önemli bir konuşma yapmıştır. Kendisinin ve CHP'nin ihtilalden gelip demokrasiye geçtiğini, ihtilal yapmalarının olanaksız olduğunu, kurulacak böylesi bir komisyonun demokrasilerde yeri olmadığı için "gayri meşru" olduğunu, TBMM üzerinde bir baskı dönemi getireceğini belirtmiştir. Ve şu ünlü cümlesi Meclis zabıtlarına geçmiştir:

"Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa, o memlekette ihtilal behemehal olur. Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam. Şimdi arkadaşlar şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. İhtilal meşru bir hak olarak kullanılacaktır."²³⁵

²³² Alev COŞKUN, "27 Mayıs ve Gençlik", *Cumhuriyet*, 27. 05. 2004.

²³³ KONGAR, *a.g.e.*, s. 153.

²³⁴ ERKANLI, *a.g.e.*, s. 13.

²³⁵ Metin TOKER, *Demokrasinin İsmet Paşalı Yılları*, Ankara, 1991, s. 341-342.

Bu konuşmanın yayımlanması derhal yasaklanmıştır. . Konuşma her ne kadar gazetelerde yayımlanmadı ise de teksirle, daktilo ile çoğaltılarak bütün Türkiye'ye yayılmıştır.

Tahkikat Komisyonu, gazetelere ve matbaalara el koymak yetkisine sahipti. Ayrıca Komisyon, kararlarına karşı çıkan kişileri hiçbir yargılamaya tabi tutmadan 3 yıla kadar tutuklamak gibi çok tehlikeli yetkilerle donatılmıştı. 19 Nisan 1960'ta yaptığı bir konuşma nedeniyle İnönü'ye, 12 oturum Meclis'ten çıkarılma cezası verilmişti.

İşte bu durumlar, İstanbul ve Ankara Üniversitesi öğrencilerini harekete geçirmiştir.

Kongar öğrenci olayları ilgili şu yorumu yapmıştır:

“27 Mayıs öncesi günlerde büyük kentlerin havası tam bir devrim ortamını yansıtıyordu. Öğrenci ayaklanması ve bunlara karşı polisin acımasız davranışları Türkiye'deki olağanüstü durumun belirtileriydi. Tahkikat Komisyonu'na ek olarak sıkıyönetimin de ilan edilmiş olması, tam bir baskı havasını gerçekleştirmişti. Bu ortam içinde üniversite öğrencileri, Tahkikat Komisyonu'nu ve DP'nin öteki uygulamalarını eleştirmekte yine de etkindiler.”²³⁶

Bu yaşananların doğrultusunda DP'ye karşı ilk büyük öğrenci gösterisi, Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasından bir gün sonra, 19 Nisan 1960'da Kızılay'da düzenlenmiştir.

İkinci büyük gösteri ise yine aynı komisyonu Meclisten geçtiği günün ertesinde yaşanmıştır. 28 Nisan 1960'da Tahkikat Komisyonu'nun anayasa dışı yetkilerini protesto etmek üzere İstanbul Üniversitesi öğrencileri üniversitenin bahçesinde toplanmışlardır. Polisin müdahalesiyle olaylar büyümüş ve olayın içine askerler de girmiştir. Gösterici gençler ile askerlerin yakın ilişkisi gözlerden kaçmamıştır. Olayın şahitlerinden hukuk profesörü Ali Fuad Başgil bu olayı kitabında şu şekilde anlatmıştır:

“...Birkaç saniyelik bir duraklamanın hemen ardından subaylar, askerler ve öğrenciler birbirlerine sarılıp nerdeyse gözleri yaşlı bir halde kucaklaşmaya başladılar. Kendi kendime “Menderes hükümetinin sonudur bu” dedim, çünkü harekete artık asker de katıldı.”²³⁷

²³⁶ KONGAR, a.g.e., s. 155.

²³⁷ BAŞGİL, a.g.e., s. 121.

Bu olaylar sırasında Malatya doğumlu Orman Fakültesi öğrencisi 20 yaşındaki Turan Emeksiz kurşunlara hedef olarak ölmüştür. Yüzlerce üniversiteli genç ise yaralanmıştır.

Gençlik olayları, 29 Nisan 1960 günü Ankara'ya sıçramıştır. Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri DP iktidarı ve uygulamalarına karşı başkaldırmıştır. İstanbul'daki bütün öğrenciler, gemilere ve trenlere bindirilerek ailelerinin yanına gönderilmiştir. Ama gösteriler İstanbul ve Ankara'da 26 Mayıs'a kadar kesilmeden sürmüştür.

26 Mayıs'a kadar devam eden gösteriler içinde önem arz eden bir başka gösteri "555K" gösterisidir. Yani "Beşinci Ayın Beşinde Saat Beşte Kızılay'da" anlamına geliyordu. Toplanan büyük kalabalıklar, iktidar ile muhalefet grupları arasındaki ilişkileri krize sokmaktan ve memlekette huzursuzluğun artmasına sebep olmaktan başka bir işe yaramamıştır.

Bu arada gençliğin hareketleri toplum içinde de yankılarını bulmuştur. CHP antidemokratik yetkiler içeren Tahkikat Komisyonu'nu bahane ederek öğrenci olaylarını, DP üzerinde baskı unsuru olarak kullanmaktan geri kalmamıştır.

Kamuoyu, Menderes'in yaptığı sivil darbeye karşılık, artık bir askeri darbe bekler duruma gelmiştir. Böyle bir gidişi önlemenin tek yolu, hemen bir seçim kararı alarak, bir an önce demokrasiye dönüşü sağlamaktır. Fakat DP yöneticileri, seçim olasılığını rafa kaldırarak, baskı yöntemlerine devam etti.²³⁸

Olayların büyümesi üzerine sıkı yönetim ilan etmişti. Sert bir sansür olduğu için, basın ve radyo bu eylemleri kamuoyuna yansıtıyordu. Fakat dedikodu ve fısıltı gazetesi, siyasal tedirginlik belirtilerini abartarak yaydığı için, sansür, hükümetin istediğinin tersine bir işlev yapmıştır. . Yani bu yasak tamamen iktidarın aleyhine sonuç vermiştir. Zira böyle önemli olaylar olurken vatandaşın normal yollardan bilgi edinmesini önlemek, kaçınılmaz olarak, fısıltı gazetesinin ve geniş çapta dedikodu mekanizmasının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu tarz bilgilerin de gerçekleri çok büyük ölçüde abarttığı malumdur. Örneğin, 28 Nisan olaylarında iki öğrenci ölmüştü. Fısıltı gazetesi, derhal bu rakamı altmışa, yetmiş ve hatta daha da fazlasına yükseltmiştir. Dedikodu şeklinde yayılan yüzlerce öğrencinin öldürüldüğünü söylentileri üzerine Menderes şunları söylemiştir:

²³⁸ BİRAND-ÇAPLI-DÜNDAR, **Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu**, İstanbul, 1993, s. 160.

“Bütün bu menfur iddialar da, ihtilal lafları da hepsi sunidir, uydurmadır, tertiplidir. Muayyen maksatlara ve suikast sebeplerine tevcih edilmiş, adi, kaba, ilk bakışta kılığında kıyafetinden bütün sahteliği görülüverecek kadar iptidai bir özentî ve taslağından ibarettir.”²³⁹

O günlerde, başkentteki ve İstanbul’daki vatandaşların çoğunluğu, bu haberlere içtenlikle inanıyorlardı. Böylece herkesin gözünde iktidar daha da korkunçlaşmış, buna bağlı olarak da tepkiler artmıştır. Bu nedenle büyük kentlerde hemen herkes askerlerin duruma el koymasını bekler ve de ister duruma getirilmişti.

Kısaca diyebiliriz ki Menderes iktidarı tarafından, öğrenci eylemlerini ve karşıt görüşleri bastırmak için kullanılan silahlı kuvvetler, 27 Mayıs 1960 sabahı yönetime el koymuştur.

3. 2. 3. Harp Okulu Yürüyüşü

İstanbul’da ve Ankara’da çıkan öğrenci olaylarını en son olarak Ankara Kızılay’da Harp Okulu öğrencilerinin gösterisi izlemiştir.

O dönem Harp Okulu Komutanı Sıkı Ulay, 21 Mayıs 1960 Harp Okulu yürüyüşünü hatıratında şöyle anlatır:

“21 Mayıs Cumartesi günü Genelkurmay Başkanı Erdelhun’un beni arayarak Harp Okulu öğrencilerinin, orduveinden Çankaya’ya doğru yürüyüşe geçmesini telefonla bildirmesi üzerine doğru Kızılay’a gittim. İlk işim uzaktan bizim resmi elbiseli öğrenci adedini hesap etmek oldu. Benim tahminime göre 200-250 arası. . Bu yürüyüşte şayanı dikkat olan husus talebeler arasına katılmış, okulda olmayan birçok subayın bulunuşu ve bilhassa bu subayların, içlerinde albay dahil çeşitli rütbelerden, çeşitli sınıflardan olmaları idi. Sonradan bunun adı “Harp Okulu Yürüyüşü” olarak adlandırıldı, fakat gerçekte bu “Harp Okulu Yürüyüşü” değil bir “Subay Yürüyüşü” idi...”²⁴⁰

“Yürüyüş için karar, 19 Mayıs günü verilmişti. 21 Mayıs Cumartesi günü saat 15:00’de Kızılay’da toplanarak Çankaya’ya doğru sessiz bir yürüyüş yapılacağını, gösteriye hem subayların hem de Harbiyelilerin resmi elbise ile katılacağını bildirdiği söz konusu edilmiştir.”²⁴¹

Türkeş ise bu olayı şöyle değerlenmiştir:

²³⁹ DURSUN, **Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar**, s. 49.

²⁴⁰ Sıkı ULAY, **Harbiye Silah Başına**, İstanbul, 1968, s. 77-81.

²⁴¹ Yılmaz ÖZTUNA, **Ayvaz GÖKDEMİR, Türkiye’de Askeri Müdahaleler**, İstanbul, 1987, s. 96.

“...bu sıralarda Harp Okulu Yürüyüşü meydana geldi. Onu biz düzenlemedik. O, kendiliğinden ve zannediyorum biraz da Halk Partililerin kışkırtmasıyla meydana gelen bir olay...”²⁴²

Erkanlı'nın konu hakkında verdiği bilgiler de şu yönde olmuştur:

“Birden, yol üzerinde yürüyüş koluna girerler ve başlarında bir Albay belirir, bu Albay, Harp Okulu Alay Komutanı Müçteba Özden'dir. Sanki ilahi bir emir onları toplamış ve yürütmüştür. Bu yürüyüş, öncesinde talebeler aralarında anlaşmışlar ve Kızılay'da buluşmayı kararlaştırmışlardır. Dışarıdan hiç kimse olaylara bu yolda bir telkinde bulunmamış, emir verilmemiştir.

Harbiye'nin yürüyüşü, şimşek hızıyla yurt sathına yayıldı. Hemen her kesimde yorum şöyleydi: “Bu iş burada biter, ordunun iktidara el atması gün meselesidir, Harbiye boşuna yürümez!” Ve günler sayılmaya başlandı.

Olaylar gelişirken bizim örgüt de boş durmamıştı. İstanbul ve Ankara grupları arasında sağlam bir işbirliği kurulmuş, planlar yapılmış, sıra ihtilal günü tespitine gelmişti. İstanbul Grubu olarak biz acele ediyorduk. Fakat Ankara'da bazı problemler vardı. Özellikle Muhafız Alayı'nın kumandanı Osman Köksal'ın durumu çözüme bağlanamamıştı.

Harbiye yürüyüşü işte tam bu dönemde meydana geldi. Artık kaybedilecek her gün, bizim için felakete yaklaşmaktı.

Sebepler ne olursa olsun Harbiye Yürüyüşü bizim için de bir ihtar, son bir ikazdı.”²⁴³

Gerçekten de 21 Mayıs Harp Okulu Yürüyüşü, örgütteki subayları harekete geçiren tetikleyici özelliğinde olmuştur. Kendilerini tamamen deşifre olmadan bir an önce harekete geçmek zorunda hissetmişlerdir. Çünkü darbe girişiminin DP iktidarı tarafından öğrenilmesi demek, bütün çabaların ve planların suya düşmesi demektir.

Netice olarak hem bu subaylar, hem DP iktidarı, hem de Türk halkı bu son tetikleyici olayla birlikte tarihi bir süreci tamamlayıp, Türkiye ilk askeri darbesini yaşamaya hızla yaklaşmıştır.

²⁴² DAĞCI, a.g.e., s. 61.

²⁴³ ERKANLI, a.g.e., s. 35-38.

3. 3. Darbenin Yapılışı

Askeri Komitenin aylardır yaptığı belirli belirsiz planlar, üniversite gençliğinin hareketleri, Kızılay meydanında birbirini takip eden gösteriler artık kaynamaya başlayan kazanı patlama raddesine getirmiştir.

21 Mayıs'taki Harp Okulu öğrencilerinin gösterisi hükümetin prestijine ağır bir darbe vurmuştur.²⁴⁴ Öğrenci gösterileri sorumsuz gençliğin faaliyetleri olarak gözardı edilebilirdi; fakat silahlı kuvvetlerin gelecekteki subaylarının bu gösterisi başka bir şeydi. Hükümet sıkıyönetim önlemine başvurmuş ve Ankara kuşatma altına alınmıştır.

Harp Okulu öğrencilerinin gösterisi, kendi faaliyetlerini açığa çıkarabilecek bir soruşturmadan korkan darbecileri de alarma geçirmiş ve bu durum daha hızlı hareket etmelerine neden olmuştur. Bu nedenle Menderes Yunanistan'a gitmeden önce, 25 Mayıs'ta hükümeti devirmeyi kararlaştırmışlardı. Fakat Menderes'in Yunanistan gezisi 24 Mayıs'ta ertelenmiştir. Ertesi gün Menderes Eskişehir konuşmasıyla yeni bir ülke turu başlatmıştır.

Daha sonra Menderes durumu biraz yumuşatmak adına Tahkikat Komisyonu'nun çalışmalarını bitirdiğini ve raporunu hazırlamakta olduğunu açıklamıştır. Tekin Erer'e göre Menderes aynı konuşmasında Eylül'de seçimlerin yapılacağını ilan edecekti, fakat Hasan Polatkan bu ilanı Konya'ya saklamaya ikna etti.²⁴⁵ Bu normalleşmenin başlangıcı da olsa artık çok geçti; zira 27 Mayıs'ın erken saatlerinde TSK'den bir grup subay "darbe" yapıp Menderes rejimini devirmiştir.

27 Mayıs Darbesini Silahlı Kuvvetlere mensup otuz sekiz subay gerçekleştirmişti. Ancak darbe, emir-komuta zinciri içinde yapılmamıştı. Bu sebeple darbeciler daha ilk günden "cunta" görüntüsü vermeye başlamıştı. Darbeciler, kendilerine meşruiyet temelleri arama zorunluluğu duyuyorlardı. Meşruiyet sorunu, her fırsatta "27 Mayıs Devrimini yapan Türk Milleti" ibaresini kullanarak çözülmeye çalışılacaktı.²⁴⁶

25 Mayıs 1960 olarak belirlenen darbe tarihi daha önce bahsettiğimiz gibi Menderes'in birdenbire Eskişehir gezisine çıkması nedeniyle "27 Mayıs 1960" Cuma gününe ertelenmişti.

²⁴⁴ AHMAD, a.g.e., s. 80.

²⁴⁵ AHMAD, a.g.e., s. 81.

²⁴⁶ M. S. YÜCEL, **Demokrat Parti**, İstanbul, 2001, s. 158.

Darbe, kararlaştırdıkları gibi 26 Mayıs günü sabaha karşı 03:00 ya da 04:00'de bitmiş olacaktı. Bu karar Muzaffer Yudakuler aracılığıyla Orhan Kabibay'a Őifreli olarak telefonla bildirilmişti. Őifre Şöyleydi:

“Emekli Sandığından istediğin 2740 lirayı aldım. On lirasını kestiler, 2730 lira kaldı. Eskişehir'deki havacı arkadaşın da parasını aldım. Ama bildiremiyorum. Onu da sen hallediver. ”²⁴⁷ Őifrenin anlamı ise, 27 Mayıs günü sabaha karşı saat 04:00 yerine 03:00'de Eskişehir'deki Menderes'i de siz hallediverdindi.

Darbeye belirleyici rolü olan örgütlenmelerin çekirdekleri İstanbul, Ankara ve bir ölçüde Eskişehir'de olmuştu.

“Eskişehir'deki grup da ayarlandıktan sonra artık geriye Ankara'dan ve İstanbul'dan gelecek olan işaret kalmıştı. Darbenin karargah merkezi Harp Okulu idi. İstanbul'daki operasyonu, Binbaşı Ahmet Yıldız sıkıyönetim merkezinden yönetecekti. ”²⁴⁸ Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde de Osman Köksal, Bayar'ı tutuklamak için bekliyordu.

nce İstanbul'daki zırlı birlikler harekete geçmiştir. Ardından da saat 03:00'te Harp Okulu'ndan dört ekip çıkmıştır. İlk görev, Merkez Komutanı'nın birliklere harekete katılma emrini vermesiyle tamamlanmıştır.²⁴⁹

Bu arada Erkanlı'nın anılarından anladığımız kadarıyla hareket başladıktan sonra aralarındaki yanlış anlaşmadan dolayı Ankara ile irtibat bir süre kurulamamıştır. Bu durum subaylar arasında oldukça sıkıntılı anlar yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Neyse ki çözüm yolu olarak radyodan bildiri yayınlamak bulunmuştur.²⁵⁰ İstanbul radyosunun ele geçirilmesiyle birlikte dört maddelik bildiri saat 04:30'da Kenan Ersoy tarafından halka okunmuştur.²⁵¹

Ankara'da da 03:00-03:15 arasında Harp Okulu harekete geçmiştir. Bir buçuk saat sonra ankaya Köşkü hariç Ankara'daki cansız bütün hedefler ele geçirilmiştir.

Bu arada Eskişehir ve oradaki subaylar da teyakkuz halinde beklemekteydiler. O gece Eskişehir'de neler olduğunu Batur anısında Şöyle kaleme almıştır:

²⁴⁷ DAĞCI, a.g.e., s. 65.

²⁴⁸ ÖYMEN, a.g.e., s. 247.

²⁴⁹ BİRAND-ÇAPLI-DÜNDAR, a.g.e., s. 194.

²⁵⁰ ERKANLI, a.g.e., s. 63-67.

²⁵¹ ÖYMEN, a.g.e., s. 248.

“Kıymetli av bulunmuş, yakalanması kalmıştı. Derhal Kütahya’daki Hava Er Eğitim Tugayı’na telefon edilerek; «Menderes ve maiyetindekilerin, bir hadiseye mahal verilmeden Tugaya getirilmesi ve muhafaza altına alınması, » emredildi.

...A. Menderes bana doğru ilerledi. Elimi sıktı ve vaziyet nedir, gibilerinden başını bir tarafa eğerek baktı, bekledi... Kendisine «Silahlı Kuvvetler, memleket idaresini ele aldı, benim vazifem, sizi Eskişehir’e götürmektir, » dedim. Biraz duraladı... «Yani beni tevkif mi ediyorsunuz?» sualini sordu. «Sizi emniyet altına alarak Eskişehir’e götüreceğim, » cevabını verdim. «Suçum nedir?» dedi. «Ben size suç izafe etmekle vazifeli değilim, » dedim.

A. Menderes, hepimizin yüzüne teker teker bakıyor, sanki tesir altına almaya çalışıyordu. «Müsaade ederseniz ben arkadaşlarımla istişare edeyim, » dedi. «Buyurun, edin» cevabını verdim. Odadan çıkmamızı arzu eden bir halleri vardı. Alb. Ş Saybaşı da bana «çıkmalıyım, » işaretini veriyordu. Biz odayı terk etmeyince konuşmaktan vazgeçtiler. Üsteğm. Erhan Suar ilerledi ve kendilerine, «Tayyareye binecekleri için üzerlerinde silah araması» yapacağını söyledi, üzerlerinde silah çıkmadı.

...Önce Eskişehir’e indik, fakat tayyareden benden başka kimse yere indirilmedi, orada 5 dakikalık bir duraklamayı ve yeni talimat alışı müteakip, Ankara’ya doğru havalandık. Tayyarede; Tahsin Yazıcı ve Zihni Üzer’in bana; «Bu harekâtın başında kim var?» ve benim de kendilerine; «Bilmem, herhalde biri vardır, » cevabından başka bir konuşma geçmedi.

...Öyle bir ortamda idik ki... herhangi bir kişinin kibriti çakması yeterli idi. Sorgusuz, sualsiz... kendimizi bu işin içine atmış ve başarısızlık halinde başımıza neler gelebileceğini düşünmek aklımıza bile gelmemişti. ”²⁵²

Darbenin Eskişehir tarafı böylece sorunsuz bir şekilde görevlerini tamamlamış, Menderes ve mahiyetindekiler Ankara’ya getirilmişti.

Bu arada Çankaya’da mili irade ile seçilip on yıllık Cumhurbaşkanlığı yapan Celal Bayar, Burhanettin Uluç, Sami Küçük ve Muzaffer Karan tarafından zorla alınarak Harp Okulu’na götürülmüş ve istifa etmesi için çeşitli baskılara maruz kalmıştır. ²⁵³ Bayar’ın Menderes kadar çabuk pes etmeyip, darbeci subaylara karşı ısrarla direndiğini Erkanlı anılarında şöyle dile getirmiştir:

²⁵² BATUR, a.g.e., s. 83-86.

²⁵³ DAĞCI, a.g.e., s. 66.

“Celal Bayar, General Uluç, Binbaşı Tardu, Sami Küçük ve yaverler büyük salondalar. General Uluç ve Sami Küçük, Bayar’a durumu izah etmek ve istifa ederek teslim olması için uğraşmaktalar. Bayar, milli irade ile geldiğini ileri sürerek, direniyor.

...Bayar’ın kendiliğinden gitmeye niyeti yok, ümitsizce mukavemete devam ediyor ve Köksal’a Muhafız Alayı’nın durumunu soruyor. Bu suali pencereden tankları göstermekle cevaplandırılıyor, her şeyin bittiğine hükümet erkânının tevkif edildiğine ve bütün Türkiye’de ordunun iktidarı ele aldığına, hayatının garanti altına alınacağına dair yeni izah ve ısrarlar fayda etmeyince zorlayarak Bayar’ı tanka bindirmeye karar veriliyor.

...Tanka bindirmenin güçlüğünü anlayan arkadaşlar, Bayar’ın bir steysin vagonla naklini uygun görüyorlar.”²⁵⁴

En nihayetinde Ankara Radyosu’ndan saat 05:25’de yapılan anonsla askeri müdahale halka duyurulmuştur. Anonsu yapan Albay Alparslan Türkeş’tir. Yakın tarihin önemli sayfalarında yer alacak olan bu ünlü anonsun ana kısmı şöyledir:

“...Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekete Silahlı Kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak, idareyi hangi mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır... Girişilmiş olan bu teşebbüs hiçbir şahsa ve zümreye karşı değildir. İdaremiz hiç kimse hakkında şahsiyette müteallik tecavüzkâr bir fiille teşebbüs etmeyeceği gibi edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup olursa olsun her vatandaş, kanunla ve hukuk prensipleri esasına göre muamele görecektir.”²⁵⁵

27 Mayıs sabahından başlayarak DP’nin tüm önemli kadroları, hükümet ve Cumhurbaşkanı’yla birlikte tutuklandılar veya gözaltına alınmışlardı. Diğer partilerin yöneticilerine ve kadrolarına karşı hiçbir işlem yapılmamıştı. Böylelikle darbe, daha ilk aşamada, Türkeş’in Ankara radyosundan yaptığı konuşmada (“Girişilmiş olan bu teşebbüs hiçbir şahsa ve zümreye karşı değildir.”) ifade edilenin tersine, DP’ye karşı bir hareket izlenimi vermişti. Ne yazık ki TSK, yaptığı bildiriye riayet etmemiş ve

²⁵⁴ ERKANLI, a.g.e., s. 72-73.

²⁵⁵ Cumhuriyet Ansiklopedisi, C. 2, s. 381.

memlekette yaşanan bu olumsuz olayların - ki bunların yaşanmasına iktidar ve muhalefet birlikte sebep olmuştur- tek sorumlusu olarak Demokrat Partilileri görmüştür. İnönü'nün evinin genç Harbiyelilerce korunmaya alınması da bu izlenimi pekiştirmektedir. Bu da darbecilerin CHP'ye yakın olduklarını düşündürmüştür.

Bu arada Menderes, Bayar ve diğer DP'lilerin Harp Okulu'na götürülmesiyle birlikte askeri müdahale başarıya ulaşmıştı. Ama bu darbenin bir başa ihtiyacı vardı. O baş, İzmir'den gelmiştir. Çoraplarını bile Ankara uçağında giyen Emekli Orgeneral Cemal Gürsel, devrimin liderliğini almıştır. Buna ek olarak, Orgeneral Fahri Özdilek'in darbenin başarıya ulaşacağını anlayarak darbeye katılması, durumu darbeciler açısından biraz daha rahatlatmıştı.

Son olarak, İki Orgeneral'in (Org. Cemal Gürsel ve Org. Fahri Özdilek) katılımı ile ordu üzerinde denetim sağlandıktan sonra, aktif darbecilerden oluşan bir komisyon, 38 kişilik Milli Birlik Komitesi'ni açıklamıştır.

3. 4. Basının Darbeye Olan Etkisi

Modern basın, Türkiye'de on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. II. Abdülhamit rejiminin kendisine dayattığı çok katı ön sansür yüzünden hemen susturulan bu basın, 1908'e kadar Sultan'a övgüler, resmi ajanstan gelen haberler yayınlamakla yetinmiştir.

Jön Türkler ihtilalinin ilk başta basına verdiği güçlü atılımın sonu gelmemiştir. Çünkü iktidarın yeni sahipleri başa gelir gelmez basını, II. Abdülhamit döneminde olduğu kadar olmasa da, yeniden frenlemişlerdir.

Cumhuriyet'in 1923 ile 1946 yılları arasında her ne kadar ön sansür kaldırılmışsa da, basın, yetkililerinin sıkı kontrolü altında kalmış ve önemli bir gelişme sağlayamamıştır. Daha başta rejime karşı her türlü muhalefet yasaklanmış olduğu için, gazeteler her şeyden önce rejimin ve liderlerin övgülerini, sonra da Anadolu Ajansı tarafından aktarılan notları yayınlamakla sınırlı kalmışlardır ki bunlar da halkın ilgisini pek çekmemiştir. O yüzden bu dönemde en büyük gazetelerin tirajı, on bin sınırını hayli zorlanarak geçmiştir.

Basının Türkiye'deki gerçek varlığı 1946'dan itibaren, yani DP muhalefetine doğmasıyla birlikte başlamıştır. o dönemden itibaren, gazetelerin hem kaliteleri yükselmiş, hem de sayıları ve tirajları sürekli artmıştır.

Her ne kadar DP, örgütlü bir muhalefet olarak ortaya çıkmasıyla birlikte, basının gerçek anlamda atılım yapıp gelişmesini sağlamışsa da, bu partinin

temsilcileri iktidarda kaldıkları sürece bu haber aracının önemini anlayamamışlardır. Ne muhalefet yıllarında, ne de iktidarda olduğu sürece, basın karşısında belli ve istikrarlı bir tavır takınamamış, değişmez bir kurala bağlı kalamamışlardır. Bu alanda iyice belirlenmiş bir prensibe dört elle sarılıp o yolla devam edecekleri yerde, bir o yana bir bu yana savrulup durmuşlardır. Aynı şekilde basın da, son yıllar hariç, genel itibariyle iktidara karşı net bir tavır sergileyememiştir.

DP iktidara gelir gelmez, hürriyet ve demokrasi adına basına verdiği sözlerin büyük kısmını yerine getirmiş ve 1950 Basın Kanunu'nu çıkarmışlardır. Bu kanunla basın rahat bir nefes almaya başlamıştır. Rahat nefes almasıyla birlikte DP'ye muhalefetinde verdiği sonsuz desteği yavaş yavaş kısıtlamaya başlamıştır.

CHP'nin iktidar, DP'nin muhalefet partisi olduğu yıllarda basın Demokratlara hemen hemen topluca destek vermiştir. Demokratlar bu desteğin her daim böyle sürüp gideceğini umut etmişlerdir. Çok geçmeden bu hayalleri kaybolmuştur. Çünkü iktidara gelişlerinin daha ikinci ayından itibaren, basın aleyhlerine dönmüş ve eleştiriler çığ gibi üzerlerine gelmiştir. Bu durum onları çok şaşırtmıştır.

Basında eleştiriler arttıkça DP iktidarı da verdiği özgürlükleri geri almakla durumu ve basını kendi lehine çevirmeye çalışmıştır.

1955'lerden itibaren ekonomik sorunlar artmaya başlamıştır. Ekonomik yönden ibre tersine dönmeye başlayınca zaten DP'ye olan tutumlarında çok da samimi olmayan basın, muhalif yüzünü daha çok göstermeye başlamıştır. Muhalif basın su yüzüne çıktıkça DP iktidarı da bir besleme basın oluşturmaya çalışarak basının gücünü en azından bu şekilde kendine çevirmeye çalışmış ama pek başarılı olamamıştır. Bu durum, yani basında ikilik yaratılması, arada oluşmaya başlayan uçurumu daha da keskinleştirmiştir. İktidara karşı kırgınlığı olan basın artan, ekonomik krizi kullanarak iktidara karşı eleştiri yağmurunu şiddetlendirmiştir.

Her geçen gün iktidar ile muhalif basın arasında ipler kopmuştur. DP iktidarı bu durumun çözümünün muhalif basını susturmakla olacağını düşünmüştür. Basın yavaş yavaş iktidarın aleyhine döndükçe, iktidar basına karşı tedbir alma işini sıklaştırmıştır. O, tedbir işini sıklaştırdıkça basın iktidardan daha da uzaklaşmış, daha da sertleşmiştir. Muhalif basında tenkitler gitgide daha zehir zemberek bir hal almış ve gazeteciler grup grup hakim önüne çıkarılıp hapse mahkum edilmiştir.

DP iktidarı son yıllarına geldiğinde ekonomik açıdan iyice zayıflamaya başlamıştır. Ekonomik hayat krize girdikçe DP iktidarı basının üzerindeki baskını artırmaya başlamıştır. Bu arada DP iktidarı zayıfladıkça basının cesareti de artmıştır.

Artan bu cesaret basının kalemine yansıdıka DP iktidarı bunu basına koyduğu ağır ceza ve kısıtlamalarla kırmaya çalışmıştır.

Meşhur Tahkikat Komisyonu bu sürecin son ve dönülmez durağı olmuştur. Bu komisyonla önce basın üzerine gidilmiştir. Bu durumdan bunalan basın kendi gücünü kullanamadığı için tahriklerle ilk önce gençliği daha sonra orduyu harekete geçirmiştir. Bunu yaparken de CHP muhalefetinden aldığı desteği de belirtmek durumundayız.

Öğrenci olaylarının sıkı yönetim nedeniyle basın tarafından yansıtılmasına izin verilmemesi DP iktidarı için sonun başlangıcı ve basının darbedeki rolünü belirleyen önemli bir faktör oldu. Susturulan basın, resmi olan görevini gayri resmi olarak yapmış ve fısltı gazetesi devreye girmiştir. Olaylar olduğundan daha vahim bir şekilde kulaktan kulağa aktarılmış ve doğal olarak halk iktidara karşı nefret duymaya başlamış ve askeri bir müdahaleyi bir zm olarak görmeye başlamıştır.

27 Mayıs Askeri Müdahalesi'ne giden sürecin son basamağında basının önemli bir rolü olmuştur. Müdahaleden sonra kurulan Milli Birlik Komitesinin basına tavrından dolayı müteşekkir olduğunu ifade etmesi ve basını silahları olarak görmesi sanırım basının bu olaydaki rolünü açıkça ortaya koymaktadır. Atatrklk adına yapılan 27 Mayıs Hareketi'nden sonra Milli Birlik Komitesi yelerinin hemen hepsi, verdikleri demeçlerde, bu eylem için esin ve fikirleri Türk basınından aldıklarını açıklamışlardır.

27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerden biri olan Orhan Erkanlı anılarında ‘‘Bize ihtilali *Akis* dergisi yaptırdı. Akis'i okuya okuya biz darbeyi yapık’’ demiştir.²⁵⁶ Bunun gibi birçok örnek mevcuttur. Askeri müdahaleyi gerçekleştiren birçok subay kendilerine cesaret veren iki önemli faktör olduğunu; bunlardan birinin basın, diğerinin CHP ve İnönü olduğunu belirtmişlerdir.

Gl Tuba Dağcı alışmasında ‘‘Darbenin gerçekleşmesinde basının etkisi var mı?’’ sorusunu birçok ünlü isme sormuş ve şu cevapları almıştır:

-Ahmet GÜRSOY (DP Eski Milletvekili): Basında da sol komnstler vardı. Bunlar uygun tarzda manşetler yaparak haberlerini basın yoluyla, parti yoluyla, haber yoluyla DP'ye karşı saldırıya geçmişlerdir. Bu saldırmalar CHP aracılığıyla yapılıyordu. Bütün bunlar memlekette bir bunalım yaratarak darbede etkili gler olarak ortaya çıkmışlardır.²⁵⁷

²⁵⁶ ERKANLI, a.g.e., s. 61.

²⁵⁷ DAĞCI, a.g.e., s. 120.

-Nilüfer GÜRSOY BAYAR (Celal Bayar'ın Kızı): Kendi organlarıyla, basında devamlı menfi fikirler yayıyorlardı. CHP- basın ortak bir çalışma içindeydi. Bilhassa *Akis* ve *Ulus*.²⁵⁸

-Mükerrem SAROL (DP Eski Milletvekili): -İspat olayına adınız karışmıştı. Bu olayı açıklar mısınız? -İspat hakkı önemlidir. Kaldırılması yararlıdır. DP'ye ilk geldiğim zaman basın konusunda özgürlükler getirildi. İspat hakkı getirildi. Bir meselenin açıklanması, tenkit edilmesi mecliste açıktı. Halil Özyörük bu hakkı meclisten aldı. Ben de geri alınacağını söyledim. Adnan Menderes de “iftira ve yalan dolanların artacağını” söyleyerek bunu reddetti. Bu tartışma benim 1950'de Parti Yönetim Kurulundan ayrılmamla son buldu. 1955'de bu kanunu Meclise İspatçılar getirmişlerdi. Amaçları beni yargılamaktı.²⁵⁹

-Burhan ULUTAN (DP Eski Hazine Genel Müdürü): 1954'den sonra başta “Ulus” olmak üzere basın sürekli DP aleyhinde rol oynadı.²⁶⁰

-Suphi BAYKAM (CHP Eski Genel Sekreter Yardımcısı): Basının etkisi olabilir onun ne önemi var mühim olan özgürlüklerin bitmiş, toplantıların yasaklanmış olmasıdır. Her gün bir profesör, bir gazeteci hapishaneleri boyluyordu. Ama her gün muhalefet partileri kapatılıyor, işlemez hale getiriliyor, vatan cepheleleri kuruluyor, vatan cephesine katılanların adları okunuyordu, bunların içinde ölümlerin kundaktaki çocukların adları bile vardı. Basın hakkında ne kadar anti demokratik kanunlar varsa hepsi uygulanıyordu. Sonuçta basın ayaklandı, üniversite ayaklandı. Sonuçta hepsinin etkisi ayrı ayrı oldu ve ülke 1960'a sürüklendi.²⁶¹

-Metin TOKER (Gazeteci-Yazar): Ben bunu kabul etmiyorum.²⁶²

-Muzaffer ÖZDAĞ (MBK Üyesi): Dünyanın hiç birinde Türkiye kadar sorumsuz bir basın bulunamaz. Her üç askeri müdahalede de müdahale öncesi, müdahale anı, müdahale yakın sonrası zaman dilimi içinde Türkiye basınının durumuna bakın, bir de zaman geçtikten sonra tutumuna bakın, ne ağır bir sorumluluk taşıdığını görürsünüz.²⁶³

-Numan ESİN (MBK Üyesi-Sözcüsü): Hayır yoktu.²⁶⁴

²⁵⁸ DAĞCI, a.g.e., s. 124.

²⁵⁹ DAĞCI, a.g.e., s. 129-130.

²⁶⁰ DAĞCI, a.g.e., s. 132.

²⁶¹ DAĞCI, a.g.e., s. 138.

²⁶² DAĞCI, a.g.e., s. 145.

²⁶³ DAĞCI, a.g.e., s. 151-152.

²⁶⁴ DAĞCI, a.g.e., s. 160.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki; muhalif basın, DP'nin parlamento çoğunluğu ile sağladığı gücü yanlış kullandığını düşünerek, bunu halka duyurmak suretiyle iktidara karşı bir kamuoyu tepkisinin oluşmasını sağlamıştır. Bu tepki, üniversiteler, sendikalar, işçi, memur ve çalışan kesimle birleşerek Türkiye'yi 27 Mayıs 1960 Müdahalesine götüren süreci oluşturmuştur.

3. 5. Milli Birlik Komitesi

27 Mayıs 1960'ta Türk Silahlı Kuvvetleri, adına yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi (MBK) ilk iş olarak TBMM ve hükümeti feshetmiş ve her türlü siyasal faaliyeti yasaklamıştır. İlk bildirimde, hareketin hiçbir şahıs ve zümreye karşı olmadığı açıklamasına rağmen, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, TBMM Başkanı Refik Koraltan ile bütün Bakanlar Kurulu üyeleri ve DP'nin önde gelen yöneticileri hemen tutuklanmışlardır. İzleyen günlerde de birkaç istisna dışında hemen hemen bütün DP milletvekilleri de gözaltına alınmıştır. Gözaltına alınanlar arasında, Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun başta olmak üzere bazı yüksek rütbeli subaylar da vardı.

28 Mayıs'ta MBK, Orgeneral Cemal Gürsel'e MBK başkanlığının yanı sıra başbakanlık, milli savunma bakanlığı ve başkumandanlık görevini de vermiştir. Gürsel asker ve sivil üyelerinden oluşan bakanlar kurulu listesini aynı gün ilan etmiştir. Bu arada, Ragıp Gümüşpala Genelkurmay Başkanlığına, Cevdet Sunay da Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanmıştır.²⁶⁵

Aynı gün İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıdık Sami Onar'ın başkanlığını yaptığı ve DP iktidarına karşı muhalefetleriyle ünlenmiş olan profesörlerden oluşan bir bilim heyeti toplanmıştır. Yeni anayasayı hazırlamakla görevlendirilen bu bilim heyeti, ilk iş olarak "Anayasa Komisyonu Raporu" adıyla bir bildiri yayımlamıştır. Bildirimde, DP iktidarının meşruiyetini yitirdiği ve yeni yönetimin meşru olduğu açıklanmıştır.

Prof. Dr. Sıdık Sami Onar, 27 Mayıs'ta ordunun yönetime el koyuşunu, askeri bir darbe olarak değil, bozulmuş bir siyasal iktidarın yerine meşru bir iktidarı getirme yolu olarak tanımlamıştır. Üniversite üyelerinden oluşturulan hukukçular kurulunun siyasi bunalımdan çıkış yolu olarak askeri darbeyi meşru gören bu bakışı oldukça ilginçtir.²⁶⁶

²⁶⁵ Cumhuriyet Ansiklopedisi, C. 2, s. 385.

²⁶⁶ TANITTIRAN, a.g.e., s . 66.

12 Haziran'da 27 maddeden oluşan ve "1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında geçici kanun" adını taşıyan "Geçici Anayasa" açıklanmıştır.²⁶⁷

4 Temmuz'da siyasal partilerin il ve ilçe merkezleri dışında her ne adla olursa olsun örgüt kurlmaları yasaklanmıştır. Böylece partilerin ocak ve bucak örgütleri kapatılmıştır.²⁶⁸

Darbe öncesi ayrıntılı bir programları olmayan subayların düşünceleri süreç içinde netleşince, komitede ciddi bir ayrışma yaşanmıştır. Ayrışmalara neden olan anlaşmazlıkların temel nedeni MBK'nin çoğu kez hükümete danışmadan karar alması ve bunları hemen uygulamaya sokması olmuştur. Anlaşmazlık MBK'nin 25 Ağustos'ta on bakanı görevden almasıyla sonuçlanmıştır.

Darbeye sonradan katılan ve kanımızca darbeci kimlikleri diğer görüşteki subaylar kadar belirgin olmayan Gürsel ve Özdilek'in başını çektiği karşı grup ise, öncelikle yeni bir anayasa yapıp iktidardan çekilmek olarak, özetlenebilecek bir eğilimin içerisindeydiler.

Hukuk Kurulu başkanı Onar, Gürsel'e destek vererek yeni bir anayasa yapmadan seçimlere gitmenin çok hatalı bir iş olacağını söyledi. Kanımızca, CHP'de buna benzer bir tutum içindeydi. Çünkü CHP ülkedeki siyasal dengelere güvenmiyordu. CHP'nin yeni anayasanın askeri dönemde yapılmasını istemesi, CHP kadrolarının, askerlerin siyasal süreçteki rollerine bakışlarını da göstermesi açısından önemlidir.

"27 Mayısçılar yaz aylarında ordu içinde geniş bir tasfiye yapmışlardır. Bu tasfiyeye rağmen, ordu içinde gücünü emir-komuta zincirlerinden alan ve kendilerine "Silahlı Kuvvetler Birliği" diyen yeni bir güç odağının oluşması engellenmemiştir. MBK'nin bazı kararlarına muhalif kalmış ve kimi uygulamaları engelleyebilmiş olan bu güçlü grup, süreç içerisinde Albay Talat Aydemir'in iki darbe girişimini de önleyip büyük prestij kazanmıştır.²⁶⁹

Sonbahar aylarında da, üniversitede, orduda yapılabilecek benzer geniş çaplı bir tasfiyeye gidilmiştir.

²⁶⁷ Cumhuriyet Ansiklopedisi, C. 2, s. 385.

²⁶⁸ Cumhuriyet Ansiklopedisi, C. 2, s. 386.

²⁶⁹ TANITTIRAN, a.g.e., s. 67.

Aynı zamanda ordu ve üniversitede yapılanlara benzer bir üçüncü tasfiyenin de bu kez basında yapılacağı söylentileri iyice yayılmıştır.

Son tasarıyla birlikte MBK içinde yer alan Gürsel'in başkanlığındaki diğer grup harekete geçmiştir. Sonuçta komitenin tasarımı hazırlayan ve darbenin mimarları olan 14 üyesi, 13 Kasım 1960 günü yurt dışı görevlerine atanarak tasfiye edilmişlerdir. Bu tarih 27 Mayıs darbesinin dönüm noktasıdır. Darbeyi planlayan, fiilen yöneten ve gerçekleştiren kadro tasfiye edilmiş ve bir ölçüde “gerçek” 27 Mayıs bitirilmiştir.

14'lerin tasfiyesinden sonra kalan üyelerle görevini sürdüren MBK, sivil yönetime geçiş sürecine yönelik çalışmalarına hız vermiştir. 13 Aralıkta yürürlüğe giren bir yasayla MBK ve Temsilciler Meclisi'nden oluşan ve temel işlevi yeni anayasa ile seçim kanunu hazırlamak olan bir “Kurucu Meclis” kurulmuştur.²⁷⁰

Temsilciler Meclisi üyelerinin belirlenmesinden sonra, 6 Ocak 1961'de Kurucu Meclis ilk toplantısını yapmıştır. Yeni Anayasa ve seçim kanununun hazırlanmaya başlamasıyla birlikte sivil yönetime geçiş süreci hız kazanmıştır.

27 Mayıs ABD'nin denetiminden çıkmış bir devrimdir. Amerika bu hareketi kontrol altına alabileceğini planlamıştır. ABD, özellikle MBK içerisinde yer alan Alparslan Türkeş'e güvenmiştir. Bu durumu çeşitli basın organlarında açıklayan ABD'nin, bu tespitinde hiç de haksız olmadığını, Alparslan Türkeş'in gelecekteki siyasi çizgisine baktığımızda açıkça görmekteyiz.

27 Mayıs, sermaye düzenini sarsmıştır. Ancak ordu her zaman sosyal sınıf pusulasından yoksundur. Bu nedenle de devrim, özgürlük ortamı getirmekle yetinmiştir. Ülkede köklü sosyal reformlar yapılmamıştır. Yine iç çatışmalar, dedikodular MBK'ya etkin olmuştur. Bazı subayların amacı sadece iktidarı İsmet Paşa'ya teslim etmek için çalışmışlardır. Ordu-gençlik birlikteliğini, ülkenin bağımsızlık isteğini görememişlerdir. Nitekim 1965 genel seçimlerinde DP'nin devamı niteliğinde olan Adalet Partisi büyük bir oy farkıyla iktidarı ele geçirmiştir.

²⁷⁰ Cumhuriyet Ansiklopedisi, C. 2, s. 386.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Modern basın, Türkiye’de on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. II. Abdülhamit rejiminin kendisine dayattığı çok katı ön sansür yüzünden hemen susturulan bu basın, 1908’e kadar Sultan’a övgüler, resmi ajanstan gelen haberler yayınlamakla yetinmiştir.

Jön Türkler ihtilalinin ilk başta basına verdiği güçlü atılımın sonu gelmemiştir. Çünkü iktidarın yeni sahipleri başa gelir gelmez basını, II. Abdülhamit döneminde olduğu kadar olmasa da, yeniden frenlemişlerdir.

Cumhuriyet’in 1923 ile 1946 yılları arasında her ne kadar ön sansür kaldırılmışsa da, basın, yetkililerinin sıkı kontrolü altında kalmış ve önemli bir gelişme sağlayamamıştır. Daha başta rejime karşı her türlü muhalefet yasaklanmış olduğu için, gazeteler her şeyden önce rejimin ve liderlerin övgülerini, sonra da Anadolu Ajansı tarafından aktarılan notları yayınlamakla sınırlı kalmışlardır ki bunlar da halkın ilgisini pek çekmemiştir. O yüzden bu dönemde en büyük gazetelerin tirajı, on bin sınırını hayli zorlanarak geçmiştir.

Basının Türkiye’deki gerçek varlığı 1946’dan itibaren, yani DP muhalefetine doğmasıyla birlikte başlamıştır. O dönemden itibaren, gazetelerin hem kaliteleri yükselmiş, hem de sayıları ve tirajları sürekli artmıştır.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ile çok partili rejime geçme çabalarının başarısızlığa uğramasından sonra, Türkiye uzun yıllar tek parti rejimini yaşamıştır. 1945 yılına gelindiğinde önce iş adamı Nuri Demirağ’ın Milli Kalkınma Partisini, bir yıl sonra da CHP’den ayrılan dört politikacı; Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes’in Demokrat Partiyi kurmasıyla çok partili rejime fiilen geçilmiş oluyordu.

14 Mayıs 1950 seçimleri Türkiye’nin demokrasi tarihinde tam bir dönüm noktası olmuştur. Nispi temsil sistemine göre ve hakim denetiminde yapılan genel seçimlerde halk, CHP’nin 27 yıllık otoriter ve baskıcı rejimine vermiş ve tercihini DP’den yana kullanarak, bu partiyi büyük bir çoğunlukla iktidara getirmiştir. Türkiye’de ilk kez halkın oyuyla iktidar değişmiş, yeni iktidarla birlikte yeni bir dönem başlamıştı.

DP’yi iktidara taşıyan pek çok önemli faktör olmuştur, ancak bu faktörlerin en önemlilerinden biri de kuşkusuz basın olmuştur. DP’nin iktidara gelmesinde basın önemli rol oynamıştır. Tek parti yönetimindeki baskılarla bunalmış olan basın, DP’nin yanında yer almış ve demokrasiyi, hürriyetleri savunmaya çalışmıştır.

Basının DP yanında yer alması biraz da zorunluluktan dolayı olmuştur. CHP iktidarı çizgisinde yayın yapan birkaç gazetenin dışında kalanlar ancak hürriyetlerin genişletilmesi, muhalefetin yapılabilmesi durumunda ayakta kalabileceklerini biliyorlardı. Bu yüzden çok partili hayat basının tam zamanında imdadına yetişmişti.

Bu nedenle basının, demokrasi, hürriyet ve liberallik vaat eden DP'nin yanında yer alması gayet doğaldı. Tek parti döneminde nefes alamayan kimi basın kuruluşları, DP iktidarının ilk yıllarında rahat bir nefes almaya başlamışlardır.

Ancak basınla DP arasındaki bahar havası pek uzun sürmemiştir. Yürütme organları ile dördüncü kuvvet olarak görülen basının yolları kısa bir süre sonra ayrılmaya başlamıştır. başlangıçta hürriyet ve liberalleşme üzerinde birleşen kimi kesimler, zamanla bu hürriyetin tüm topluma yayılmasından rahatsızlık duymaya başlamışlardır.

Öyle ki DP iktidarının ilk aylarında Arapça ezan okuma yasağının kaldırılması basında “irtica” suçlamalarının gündeme gelmesine yol açmıştır.

Özellikle 1955'lerden sonra basın yavaş yavaş muhalefet safına geçmiş ve DP iktidarını eleştirmeye başlamıştır. DP iktidarı da buna kayıtsız kalmamış ve 1950 Yeni Basın Kanunu ile basına verdiği hürriyeti yavaş yavaş geri almaya başlamıştır.

Aynı zamanda bu tarihte ekonomik sıkıntıların baş göstermesi basının bu durumu iktidar aleyhine kullanmasına neden olmuştur.

1957 seçimlerinde DP oylarının yüzde ellinin altına düşmesi, ekonomik sorunların ortaya çıkması, CHP'nin son derece sert bir muhalefet izlemeye başlaması, basının da CHP ile birlikte kırıncı ve sert eleştirilere yönelişinin önünü açmıştır.

İspat hakkı tartışmaları, toplu basın mahkemelerinde gazetecilerin yargılanmaları iktidar- basın ilişkilerini giderek gerginleştirmiştir. Basının DP iktidarına karşı muhalefete geçmesinin pek çok nedeni vardı ve biz bu nedenleri ayrıntıları ile çalışmamızın ikinci bölümünde ele aldık.

Her geçen gün basın ile iktidarın karşı karşıya gelmesine ve ilişkilerin giderek bozulmasına rağmen, DP iktidarı basınla iyi ilişkiler sürdürmek için zaman zaman bazı çabalar göstermişse de bunda başarılı olamamıştır. Başbakan Menderes, muhtelif zamanlarda gazete patronlarıyla toplantılar yapmış, onlara bazı imkanlar sağlamıştır. Ama patronlarla kurulan iyi ilişkiler, basınla iyi ilişkiler kurmak için yeterli olmamıştır. Zira gazetelerin muhabirleri ve yazarları patronları dinlememişler

ve iktidara karşı muhalefetlerine devam etmişlerdir. Patronlarla kurulan bu iyi ilişkiler kamuoyunda “besleme basın” fikrinin oluşmasına neden olmuştur.

DP basına geniş vaatlerde bulunmuştu; hürriyet, serbestlik ve ekonomik imkanlar vaat etmişti. İktidara gelindiğinde çıkarılan basın kanunu ile bu vaatlerin bir kısmını gerçekleştirmişti, ama basın dünyası bunu yeterli görmemişti ve daha fazlasını istemişti. Daha fazlasını istedikçe de DP iktidarı, verdiklerini de geri almaya başlamıştı. Basın iktidar aleyhine döndükçe, iktidar basına karşı tedbir alma lüzumunu hissetmiş, tedbirler aldıkça da basın iktidara karşı daha da uzaklaşmıştır.

Özellikle 1957 seçimlerinden sonra DP iktidarı ile önemli güç merkezleri olan basın, muhalefet ve üniversite arasındaki gerginlik her geçen gün tırmanarak devam etmiştir. Öyle ki DP'nin son ayları tam bir gerginlik içinde geçmiştir. Siyasi tansiyon alabildiğine yükselmiştir. İlişkilerin gerginleşmesinin elbetteki birçok nedeni vardı. Ama muhalif basın, bu gerginliğin asıl sebebi olarak iktidarın sert ve tavizsiz politikalarını görmüştür. CHP ve muhalif basına göre iktidar, sindirme politikalarıyla toplumu germişti.

İktidara göre basının yayınları sadece eleştirilerle kalmıyor, kişiliklere saldırma, küçük düşürme şekline dönüşmüştü. Bu durumda iktidarın yapabileceği tek bir şey kalıyordu, basını insafli bir çizgiye çekmek için bazı teşebbüslerde bulunmak. Bu teşebbüsler de arka arkaya gerçekleştirilmiş ve mevcut durumu daha da fazla içinden çıkılmaz hale getirmiştir.

DP iktidarının sonuna gelindiğinde, DP'yi küçük düşürdükleri suçlamasıyla gazeteciler, Toplu Basın Mahkemelerinde yargılanıp cezalara çarptırılmıştır. Bu dönemde iktidara en sert eleştiriler İnönü'nün damadı Metin Toker'in yönetimindeki “Akis” dergisinden gelmiş ve yine en çok ceza da bu dergiye verilmiştir.

Diğer yandan CHP lideri İnönü'nün bazı şehirlere girmesi ve konuşmalar yapması engellenmiş, fiili saldırılar meydana gelmiştir. İktidar, basın ve entelektüel kesimle iyi ilişkileri bulunan CHP üzerine yürüdükçe basın da iktidara karşı eleştirilerin dozunu artırmıştır.

CHP'nin arkasına basın ve üniversite kesimini almasına karşın, DP iktidarı halkın desteğine güvenmiştir. Ancak halkın desteğini almada basının önemli bir iletişim aracı olduğunu göz ardı etmiştir. Zaten Başbakan Menderes, milli iradeye inanmış ve halkın desteğini her şeyin üstünde tutmuştur. Bu yüzden basın, üniversite ve ordu gibi kesimlerin desteğini fazla önemsememiştir. Bu hem onun hem de iktidarının sonunu hazırlayan önemli stratejik hatası olmuştur.

Ağır yaralar alan basın-iktidar ilişkisini kopma noktasına getiren ‘‘Tahkikat Komisyonu’’ olmuştur. DP tarafından önerilen Tahkikat Komisyonu’nun 18 Nisan 1960 tarihinde kurulmasına karar verilmesi, muhalif basın ve siyasi muhalif için karanlık günlerin ve baskıların başlangıcı olmuştur. Aslında bu komisyon, siyasi muhalefet ve muhalif basın için kötü günlerin başlangıcı olduğu kadar, DP iktidarı için de sonun başlangıcı olmuştur.

Çalışmamızda bahsettiğimiz gibi, bu komisyonun kurulmasını talep eden DP önergesinde CHP ve basın çok ağır şekilde itham edilmiştir. CHP ise giderek tırmanan sertleşmeleri kendi lehine döndürme çabasına girişmiş ve basını kendi tarafına çekmeyi bilmiştir.

DP’nin Meclisteki gücü parti grubundan gelen tekliflerin rahatlıkla geçmesine imkan verdiğinden dolayı Tahkikat Komisyonu’nun kurulma talebi, muhalefetin sert eleştirilerine rağmen kabul edilmiş ve böylece yeni bir dönem başlamıştır.

On beş kişiden oluşan bu komisyonun bir kısmı basın kuruluşlarını ve CHP’yi incelemek amacıyla kurulmuştur. Olağanüstü yetkilerle donatılan komisyon, çalışmalarına hızla başlamış ve hemen *Dünya* ve *Ulus* gazeteleri toplatılmıştır.

19 Nisan 1960 tarihindeki gazetelerin manşeti ‘‘Yurtta siyasi faaliyetler durduruldu’’ şeklinde olmuştur. CHP’nin basının ve üniversitenin şiddetle karşı çıktığı komisyon her geçen gün yeni yasaklar getirmiştir. 20 Nisan’da yayınlanan tebliğde yayın yasaklarına uymayan basın kuruluşlarının kapatılacağı ve matbaalara el konulacağı duyurulmuştur.

Bu olağanüstü yetkiler basında sert tepkilere yol açmıştır. İstanbul Hukuk Fakültesi profesörleri Tahkikat Komisyonu’na bu yetkileri veren bu kanunun anayasaya aykırı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ertesi gün bu durum gazetelerde profesörlerin bunu kabul etmediğı şeklinde verilmiştir.

Tahkikat Komisyonuna karşı basının eleştiri gücü azaldığı için en ciddi tepkiler üniversite gençlerinden gelmiştir. Üniversitelilerin protestoları sokaklara taşmış, gençlik iktidara karşı tepkisini dile getirmiştir.

Sonuçta 28 Nisan ve sonrasında patlak veren öğrenci olayları ülkeyi bir buhrana sürüklemiştir. İki öğrencinin ölümüne neden olan bu olaylar, yaraya tuz biber ekmiştir. Artık ipler iyice gerilmiş, İstanbul ve Ankara’da sıkıyönetimin ilan edilmiştir.

CHP tarafından desteklenen öğrenci olayları iktidarın daha de sertleşmesine, basının sıkıyönetim ve Tahkikat Komisyonu yasaklarıyla bunalmasına ve işlerin artık

içinden çıkılmaz bir hale gelmesine yol açmıştır. Tahkikat Komisyonu, iktidarın ve sıkıyönetimin yapacakları resmi tebliğler dışında her türlü haber, makale, yorum ve resim yayınlanması yasaklanmıştı. Yani gazetelerin ana haberlerini bu resmi tebliğler oluşturmuştur ve kopan kıyametten halk haberdar edilememiştir. Bu basın yasakları çok ağır bir şekilde DP iktidarına geri dönmüştür. Ölü sayısı iki olduğu halde fısıltı gazetesi bu sayıyı yüzlere kadar çıkarmış ve halk DP iktidarına karşı kin ve nefretle doldurulmuştur. İktidara karşı kin ve nefretle dolan halk, doğal olarak CHP ve askerden medet umar hale gelmiştir.

Bu arada *Yeni Sabah* ve *Ulus* gibi bazı gazetelerin yayınları, belli sürelerle durdurulmuştur. Basının ve muhalefetin susturulması adeta darbenin habercisi olmuştur. Ancak DP iktidarı bunu da göz ardı etmiştir. Ayrıca iktidar, ordu içerisinde bazı darbe teşebbüsleri olduğunu bilmesine rağmen bu duruma ciddiye almamıştır. Fakat şunu söylemeliyiz ki, gerilimden çıkış yolu arayan iktidar, bir yandan da oluşan darbe atmosferini dağıtmak için askere mesaj vermenin ve askeri yanına çekmenin de yollarını aramıştır. Bunun için de asker maaşlarına zam fikrini ortaya atmıştır.

Bu arada Ankara'da mektup ve telgrafa da sansür konulmuştur. Basına getirilen bu yasak ve sansürler, toplumda akıl almaz bir dedikodu furçasının başlamasına sebep olmuştur.

Hürriyet ve demokrasi söylemiyle iktidara gelen DP'nin karşısında şimdi "Hürriyet ve demokrasi isteriz" diye sokaklara dökülen kitleler bulunuyordu. Buna rağmen Menderes yüzünü halka dönmüştür. Çıktığı yurt gezisinde muhalefeti ve muhalif basını halka şikayet etmiştir.

Yaşanılan olayların getirisi ile DP iktidarı ciddi hatalar yapmaya devam etmiş ve adeta darbeye giden yolu kısaltmıştır.

Menderes 26 Mayıs'ta Eskişehir'deki konuşmasında "Yolumuz seçim yoludur. Serbest seçim yoludur". dese de iş işten geçmiştir. Basın iktidarın daha önceki seçimle ilgili söylediklerine itibar etmediği gibi bu son söylenenlere de itibar etmemiş ve görmezlikten gelmiştir. Bunu aynı zamanda darbe arifesinde olan ordu da dikkate almamıştır.

Aynı zamanda Menderes Eskişehir'deyken, Tahkikat Komisyonu'nun çalışmalarını tamamladığını ve görevinin sona erdiğini ilan etse de ertesi gün olacakları engelleyememiştir. Bu gelişmeler darbenin kapıya kadar geldiğinin

göstergesi olmuştur ve Menderes'in o saatten sonra kaderine teslim olmaktan başka yapacağı pek de bir şey kalmamıştır.

Nihayetinde karşılıklı yapılan hatalar, atılmayan geri adımlar nedeniyle 27 Mayıs yaşanmış ve demokrasiden ödün verilmek zorunda kalınmıştır.

Neticede şunu diyebiliriz ki, her ne kadar DP, örgütlü bir muhalefet olarak ortaya çıkmasıyla birlikte, basın gerçek anlamda atılım yapıp gelişmesini sağlamışsa da, bu partinin temsilcileri iktidarda kaldıkları sürece halkın yegâne bilgilenme örgütü olan basının önemini anlayamamışlardır. Ne muhalefet yıllarında, ne de iktidarda olduğu sürece, basın karşısında belli ve istikrarlı bir tavır takınamamış, değişmez bir kurala bağlı kalamamışlardır. Bu alanda iyice belirlenmiş bir prensibe dört elle sarılıp o yolla devam edecekleri yerde, bir o yana bir bu yana savrulup durmuşlardır. Aynı şekilde basın da, son yıllar hariç, genel itibariyle iktidara karşı net bir tavır sergileyememiş, olayları gereğinden fazla abartıp halkı ve orduyu huzursuz ederek, istenmeyen bir sürecin yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- AĞAOĞLU, Samet, **Arkadaşım Menderes**, Alkım Yayınları, İstanbul, 1967.
- AĞAOĞLU, Samet, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, Alkım Yayınları, İstanbul, 1972.
- AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Çeviren Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 2004.
- AHMAD, Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çeviren Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.
- AKŞİN, Sina, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980**, Milliyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- AKŞİT, Baha, **Kısaca Celal Bayar**, İstanbul, 1987.
- ALTUĞ, Kurtul, **Bir Numaralı Tanık**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2006.
- ARIKAN, Aydan, **1957-1961 Dönemi Türkiye'de Basının Durumu ve Basın İktidar İlişkileri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999.
- ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yayınları, Ankara, 1992.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İhtilalin Mantığı**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1973.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Menderes'in Dramı**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1969.
- BAHÇIVAN, Fatih, **27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 Müdahalelerinin Türk Politik Hayatına Etkisi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2005.
- BAGCI, Hüseyin, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Odtü Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara, 2001.
- BARDAKÇI, İlhan, **Mukayeseli Fikir ve Basın Rejimleri**, İstanbul, 1977.
- BAŞGİL, Ali Fuat, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2006.
- BATUR, Muhsin, **Anılar ve Görüşler "Üç Dönemin Perde Arkası"**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.
- BENGİ, Hilmi, **Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.
- BİRAND Mehmet Ali, DÜNDAR Can ve ÇAPLI Bülent, **Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1993.
- BOZDAĞ, İsmet, **Bir Darbenin Anatomisi Celal Bayar Anlatıyor**, Emre Yayınları, İstanbul, 2006.

- COŞKUN, Alev, “27 Mayıs ve Gençlik”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 27.05.2004.
- ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman, **Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar**, İstanbul, 1970.
- ÇELİK, Halil, **Askeri Müdahaleler ve Basında Haber Dağılımı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1988.
- DAĞCI, Gül Tuba, **Osmanlıdan Cumhuriyete Ordu Siyaset İlişkisi 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi**, İlgı Yayınları, İstanbul, 2006.
- DURŞUN, Davut, **Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar**, İşaret Yayınları, Ankara, 2000.
- DURŞUN, Davut, **27 Mayıs Darbesi Hatıralar/Gözlemler/Düşünceler**, Şehir Yayınları, İstanbul, 2001.
- ERER, Tekin, **Yasakçılar**, Rek-Tur Kitap Servisi, İstanbul, 1965.
- ERER, Tekin, **Basında Kavgalar**, Rek-Tur Kitap Servisi, İstanbul, 1965.
- ERKANLI, Orhan, **Askeri Demokrasi 1960-1980**, İstanbul, 1987.
- ERKANLI, Orhan, **Anılar Sorunlar Sorumlular**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.
- EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970.
- ERTUĞ, Hasan Refik, “Türk Basını Nasıl Doğdu, Gelişti?”, **Yeni Türkiye**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1959, s. 171-265.
- ERTUĞ, Hasan Refik, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, İstanbul, 1960.
- GERÇEK, Selim Nüzhet, **Türk Gazeteciliği**, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- GEVGİLİLİ, Ali, **Türkiye’de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- GEVGİLİLİ, Ali, “Türkiye Basını”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. I, s. 202-228.
- GÜRKAN, Nilgün, **Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- ILICAK, Nazlı, **15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1977.
- İNÜĞUR, Mehmet Nuri, **Türk Basınında İz Bırakanlar**, Der Yayınları, İstanbul, 1999.
- İNÜĞUR, Mehmet Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 1993.
- İSKİT, Server, **Türkiye’de Matbuat Rejimleri**, Ülkü Matbaası, İstanbul 1931.

- KABACALI, Alpay, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990.
- KABACALI, Alpay, **Türk Yayın Tarihi (Başlangıçtan Tanzimat’a Kadar)**, Ankara, 1987.
- KAFKAS, Mehmet, **Geçmiş Bilmek**, Nil Yayınları, İzmir 1994.
- KARACA, Emin, **Kaybolan Babali’nin Ardından (Anılar, Anektodlar, Portreler)**, Kekeme Yayınları, İstanbul, 2004.
- KARAL, Enver Ziya, **Atatürk’ten Düşünceler**, MEB Atatürk Kitapları Dizisi, İstanbul, 1981.
- KARPAT, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1967.
- KOCAŞ, Sadi, **Atatürk’ten 12 Mart’a I-II**, İstanbul, 1977.
- KOÇAK, Cemil, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980**, Milliyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- KOLOĞLU, Orhan, **Osmanlıdan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006.
- KOLOĞLU, Orhan, **Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi**, Çeviren Erol Üyepazarıcı, Müteferrika Yayınları, İstanbul, 1998.
- KONGAR, Emre, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2005.
- KONGAR, Emre, **Yozlaşan Medya ve Yozlaşan Türkçe**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2003.
- KONGAR, Emre, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı II**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1985.
- KOYUNCU, İbrahim, **Türkiye’de Basın İktidar İlişkisi (1950-1954)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 1997.
- NEZİROĞLU, İlhan, **Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve Basın (1950-1980)**, Türk Demokrasi Vakfı, İstanbul, 2003.
- OKAY, Cüneyd, **Dönemin Mizah Dergilerinde Milli Mücadele Karikatürleri**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004.
- ÖZEK, Çetin, **Türk Basın Hukuku**, İstanbul, 1978.
- ÖZKAYA, Yücel, **Milli Mücadelede Atatürk ve Basın I-II**, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2001.
- ÖZTUNA Yılmaz, GÖKDEMİR, Ayvaz, **Türkiye’de Askeri Müdahaleler**, İstanbul, 1987.

- ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın**, Güven Matbaası, Ankara, 1965.
- TANITTIRAN, Hakan, **1960 Darbesi Üzerine Bir Değerlendirme**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992.
- TANSEL, Selahattin, **27 Mayıs İnkılabını Hazırlayan Sebepler**, MEB Yayınları, İstanbul, 1991.
- TAZEGÜL, Murat, **Modernleşme Sürecinde Türkiye**, Babil Yayınları, İstanbul, 2005.
- TEK, Hayati, **Darbeler ve Türk Basını**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2006.
- TOPUZ, Hıfzı, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2003.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi 4/1-4/2**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.
- TÜRKER, Hasan, **Türk Devrimi ve Basın (1922-1925)**, Dokuz Eylül Yayınları, İstanbul, 2000.
- ULAY, Sıtkı, **Harbiye Silah Başma**, İstanbul, 1968.
- YALMAN, Ahmet Emin, **Gördüklerim Geçirdiklerim I**, Pera Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- YEŞİL, Ahmet, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.
- YÜCEL, M. Serhan, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001.

Sürelî Yayınlar

- Hürriyet Gazetesi (1960)
 Milliyet Gazetesi (1960)
 Cumhuriyet Gazetesi (1960)
 Vatan Gazetesi (1960)
 Akşam Gazetesi (1960)
 Zafer Gazetesi (1960)

